

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Кваліфікаційна робота

магістра

на тему «Управління фінансово-економічною безпекою держави та шляхи
запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам»

Виконав: студент 2 курсу групи 8.0732-уфеб
спеціальності 073 Менеджмент, освітня
програма Управління фінансово-економічною
безпекою

Корженевський О.Ю.

Керівник д.е.н., проф. Череп А.В.

Рецензент д.е.н., проф. Огренич Ю.О.

Запоріжжя – 2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет економічний

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Освітній рівень магістр

Спеціальність 073 Менеджмент

Освітня програма Управління фінансово-економічною безпекою

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____ А.П. Кущик

«_____» _____ 2023 року

З А В Д А Н Н Я НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Корженевському Олегу Юрійовичу

1. Тема роботи: «Управління фінансово-економічною безпекою держави та шляхи запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам»
керівник роботи: Череп Алла Василівна, д.е.н., професор.
затверджені наказом ЗНУ від 01 травня 2023 р. № 650-с.
2. Строк подання студентом роботи: 10 листопада 2023 р.
3. Вихідні дані до роботи: законодавчі та нормативно-методичні матеріали органів влади, що регулюють питання фінансово-економічної безпеки, матеріали Національного банку України, Національного інституту стратегічних досліджень, результати власних досліджень та проведеного аналізу, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): визначити теоретико-методологічні аспекти управління фінансово-економічною безпекою держави; виявити сучасні тенденції та оцінити стан фінансово-економічної безпеки держави; розробити напрямки зміцнення фінансово-економічної сфери та запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): кваліфікаційна робота містить 11 рис., 6 табл. і 3 формули.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Череп А.В., професор	8.08.2023 р.	8.08.2023 р.
2	Череп А.В., професор	11.09.2023 р.	11.09.2023 р.
3	Череп А.В., професор	02.10.2023 р.	02.10.2023 р.

7. Дата видачі завдання: 20 червня 2022 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Складання бібліографії та вивчення літературних джерел	20.06.2023 р. – 31.07.2023 р.	виконано
2.	Виконання вступу	1.08.2023 р. – 07.08.2023 р.	виконано
3.	Виконання розділу 1	08.08.2023 р. – 10.09.2023 р.	виконано
4.	Виконання розділу 2	11.09.2023 р. – 1.10.2023 р.	виконано
5.	Виконання розділу 3	2.10.2023 р. – 19.10.2023 р.	виконано
6.	Формулювання висновків	20.10.2023 р. – 1.11.2023 р.	виконано
7.	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	2.11.2023 р. – 9.11.2023 р.	виконано
8.	Подання роботи на кафедру	10.11.2023 р.	виконано

Студент _____ О.Ю. Корженевський
(підпис) (ініціали та прізвище)

Керівник роботи _____ А.В. Череп
(підпис) (ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.В. Лепьохін
(підпис) (ініціали та прізвище)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 121 с., 11 рис., 6 табл., 52 джерела, 3 додатки.

Об'єктом дослідження є процес управління фінансово-економічною безпекою держави.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні аспекти забезпечення фінансово-економічної безпеки держави.

Метою роботи є дослідження рівня фінансово-економічної безпеки та розробка заходів, спрямованих на нейтралізацію впливу наслідків військової агресії на її складові.

Завдання: 1) узагальнення поглядів науковців щодо сутності фінансово-економічної безпеки; 2) визначення тенденцій розвитку безпекового середовища України; 3) аналіз ризиків та загроз фінансово-економічній безпеці державі, що виникають в умовах військової агресії; 4) аналіз динаміки індикаторів та оцінка рівня інтегрального показника фінансово-економічної безпеки держави; 5) розробка рекомендацій зміцнення фінансово-економічної сфери, спрямованих на нейтралізацію впливу військової агресії та сприянню відновленню економічної активності.

Методи досліджень: системний, комплексний та структурно-функціональний підхід, кількісний аналіз, методи дедукції та індукції, аналізу та синтезу, статистичний та інтегральний методи.

Одержані результати та їх новизна: 1) розвинуто теоретико-методичний підхід до оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки держави; 2) розроблено рекомендації щодо нейтралізації впливу наслідків військової агресії на складові фінансово-економічної безпеки.

Практичне значення одержаних результатів. Пропозиції щодо заходів зміцнення фінансово-економічної сфери можуть бути використані в діяльності органів державної влади, на яких покладено функції забезпечення безпеки.

РИЗИКИ, ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА, ІНТЕГРАЛЬНИЙ ПОКАЗНИК, ФІНАНСОВА СИСТЕМА, ТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ

SUMMARY

Qualifying work: 121 p., 11 fig., 6 tab., 52 annex, 3 references.

The purpose of the work is to investigate the level of financial and economic security and to develop measures aimed at neutralizing the impact of the consequences of military aggression on its components.

To achieve the goal, the tasks are set: to summarize the views of scientists on the essence of financial and economic security; to determine trends in the development of the security environment of Ukraine; to analyze the risks and threats to financial and economic security of the state arising in the context of military aggression; to analyze the dynamics of indicators and assess the level of the integral indicator of financial and economic security of the state; to develop measures to strengthen the financial and economic sphere aimed at neutralizing the impact of military aggression and promoting the restoration of economic activity

The subject of the study is the theoretical, methodological and practical aspects of ensuring the financial and economic security of the state.

The object of research is the process of managing the financial and economic security of the state.

The results obtained and their novelty: 1) a theoretical and methodological approach to assessing the level of financial and economic security of the state has been developed; 2) recommendations have been developed to neutralize the impact of the consequences of military aggression on the components of financial and economic security.

Methods of research: systemic, complex and structural-functional approach, quantitative analysis, methods of deduction and induction, analysis and synthesis, statistical and integral methods.

The paper considers the existing conceptual and categorical apparatus of financial and economic security. The main components of financial and economic security are investigated, including: the ratio of the state budget deficit to gross

domestic product, the ratio of total public debt to gross domestic product, the amount of gross external debt (percentage of gross domestic product), gross international reserves of Ukraine, the share of long-term loans in the total amount of loans granted, the share of non-performing loans. Methodological approaches to assessing the level of the integral indicator of financial and economic security are considered. The factors and threats that affect the level of financial and economic security and the main measures that will help to improve the financial and economic security of the state are identified.

Practical significance of the results. Proposals for measures to strengthen the financial and economic sphere can be used in the activities of public authorities entrusted with security functions.

RISKS, FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY, INTEGRAL INDICATOR,
FINANCIAL SYSTEM, SHADOW ECONOMY

ЗМІСТ

ВСТУП.....	9
1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ДЕРЖАВИ.....	12
1.1 Фінансово-економічна безпека як складова національної безпеки країни.....	12
1.2 Концепція забезпечення національної безпеки у фінансово- економічній сфері.....	20
1.3 Методичні основи діагностики рівня фінансово-економічної безпеки держави	31
2 АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ ТА ОЦІНКА СТАНУ ФІНАНСОВО- ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	45
2.1 Аналіз тенденцій розвитку безпекового середовища України.....	45
2.2 Аналіз викликів та загроз фінансово-економічній безпеці України в умовах воєнного стану	57
2.3 Оцінка та аналіз динаміки індикаторів фінансово-економічної безпеки держави.....	68
3 НАПРЯМКИ ЗМІЦНЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ ТА ЗАПОБІГАННЯ ЗОВНІШНІМ І ВНУТРІШНІМ ЗАГРОЗАМ	81
3.1 Забезпечення реалізації стратегії зміцнення фінансово- економічної сфери.....	81
3.2 Стратегічні напрямки детінізації економіки України в контексті зміцнення фінансово-економічної безпеки держави	90
ВИСНОВКИ	100
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	111
ДОДАТКИ.....	117

ВСТУП

Забезпечення ефективності та стабільності функціонування економічної системи є надважливим завданням для будь-якої країни, мають вагомий вплив на її позиції на міжнародній арені. Одним із головних завдань держави є забезпечення ефективного управління своїм економічним потенціалом та збереження стійкості в умовах змін та сучасних викликів. Держави повинні бути готові адаптуватися до швидко змінюючогося оточення та ефективно вирішувати різноманітні проблеми, що виникають в економічній, соціальній, політичній та технологічній сферах.

Отже, питання забезпечення фінансово-економічної безпеки стає безперечно актуальним в умовах глобалізації, технологічних інноваціях, економічних реформ, зміцнення міжнародних економічних взаємозв'язків і впливу економічних факторів.

Проблемам економічної безпеки приділено велику увагу в працях таких вчених, як: Ковалів М. В., Єсімов С. С., Курилін І. Р. [1], Гладун В. Р., Тропіна В. Б., Губенко І. В. [2], Крамаренко К. М., Бойчук М. П. [4], Шлемко В. Т., Бінько І. Ф. [9], Гудвін К. Д. [41], Жуковська К., Рачковський К., Жубер М. [42], Яковійк І., Білоусов Є., Єфремова К. [43], Чижов Д. А., Карпачова Н. І., Глущенко С. В., Чалюк Ю. О. [44] Шматков Д., Кабрера Загалаз А. [45], Користувач О.Є., Барановський О.І., Герасименко Л. В. [46] Мунтіян В. І. [47] та інші. Особливу увагу фінансовій складовій економічної безпеки приділено у працях науковців, таких як: Резворович К. Р., Юнін О. С., Круглова О. О. [2], Соломонова Л. В. [5], Баранова В. В. [7], Барановський О. І. [10], Кульпінський С. [8], Кишакевич Б. Ю. [11], Кравчук Н. Я., Колісник О. Я., Мелих О. Ю. [12], Юрій С. І., Федосов В. М. [16], Носань Н. С., Куценко Д. М. [17], Шиян Д. В. [28] та інших. Втім, сьогодні розгляд фінансової безпеки як окремого елемента системи економічної безпеки відповідає за безпеку в галузі фінансових відносин і визначається

рядом факторів. Фінансова безпека стає ключовим аспектом ефективного функціонування економічних систем і важливим елементом загальної системи національної та глобальної безпеки.

Метою кваліфікаційної роботи магістра є дослідження рівня фінансово-економічної безпеки та розробка заходів, спрямованих на нейтралізацію впливу наслідків військової агресії на її складові.

Виходячи з цієї мети, були розроблені такі основні задачі дослідження:

- узагальнення поглядів науковців щодо сутності фінансово-економічної безпеки;
- визначення тенденцій розвитку безпекового середовища України;
- аналіз ризиків та загроз фінансово-економічній безпеці державі, що виникають в умовах військової агресії;
- аналіз динаміки індикаторів та оцінка рівня інтегрального показника фінансово-економічної безпеки держави;
- розробка рекомендацій зміцнення фінансово-економічної сфери, спрямованих на нейтралізацію впливу військової агресії та сприянню відновленню економічної активності.

Об'єктом дослідження є процес управління фінансово-економічною безпекою держави.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні аспекти забезпечення фінансово-економічної безпеки держави.

Теоретичною та методологічною основою дослідження є положення теорії економічної науки, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, що стосуються питань управління фінансово-економічною безпекою держави. Спостереження та порівняння, застосування статистико-економічних і графічних методів дозволило охарактеризувати сучасний стан та тенденції фінансово-економічної безпеки держави, зокрема в умовах воєнного стану.

У роботі використано такі методи дослідження: системний, комплексний та структурно-функціональний підхід, кількісний аналіз, методи

дедукції та індукції, аналізу та синтезу, статистичний та інтегральний методи.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-методичні матеріали органів влади, що регулюють питання фінансово-економічної безпеки, матеріали Державної служби статистики України, Національного банку України, результати власних досліджень та проведеного аналізу.

Наукова новизна отриманих результатів визначається такими основними положеннями:

удосконалено:

теоретико-методичний підхід до оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки держави;

набули подальшого розвитку:

- понятійний апарат сутності поняття «фінансово-економічна безпеки держави».

- розробка заходів, спрямованих на нейтралізацію впливу наслідків військової агресії на складові фінансово-економічної безпеки.

Наукові результати дослідження формують необхідний базис для удосконалення теоретико-практичних аспектів управління фінансово-економічною безпекою, організаційно-інституційного забезпечення зміцнення фінансово-економічної сфери. Висновки та рекомендації наведені в кваліфікаційній роботі магістра можуть бути використані в роботі центрів органів державної влади, на яких покладено функції забезпечення безпеки, що дозволить підвищити ефективність управління фінансово-економічною безпекою держави.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження представлено та обговорено на XVII Міжнародній науково-практичній конференції «Управління соціально-економічним розвитком регіонів і держави» (20-21 квітня 2023 року, Запоріжжя).

Публікації. За матеріалами дослідження підготовлено 2 наукові праці, у тому числі: 1 стаття і 1 тези за матеріалами наукових конференцій.

1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ДЕРЖАВИ

1.1. Фінансово-економічна безпека як складова національної безпеки країни

Питання забезпечення фінансово-економічної безпеки є особливо актуальними для України, і це стало предметом ретельного вивчення та досліджень науковців.

Варто відзначити, що «держава є основним суб'єктом забезпечення економічної безпеки, головну роль в ефективності забезпечення фінансово-економічної безпеки держави має відігравати адміністративне право, яке регламентує управлінську діяльність суб'єктів забезпечення фінансово-економічної безпеки. Норми адміністративного права забезпечують реалізацію механізму управління в різних сферах життєдіяльності, встановлюють відповідні правові режими», які повинні стати ефективним інструментом адміністративно-правового регулювання в сфері фінансово-економічної безпеки держави [1, с. 29].

Найважливішою гарантією забезпечення фінансово-економічної безпеки України є Конституція – основний закон держави. Конституція України визначає основи організації держави та її взаємовідносини з громадянами, а також закладає фундамент для застосування адміністративних заходів забезпечення фінансово-економічної безпеки.

«На сучасному етапі суспільного розвитку фінансово-економічну безпеку слід розуміти, як стан захищеності фінансово-економічних прав та інтересів особистості, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, що забезпечується наявністю юридичних приписів, заборон, обмежень, встановленням стандартів, нормативів в умовах здійснення різних видів господарської діяльності та контролю за нею» [2, с. 59].

в сучасній науковій думці і в концепціях національної безпеки визнається, що економічна безпека держави є важливою складовою національної безпеки. Економічна безпека включає в себе ряд аспектів, серед яких фінансова безпека держави відіграє ключову роль. Крім того, можна спостерігати розмежування понять фінансова та економічна безпека у низці наукових досліджень.

Визначення фінансово-економічної безпеки не завжди є однозначним і має певний ступінь трактування в науково-навчальній літературі. Різні автори та дослідники можуть надавати різні акценти та підходи до розуміння цього поняття.

Економічна безпека має наступні рівні:

- 1) мегарівень (глобальна, міжнародна);
- 2) макрорівень (національна);
- 3) мікрорівень (підприємства);
- 3) нанорівень (особистості) [2, с.25; 3; 4, с.167].

Розглядаючи концептуальні підходи до фінансово-економічної безпеки, в науковій літературі також виділено її напрямки:

Напрями фінансово-економічної безпеки									
Громадянина	Домашніх господарств	Населення в цілому	Підприємців	Підприємств, організацій, установ та їх асоціацій	Галузей господарського комплексу	Держави та різноманітних міждержавних утворень	Окремих секторів економіки	Регіонів	Світового співтовариства в цілому

Рисунок 1.1 - Напрями фінансово-економічної безпеки [5, с.197]

В «Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» [6] наведено визначення економічної безпеки як «стану національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання.

Складовими економічної безпеки є: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпеки:

виробнича безпека - це стан виробничої сфери країни, за якого забезпечується максимально ефективно використання наявних виробничих потужностей у країні, їх модернізація та розширене відтворення, зростання рівня інноваційності виробництва та підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки;

демографічна безпека - це стан захищеності держави, суспільства та ринку праці від демографічних загроз, за якого забезпечується розвиток України з урахуванням сукупності збалансованих демографічних інтересів держави, суспільства й особистості відповідно до конституційних прав громадян України;

енергетична безпека - це стан економіки, що сприяє ефективному використанню енергетичних ресурсів країни, наявності на енергетичному ринку достатньої кількості виробників та постачальників енергії, а також доступності, диференційованості та екологічності енергетичних ресурсів;

зовнішньоекономічна безпека - це стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, що забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов для розвитку економіки завдяки її активній участі у світовому розподілі праці;

інвестиційно-інноваційна безпека - це стан економічного середовища у державі, що стимулює вітчизняних та іноземних інвесторів вкладати кошти в розширення виробництва в країні, сприяє розвитку високотехнологічного виробництва, інтеграції науково-дослідної та виробничої сфери з метою зростання ефективності, поглиблення спеціалізації національної економіки на створенні продукції з високою часткою доданої вартості;

макроекономічна безпека - це стан економіки, за якого досягається збалансованість макроекономічних відтворювальних пропорцій;

продовольча безпека - це стан виробництва продуктів харчування в країні, що здатний повною мірою забезпечити потреби кожного члена суспільства в продовольстві належної якості за умови його збалансованості та доступності для кожного члена суспільства;

соціальна безпека - це стан розвитку держави, за якого держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни;

фінансова безпека - це стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни. Фінансова безпека, у свою чергу, має такі складові:

- банківська безпека - це рівень фінансової стійкості банківських установ країни, що дає змогу забезпечити ефективність функціонування банківської системи країни та захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов її функціонування;

- безпека небанківського фінансового сектору - це рівень розвитку фондового та страхового ринків, що дає змогу повною мірою задовольняти потреби суспільства в зазначених фінансових інструментах та послугах;

- боргова безпека - відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі;

- бюджетна безпека - це стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції;

- валютна безпека - це стан курсоутворення, який характеризується

високою довірою суспільства до національної грошової одиниці, її стійкістю, створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняної економіки, залучення в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках;

- грошово-кредитна безпека - це стан грошово-кредитної системи, що забезпечує всіх суб'єктів національної економіки якісними та доступними кредитними ресурсами в обсягах та на умовах, сприятливих для досягнення економічного зростання національної економіки [6].

Фінансова безпека є однією з основних складових економічної безпеки. Фінансова безпека є важливим фундаментом для забезпечення стійкості економічної системи та включає в себе заходи, спрямовані на запобігання та мінімізацію ризиків у фінансово-економічній сфері. Фінанси дійсно є свого роду «артерією» або життєво важливим елементом економічного організму та відіграють критичну роль у функціонуванні економічної системи, забезпечуючи ресурси та відносини, які є необхідними для розвитку та стабільності держави.

Щодо фінансової безпеки, то більшістю дослідників її сутність визначають як складову економічної безпеки на усіх рівнях (табл. 1.1). Проте також варто розуміти що забезпечення економічної безпеки належними чином взаємопов'язано з рухомістю відповідних фінансових потоків, які у підсумку й визначають сутнісне розуміння фінансової безпеки [7].

Можна стверджувати, що система фінансової безпеки відіграє роль надсистеми, одночасно вона є і підсистемою економічної безпеки держави (яка, у свою чергу є складовою національної безпеки держави та міжнародної економічної безпеки) [2, с.62].

Так, в «Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері» (2012) національна безпека у фінансовій сфері включає «питання безпеки в бюджетній сфері, у сфері управління державним боргом, гарантованим державою боргом та боргом корпоративного сектору, податковій сфері, сфері фінансів реального сектору економіки, банківській сфері, сфері валютного ринку

та у сферах функціонування фондового ринку та небанківського фінансового сектору. Характерними ознаками національної безпеки у фінансовій сфері є збалансованість, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність забезпечити ефективне функціонування національної економіки та економічне зростання держави» [14].

На думку деяких авторів, визначення та розуміння поняття «фінансово-економічна безпека» вимагає комплексного, системного підходу. та створення системи управління фінансово-економічною безпекою. Зокрема, розглядання фінансово-економічної безпеки як системи дозволяє краще розуміти та ефективно управляти її складовими для забезпечення стабільності та стійкості економічної системи.

За Кульпінським С. фінансово-економічна безпека є «цілеспрямованим комплексом заходів фіскальної та монетарної політики з метою досягнення стабільності фінансової системи та створення сприятливого інвестиційного клімату» [8].

Науковці В. Шлемко та І. Білько під фінансовою безпекою пропонують розуміти «такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та її зростання» [9].

Під фінансово-економічною безпекою Соломонова Л.В. пропонує розуміти «складову економічної безпеки держави, що якісно характеризує фінансово-економічну систему, що визначає її здатність підтримувати нормальні умови працездатності системи, базується на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери, спрямована на розвиток у рамках цілей, поставлених перед системою, а у випадках виникнення різних погроз (зовнішніх і внутрішніх) система в стані протистояти ним і відновлювати свою працездатність» [5, с. 196].

Таблиця 1.1 - Визначення фінансово-економічної безпеки держави

Автор	Суть визначення
Кульпінський С. [8]	цілеспрямований комплекс заходів фінансової та монетарної політики з метою досягнення стабільності фінансової системи та створення сприятливого інвестиційного клімату.
Резворович К.Р., Юнін О.С., Круглова О.О. та ін. [2, с. 50, 59]	1) складна структурована система, дія елементів якої спрямована на захист фінансово-економічних інтересів суб'єктів економічних відносин всіх рівнів в процесі їх функціонування та розвитку, а також визначення ефективних шляхів мінімізації негативного впливу зовнішніх та внутрішніх загроз; 2) стан захищеності фінансово-економічних прав та інтересів особистості, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, що забезпечується наявністю юридичних приписів, заборон, обмежень, встановленням стандартів, нормативів в умовах здійснення різних видів господарської діяльності та контролю за нею.
Соломонова Л.В. [5, с. 196]	складова економічної безпеки держави, що якісно характеризує фінансово-економічну систему, що визначає її здатність підтримувати нормальні умови працездатності системи, базується на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери, спрямована на розвиток у рамках цілей, поставлених перед системою, а у випадках виникнення різних погроз (зовнішніх і внутрішніх) система в стані протистояти ним і відновлювати свою працездатність.
Шлемко В.Т., Бінько І.Ф. [9]	такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та її зростання.
Сухоруков А. [15]	захищеність інтересів держави у фінансовій сфері, або такий стан бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем, що гарантує спроможність держави ефективно формувати, зберігати від надмірного знецінення та раціонально використовувати фінансові ресурси країни для забезпечення її соціально-економічного розвитку і обслуговування фінансових зобов'язань.
Барановський О. [10]	важлива складова частина економічної безпеки держави, що базується на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери України, яка відображається через систему критеріїв і показників її стану, що характеризують збалансованість фінансів, достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових і золотовалютних резервів, ступінь захищеності фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин, стан фінансових потоків в економіці, що характеризується збалансованістю і наявністю апробованих механізмів регулювання і саморегулювання.
Кишакевич Б.Ю. [11]	основна підсистема економічної безпеки, тому що саме вона визначає стан фінансово-кредитної сфери країни, без якої економіка країни у сучасних умовах не може існувати.
Кравчук Н., Колісник О.Я., Мелих О.Ю. [12]	захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на усіх рівнях фінансових відносин; забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій і установ, регіонів, галузей, секторів економіки, держави фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов'язань (з позицій ресурсно-функціонального підходу).
Проект Концепції фінансової безпеки України [13]	Складова економічної безпеки, яка характеризує стан захищеності життєвоважливих (ключових) інтересів держави, регіонів, підприємницьких структур та громадян у фінансовій сфері від впливу широкого кола негативних чинників (загроз). Основними критеріями фінансової безпеки є достатність фінансових ресурсів, їх збалансованість та ліквідність, які уможливають нормальне існування та розвиток зазначених суб'єктів економічного життя.
Юрій С.І., Федосов В.М. [16]	захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на усіх рівнях фінансових відносин; забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій і установ, регіонів, галузей, секторів економіки держави фінансовими ресурсами, здатність фінансової системи забезпечити ефективне функціонування економічної системи та стале економічне зростання.

Таким чином, поняття фінансово-економічної безпеки є комплексний та охоплює різні сфери та напрямки (від фінансової безпеки громадянина до фінансово-економічної безпеки світового співтовариства в цілому (рис. 1.2).

Рисунок 1.2 - Концептуальний підхід до фінансово-економічної безпеки [5, с.197].

У роботі внаслідок здійснення аналізу категорії поняття «фінансово-економічна безпека держава» (табл. 1.1) запропоновано розглядати фінансово-економічну безпеку як елемент системи національної безпеки держави, який характеризується захистом національних фінансово-економічних інтересів від внутрішніх і зовнішніх викликів та загроз із дотриманням гарантованої захищеності, своєчасним прогнозуванням внутрішніх і зовнішніх загроз та забезпеченням ефективності виконання чинного фінансового законодавства.

Щодо забезпечення фінансової безпеки України, то за дорученням РНБУ (Ради Національної безпеки України) було розроблено «Концепцію

фінансової безпеки України» (ЗАТ «Українське агентство фінансового розвитку» - координатор проекту) [13]. Отже, фінансово-економічна безпека є важливою складовою національної безпеки, і вона розглядається на різних рівнях: на мікрорівні - фінансова безпека домогосподарств (особистості) та фінансову безпеку підприємств (установ, організацій), на макрорівні - бюджетну, боргову, грошово-кредитну, валютну, інвестиційну, банківську безпеку та безпеку небанківського фінансового сектору. Кожна структурна складова фінансово-економічної безпеки характеризується своїми особливостями та проблемами забезпечення, оскільки вони охоплюють різні аспекти фінансів та економіки.

1.2 Концепція забезпечення національної безпеки у фінансово-економічній сфері

В «Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері» [14] визначено, що «..стан національної безпеки у фінансовій сфері залежить від явищ і чинників як внутрішньої, так і зовнішньої фінансово-кредитної політики держави, політичної ситуації, що склалася у державі, досконалості законодавчого забезпечення функціонування фінансової системи, а також міжнародних зобов'язань держави.

До явищ і чинників, що можуть призвести до створення зовнішніх загроз національній безпеці у фінансовій сфері належать:

- обмеженість доступу до міжнародних фінансових ринків;
- значна залежність від експортно-імпоротної діяльності;
- погіршення стану зовнішньої торгівлі, зростання дефіциту платіжного балансу, зокрема рахунка поточних операцій;
- значна залежність від зовнішніх кредиторів;
- вплив світових фінансових криз на фінансову систему держави.

До явищ і чинників, що можуть призвести до створення внутрішніх загроз національній безпеці у фінансовій сфері, належать:

- нестабільність та недосконалість правового регулювання у фінансовій сфері;
- нерівномірний розподіл податкового навантаження на суб'єктів господарювання, що зумовлює ухилення від сплати податків та відплив капіталу за кордон;
- відплив капіталу за кордон внаслідок погіршення інвестиційного клімату;
- низький рівень бюджетної дисципліни і незбалансованість бюджетної системи;
- збільшення обсягу державного боргу;
- тінізація економіки;
- недостатній рівень золотовалютних резервів;
- значний рівень доларизації економіки;
- істотні коливання обмінного курсу національної валюти, не обумовлені дією макроекономічних факторів;
- слабкий розвиток фондового ринку, зокрема в частині застосування механізмів обліку та переходу прав власності на цінні папери, а також забезпечення захисту прав інвесторів на фондовому ринку;
- недостатній рівень капіталізації фінансової системи.

Національна безпека у фінансовій сфері включає питання безпеки в бюджетній сфері, у сфері управління державним боргом, гарантованим державою боргом та боргом корпоративного сектору, податковій сфері, сфері фінансів реального сектору економіки, банківській сфері, сфері валютного ринку та у сферах функціонування фондового ринку та небанківського фінансового сектору. Характерними ознаками національної безпеки у фінансовій сфері є збалансованість, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність забезпечити ефективне функціонування національної економіки та економічне зростання держави» [14].

Ризики в фінансово-економічній сфері можуть суттєво впливати на економіку країни та обмежувати можливості її розвитку.

Серед внутрішніх факторів, що становлять найбільшу загрозу фінансовій безпеці держави, варто виділити високі темпи інфляції, постійний бюджетний дефіцит, надмірний рівень внутрішньої заборгованості, низький рівень розвитку фінансового ринку, ефективність бюджетної та податкової політик, курсову нестабільність, недостатність золотовалютних резервів, інвестиційної та інноваційної активності, високий рівень тінізації економіки, слабкість грошово-кредитної політики, нестабільність банківської системи, тощо.

Слід зазначити, що головним зовнішнім викликом фінансово-економічній безпеці є процеси інтеграції країни у світове співтовариство, які супроводжуються неконтрольованим зростанням зовнішньої заборгованості, обмеженням присутності держави на зарубіжних фінансових ринках, відтоком валютних запасів за кордон, уповільненням процесів розвитку фінансової інфраструктури, порушенням фінансової самостійності та зниженням спроможності щодо вирішення болючіших нагальних питань в соціально-економічній сфері, а також стану функціонування вітчизняного бізнесу [17].

Розробка концептуальних засад фінансово-економічної безпеки на національному рівні є ключовою для забезпечення стійкості та ефективності економічної системи держави. Основні концепції повинні визначати пріоритетні цілі, завдання та шляхи досягнення високого рівня безпеки фінансів та економіки. На державному рівні основи безпеки в сфері фінансів та економіки визначаються для координації загальнодержавних дій та забезпечення фінансово-економічної безпеки на різних рівнях суспільства. Ці основи мають на меті впорядкування взаємодії різних суб'єктів економіки, учасників ринкових відносин, галузей та секторів економіки з метою забезпечення стабільності та розвитку [17, с. 53].

Урахування комплексу загроз економічній безпеці дозволяє розробляти більш компромісні та ефективні стратегії для забезпечення національної стійкості в умовах кризи. Розуміння логіки розвитку небезпечних дій, процесів та явищ у всіх сферах економіки є ключовим для реалізації ефективних заходів та коригування економічної політики.

Розвиток культури забезпечення економічної політики та економічної безпеки на практиці – це комплексний та тривалий процес. Імплементация імперативів економічної безпеки в повсякденну політику економічного розвитку є складним завданням, яке вимагає врахування сучасних викликів і загроз (зокрема у практиці нормотворення) та розроблення відповідної політики. Окрім того, забезпечення економічної безпеки передбачає прийняття рішення про інвестування в мінімізацію потенційних загроз, що потребує уважного аналізу та зваження всіх факторів [18, с. 1].

За дослідженням Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД), узагальнено результати розподілу загроз економічній безпеці за впливом та імовірністю настання в 2023 р. та попереднім періодом за складовими економічній безпеці (*Додаток А*). Показник рівня дефіциту державного бюджету (високого) залишається у найризиковій зоні, не дивлячись на те, що в 2023 р. сприймання інтенсивності впливу цього чинника на економічну безпеку знизилося у порівнянні з минулим періодом оцінювання (досягнуто максимальну загрозливість за імовірністю та за впливом). На думку експертів, у помаранчевій зоні найсуттєвішими загрозами економічній безпеці є найчутливіші щодо наслідків війни (зниження трудового потенціалу, нестаток найбільш важливих фізичних чи/або фінансових ресурсів, матеріально-технічного забезпечення), а також такі, які пов'язані із спроможністю швидко відновлюватись та можливістю оперативного послаблення нагромаджених протягом російсько-української війни дисбалансів, а також невизначеності внаслідок повномасштабного воєнного вторгнення російських загарбників на територію України (припинення економічної діяльності на певних територіях, небезпека та

невизначеність щодо функціонування логістичних маршрутів, використання потенціалу диверсифікації виробничих та господарських процесів через географію ведення бойових дій тощо).

В цій же зоні ризику опинилось сприймання ризиків зменшення промислового й експортного потенціалу, поява боргів та інвестиційні проблеми, безпосередньо пов'язаних із воєнним конфліктом (*Додаток Б*). Найвища експертна стурбованість відзначається щодо збільшення дефіциту державного бюджету, зростання державного боргу та відповідно видатків пов'язаних із його обслуговуванням. Зазначені фінансові проблеми є прямопропорційними економічними наслідками жахливої війни, а також тими негативний чинниками впливу на економічну безпеку держави як у середньо- так і довгостроковій перспективі.

У 2023 р. макроекономічна безпека, як зазначають експерти, є чутливою передусім щодо наступних загроз: зниження трудового потенціалу через активні міграційні процеси населення за межі держави, збільшення внутрішньо переміщених осіб (ВПО), численні втрати цивільного населення як результат бойових дій; згорання ділової активності в умовах війни та спричинений цим різкий економічний спад, припинення ведення підприємницької діяльності в деяких регіонах країни (зона бойових дій, ризикова зона), зростання інфляції тощо.

Покращення ситуації відзначається щодо виробничої безпеки (у порівнянні з минулим досліджуваним періодом). Має місце криза промислового виробництва, яка за оцінкою експертів, значно зменшила інтенсивність, що пояснюється успіхом спільних зусиль держави та підприємств щодо підтримання розвитку бізнесу, зниження дефіциту електроенергії, підтримки релокації. Ризик критичного скорочення промислового виробництва в 2023 р. зменшився (порівняно з попереднім періодом), але ситуація продовжує залишатися вкрай складною та небезпечною. Потребує пильної уваги попередження настання загроз

вагомої частки низькотехнологічної та сировинної продукції у структурі, залежність від імпорту внутрішнього ринку.

Варто відзначити тісний взаємозв'язок між соціальною та економічною безпекою. Деякі ключові аспекти цього взаємозв'язку є наступними: економічні труднощі, втрати можливостей зайнятості та зниження рівня доходів можуть призвести до суттєвого погіршення соціально-економічного становища вразливих верств населення; руйнування економіки та втрата робочих місць можуть призвести до структурних диспропорцій на ринку праці, що може вплинути на рівень безробіття та можливості зайнятості для різних груп населення; руйнування житла та цивільної інфраструктури має безпосередній вплив на якість життя та соціальний комфорт громадян, що також може вразливими верствами населення; в умовах економічних труднощів особливо важливим стає розроблення та реалізація соціальних програм, які спрямовані на захист та підтримку вразливих категорій населення; соціальна стабільність і економічна стабільність часто взаємопов'язані, і збереження або поліпшення соціального благополуччя може стати фактором, який сприяє економічній безпеці. Отже, при розробці стратегій економічної безпеки важливо враховувати соціальні аспекти та вживати заходи для захисту та поліпшення соціального становища громадян.

Напруженість, що має місце для зовнішньоекономічної безпеки передусім пов'язана із загрозами для виробничої та інвестиційно-інноваційної безпеки. Зокрема через військову небезпеку, прогнозування появи можливих нових блокувань має місце нестабільність логістичних маршрутів, що утруднює заходи із розвитку галузі, безпеки зовнішньоекономічної діяльності у 2023 р. Відповідно до експертного оцінювання, найсильніший вплив на зовнішньоекономічну безпеку має вагома втрата експортного потенціалу через нищення виробничих об'єктів, збільшення від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі.

Відзначаючи значні матеріально-технічні та фінансові втрати сільськогосподарських виробників, а також негативні очікування пов'язані із матеріально-технічним забезпеченням в 2023 р. демонструємо дві загрози для продовольчої безпеки (помаранчева зона).

Ключовою сферою для забезпечення економічної безпеки очікувано залишається фінансова безпека у 2023 р. Високі ризики у сфері державних фінансів потребують постійного фокусування та уваги з боку державних органів. Це охоплює не лише заміщення втрат податкових та митних надходжень, але й оптимізацію бюджетних витрат, підвищення фінансової стійкості пенсійної системи, збільшення міжнародної фінансової підтримки.

Інвестиційно-інноваційна компонента у 2022 р. не досліджувалося через відсутність повної та достовірної інформації в умовах війни, тому експертне опитування щодо уявлення про стан інвестиційно-інноваційної діяльності у 2023 р. дозволило зробити висновок про потреби найскорішого її відновлення, а саме інвестиційно-інноваційна складова попала до сектору значного ризику. Внаслідок обмеженості фінансових можливостей держави щодо додаткових інвестицій, покращення міжвідомчої координації та залучення іноземних інвесторів можуть значно підтримати фінансову стійкість та розвиток наукової діяльності та інноваційних секторів.

Відносно менша група загроз економічній безпеці (21) віднесена до жовтої зони (*Додаток В*), що пояснюється негативним впливом та небажаними наслідками тривалої російської агресії щодо стану економічної безпеки:

- Нестача фінансування наукових досліджень і розробок (інноваційно-інвестиційна безпека)
- Зниження інноваційної активності в економіці (інноваційно-інвестиційна безпека)
- Поява дефіциту трудових ресурсів у сільськогосподарському виробництві (продовольча безпека)

- Зниження якості харчування населення (продовольча безпека)
- Зменшення об'ємів виробництва значущих видів сільськогосподарської продукції (продовольча безпека)
- Дефіцит продуктів харчування (через утруднення постачання, надмірність попиту) (продовольча безпека)
- Зменшення приватного споживання (макроекономічна безпека)
- Вилучення капіталу з економічної території України, релокація бізнесу (за межі України) (макроекономічна безпека)
- Релокація інноваційно активного бізнесу (за межі України) (продовольча безпека)
- Нищення інфраструктури виробництва, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції (продовольча безпека)
- Навантаження на соціальну інфраструктуру, ринок праці (густозаселені і праценадлишкові західні регіони держави) (соціальна безпека)
- Погіршення доступності кваліфікованої медичної допомоги (соціальна безпека)
- Збільшення чисельності ВПО (соціальна безпека)
- Погіршення доступності отримання соціальних послуг (нестача кваліфікованих фахівців з надання соціальних послуг) (соціальна безпека)
- Масова міграція біженців (за межі України) (соціальна безпека)
- Зменшення спроможності системи соціального захисту України виконувати свої функції (соціальна безпека)
- Зменшення довіри громадян та підприємництва до податкових та митних органів (фінансова безпека)
- Зростання часток непрацюючих кредитів у кредитному портфелі КБ (фінансова безпека)
- Негативні зрушення в інституційній спроможності банківської системи (зменшення ресурсної бази банків, збитковість та зниження капіталізації) (фінансова безпека)

- Недостатня дієвість інфраструктури підтримання зовнішньоторговельної діяльності (зовнішньоекономічна безпека)
- Зростання частки імпорту у внутрішньому споживанні (зовнішньоекономічна безпека)

Таким чином, ризики, пов'язані з погіршенням платоспроможності, зниженням доходів та зайнятості населення, а також від'їздом громадян за кордон, є серйозними викликами для соціально-економічної стійкості України. Ці аспекти можуть вплинути на рівень життя громадян, економічну активність та загальну соціальну ситуацію (*Додаток В*). Спостереження щодо недостатньої спроможності держави забезпечити соціальне забезпечення, особливо на прикордонних територіях та територіях, де вже відбуваються бойові дії, є дуже важливими. Воєнні конфлікти спричиняють серйозні виклики для системи соціального захисту та загрожують соціальній безпеці населення, особливо тих, хто знаходиться у вразливому положенні. Заходи соціальної політики можуть сприяти зменшенню соціальних ризиків та поліпшенню умов життя тих, хто опинився в умовах війни та конфліктів, зокрема дітей та сімей. Важливо також надавати пріоритет заходам, спрямованим на збереження та захист прав людини в умовах конфліктів.

Демографічна ситуація в Україні є важливим аспектом економічної безпеки та має серйозний вплив на різні сфери життя суспільства. В умовах війни та конфлікту збільшується економічний тиск на країну, а також суттєво погіршилась демографічна ситуація. Подолання демографічних викликів потребує комплексного підходу та співпраці всіх рівнів влади, громадського сектору та міжнародної спільноти. Важливо забезпечити не лише відновлення, але і стійкий розвиток демографічного потенціалу (ухвалення діючих рішень щодо сприяння повернення громадян з-за кордону, дії держави відносно підтримання доходів та забезпечення зайнятості) для майбутнього благополуччя країни.

Для зниження загроз продовольчій безпеці в умовах воєнного конфлікту та кризової ситуації, дії держави повинні бути спрямовані на кілька ключових напрямків: відновлення виробництва, переробки/зберігання, створення надійної логістики експорту сільськогосподарської продукції, покращення матеріально-технічного та фінансового забезпечення в практичній діяльності агропідприємств, наявність продовольчих резервів, а також із комплексними діями щодо подальшого відновлення та підтримки аграрного сектору, щоб зменшити ризики для продовольчої безпеки та забезпечити стійкість системи харчування в умовах війни та кризи.

Загрози визначені щодо фінансової безпеки (недостатність довіри громадян та бізнесу до податкових та митних органів, зростання частки непрацюючих кредитів у кредитному портфелі, зменшення інституційної спроможності банківської системи), у жовтій зоні пов'язуються із спроможністю чи неспроможністю держави забезпечувати стабільність в умовах війни. Деякі заходи, що можуть бути вжиті для забезпечення стабільності та продовження реформ, включають: розвиток та впровадження ефективної системи управління ризиками в банківській системі для мінімізації негативних впливів військових дій та економічної нестабільності; забезпечення фінансової стабільності банків через ретельний моніторинг їхньої діяльності та, за необхідності, надання фінансової допомоги; проведення прозорих та інформаційних кампаній для підвищення довіри громадян та бізнес-середовища до управління економікою та банківською системою; продовження економічних та банківських реформ з метою поліпшення ефективності та конкурентоспроможності системи; забезпечення фінансової підтримки та легкості доступу до кредитів для малих та середніх підприємств, що допоможе збільшити їхню стійкість в умовах кризи; активне втручання Національного Банку для забезпечення стабільності банківської системи та мінімізації впливу непередбачуваних обставин; залучення міжнародної підтримки та співпраці для забезпечення фінансової стійкості та

стабільності. Ці заходи спрямовані на збереження економічної стійкості в умовах війни та реформ для підвищення довіри та конкурентоспроможності України.

Загрози в жовтій зоні визначені щодо макроекономічної безпеки (зниження приватного споживання, вплив капіталу з економічної території України та релокація бізнесу за кордон), зовнішньоекономічної безпеки (зростання частки імпорту у внутрішньому споживанні, зменшення дієвості інфраструктури підтримання зовнішньоторговельної діяльності) та інвестиційно-інноваційної безпеки (нестача фінансування наукових досліджень та розробок, зменшення інноваційної активності, релокація інноваційно активних компаній за межі держави) значною мірою визначаються перспективами щодо забезпечення стабілізації безпекової та соціально-економічної ситуації, що безумовно посилюватиме активність підприємців та інвесторів [18, с.5-9].

Посилення уваги до підготовки суб'єктів до загроз економічній безпеці в умовах довготривалої війни може включати ряд заходів, спрямованих на забезпечення стійкості та реакції на невизначеність та волатильність:

- здійснення постійного моніторингу ситуації на різних рівнях, включаючи світові та регіональні економічні та політичні події;
- проведення систематичних навчань та тренувань для представників державних органів, бізнесу та громадян щодо можливих загроз та ефективних стратегій відповіді;
- розроблення стратегій для швидкої реакції на кризові ситуації та запобігання їх подальшому розвитку;
- створення дорожньої карти з планами дій та механізмами координації між органами влади, місцевим самоврядуванням, бізнесом та громадянами;
- застосування гібридних підходів, що об'єднують традиційні інструменти державного регулювання з активною участю бізнесу та

громадянського суспільства;

– створення партнерств та механізмів співпраці між державою, бізнесом та громадянами для спільної роботи над питаннями економічної безпеки.

Ці заходи спрямовані на зміцнення стійкості та готовності суб'єктів економіки до економічних труднощів, пов'язаних із воєнним конфліктом.

1.3 Методичні основи діагностики рівня фінансово-економічної безпеки держави

У вересні 2020 р. Президент України затвердив нову Стратегію національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни». Згідно з пунктом 1 цієї стратегії, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю в Україні, а реалізація цієї норми Конституції України – головною ціллю державної політики національної безпеки [19]. У березні 2021 р. з метою вдосконалити діяльність держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини, створення дієвих механізмів їх реалізації та захисту, розв'язання системних проблем у зазначеній сфері затверджено оновлену Національну стратегію у сфері прав людини. Зокрема, визначено стратегічні напрями та цілі, важливі завдання, спрямовані на впровадження державної політики захисту прав людини в умовах збройної агресії РФ [20]. У червні 2021 р. ухвалено План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки [21].

Відповідно до сучасних реалій держава шукає нові методи і засоби впливу на учасників відносин у сфері фінансово-економічної безпеки. У встановленні правових засад забезпечення фінансово-економічної безпеки першорядне значення має Національна економічна стратегія на період до 2030 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179. Згідно з економічною візією Національної

економічної стратегії-2030, Україна –найпривабливіша країна економічних можливостей для інвестицій, інновацій, ведення бізнесу; найкраще місце для реалізації творчого потенціалу, втілення ідей і власного розвитку. В контексті досягнення економічної візії місією цієї Стратегії є створення можливості для реалізації наявного географічного, ресурсного та людського потенціалу країни для забезпечення належного рівня добробуту, самореалізації, безпеки, прав та свобод кожного громадянина України через інноваційне випереджальне економічне зростання з урахуванням Цілей сталого розвитку [22].

У табл. 1.2 представлено елементи забезпечення фінансово-економічної безпеки на макрорівні.

Таблиця 1.2 - Елементи забезпечення фінансово-економічної безпеки [17, с. 55].

Елемент	Державний рівень
Система фінансово-економічної безпеки	Підсистеми банківської, бюджетної, боргової, грошово-кредитної, валютної безпеки, безпеки небанківського фінансового сектору.
Суб'єкти забезпечення	Органи державної влади, національні регулятори фінансового ринку.
Інформаційні засади	Стратегія безпеки, державна програма безпеки (за наявності), нормативноправові акти, накази, розпорядження регуляторів фінансового ринку.
Кадровий компонент	Державні службовці, на яких покладено функції забезпечення безпеки.
Механізм управління	Сукупність взаємопов'язаних управлінських рішень, спрямованих на досягнення високого рівня фінансово-економічної безпеки держави, реалізацію її економічних та фінансових інтересів, інтересів громадян та суб'єктів господарської діяльності в умовах наявності економічних і фінансових загроз функціональному стану системи фінансово-економічної безпеки. загроз
Ресурси, засоби, інструменти	Регулювання, моніторинг, контроль, нагляд

До основних елементів забезпечення фінансово-економічної безпеки належать: система фінансово-економічної безпеки (структурована система правових, організаційних, економічних та інших заходів, спрямованих на

захист фінансово-економічних інтересів держави, яка включає в себе стратегії, політику та програми, спрямовані на досягнення високого рівня фінансово-економічної безпеки), суб'єкти забезпечення (учасники, які взаємодіють у межах системи фінансово-економічної безпеки, до яких входять державні органи, фінансові інституції, підприємства, об'єднання та інші структури, що взаємодіють для забезпечення стійкості економіки та фінансової системи); інформаційні засади (збезпечують збір, обробку та поширення інформації, необхідної для виявлення та аналізу фінансових ризиків, прийняття стратегічних рішень та реалізації заходів забезпечення фінансово-економічної безпеки); кадровий компонент (кваліфіковані фахівці та керівники, які володіють необхідними знаннями та навичками для управління фінансово-економічною безпекою); механізм управління (включає організаційну структуру, процедури та інструменти, які забезпечують ефективне управління фінансово-економічною безпекою); ресурси, засоби, інструменти (матеріальні та фінансові ресурси, технічні та технологічні засоби, а також інструменти, які використовуються для реалізації заходів забезпечення фінансово-економічної безпеки). Загальна функціональна спроможність цих елементів визначає ефективність системи фінансово-економічної безпеки держави. Важливо забезпечити взаємодію та координацію між ними для досягнення поставлених цілей.

На макрорівні офіційні методики оцінювання рівня економічної безпеки та рівня соціально-економічного розвитку України розроблені Міністерством економічного розвитку і торгівлі (МЕРТУ). Щодо регіонального рівня, Державна служба статистики України (Держстат України) також використовує свої методики для збору та аналізу економічних даних на різних рівнях, включаючи регіональний [23]. Ці офіційні методики визначаються відповідно до потреб та стандартів оцінювання економічної безпеки та соціально-економічного розвитку, і вони можуть регулярно оновлюватися для відображення змін у ситуації країни.

Розглянемо принципи формування системи індикаторів для моніторингу рівня фінансово-економічної безпеки України, які є ключовими для забезпечення ефективного та комплексного оцінювання ситуації:

– системність: передбачає розгляд фінансово-економічної безпеки як системи, де кожна її частина взаємодіє з іншими. Зміна одного індикатора може впливати на інтегральну оцінку стану системи в цілому;

– комплексність: важливо враховувати всі істотні складники і індикатори безпеки. Це дозволяє забезпечити повну картину стану економіки та фінансів.

– ієрархічність: передбачає ранжування індикаторів за їхнім значенням. Важливі індикатори, що характеризують основні напрямки безпеки, можуть бути визначені як першорядні, а інші - як вторинні.

– адекватність: передбачає використання мінімального набору індикаторів, які адекватно відображають реальний стан об'єкта. Іншими словами, індикатори повинні бути репрезентативними та відповідати потребам оцінки;

– однозначність: визначає, що індикатори повинні мати чітке трактування та можливість сприймати як стимулятори або дестимулятори економічного розвитку;

– безперервність: передбачає можливість коригування індикаторів та системи в цілому, оновлення методів розрахунку та введення нових індикаторів при необхідності, що дозволяє враховувати зміни в економіці та фінансах.

– використання цих принципів дозволить створити систему індикаторів, яка буде не лише комплексною, але й адаптованою до змін в економічному середовищі.

Визначення порогових значень індикаторів є ключовим етапом моніторингу та оцінки фінансово-економічної безпеки. Оптимальні та порогові значення відіграють важливу роль у визначенні потенційних

ризиків та прийнятті необхідних заходів. Розглянемо ці терміни більш детально:

Оптимальні значення (нижнє оптимальне, верхнє оптимальне) – значення визначають діапазон, в якому система фінансово-економічної безпеки працює на найбільш ефективному рівні. Нижнє оптимальне може вказувати на певний рівень, який гарантує стабільність, а верхнє оптимальне визначає максимальні прийнятні значення, які не порушують стан безпеки.

Порогові значення (нижній поріг, верхній поріг) – значення вказують на критичні рівні, при досягненні яких виникають серйозні проблеми або загрози для фінансово-економічної безпеки. Нижній поріг може вказувати на мінімальний допустимий рівень, нижче якого можуть спостерігатися негативні явища. Верхній поріг визначає максимально прийнятний ризик.

Встановлення цих значень вимагає глибокого аналізу та дослідження економічних факторів, зважаючи на історичні дані, тенденції розвитку та специфіку країни. Ці порогові значення можуть бути визначені як кількісні (конкретні числові значення) або як кількісно-якісні (описові характеристики). Моніторинг за цими порогами дозволяє швидко реагувати на зміни в економіці та фінансах, забезпечуючи вчасне управління та мінімізацію можливих загроз.

Визначення порогових та оптимальних значень для індикаторів фінансово-економічної безпеки є складним завданням і може вимагати застосування різних методів. Рекомендовано використовувати авторські підходи для визначення цих значень, оскільки кожна країна має свої унікальні умови та особливості. Використання або комбінація методів, підходів (враховування оцінок міжнародних компаній, аналоговий та законодавчий підходи) та методів (макроекономічний, експертних оцінок, функціональних залежностей) може дати більш точний та збалансований результат. Також важливо враховувати динаміку економічного середовища та періодично адаптувати порогові та оптимальні значення відповідно до змін у економіці та суспільстві.

Надання пріоритету використанню функціональних залежностей (аналітичні чи статистичні функціональні залежності дозволяють глибше розібратися в структурі економічних процесів та взаємозв'язку між різними змінними) та макроекономічного моделювання (використання макроекономічних моделей дозволяє уявити економіку як систему, враховуючи взаємодію різних секторів, зокрма моделювання динаміки може допомогти у прогнозуванні впливу різних сценаріїв та розробці стратегій для забезпечення економічної безпеки в умовах невизначеності) для визначення порогових значень індикаторів економічної безпеки може забезпечити важливі інсайти в розумінні зв'язків та впливу різних економічних факторів на систему. Обидва методи можуть доповнювати один одного, створюючи більш повне та деталізоване уявлення про фактори, що впливають на економічну безпеку. При цьому важливо враховувати специфічні умови та контекст вашої країни при використанні цих методів.

Визначення інтегрального індексу для оптимальних та порогових значень відображає важливість адаптації підходів до змін в економічному середовищі. Аналіз інтегрального індексу у контексті оптимальних та порогових значень може слугувати ефективним інструментом для оцінки стану економічної безпеки та розроблення стратегій для його поліпшення. Інтегральний індекс, порівняний з пороговими значеннями, дозволяє визначити, чи перебуває економіка в «зоні небезпеки» чи в «зоні безпеки». Це може вказати на необхідність прийняття конкретних заходів у разі виявлення ризиків або погіршення економічної безпеки. Врахування змін в економічному середовищі та завдань, які стоять перед країною, може вимагати періодичного перегляду порогових значень. Природно, що вимоги до економічної безпеки можуть змінюватися, і порогові значення повинні відповідати новим реаліям. Інтегральний індекс може слугувати орієнтиром для розроблення адаптивних стратегій, які дозволяють ефективно реагувати на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі. Динамічний підхід до

визначення порогових і оптимальних значень вимагає постійного моніторингу та аналізу економічних умов і вимог [23].

Введення зсуву по числовій осі для динамічного ряду індикаторів є розумним підходом для уникнення від'ємних значень та збереження пропорцій в масштабі від 0 до 1. Цей метод характеризує особливість роботи з темповими величинами, де від'ємні значення можуть мати конкретне значення або важливість для аналізу. Засунення ряду вправо, а також зсув порогових значень, дозволяє позначити моменти, коли індикатори перевищують або не досягають певного критичного рівня. Це може бути важливою інформацією для визначення «зони небезпеки» чи для встановлення моментів, коли потрібно приймати стратегічні рішення. Такий метод також дозволяє зберігати позитивне значення в масштабі від 0 до 1, що є зручним для подальшого порівняння і аналізу. Важливо ретельно підходити до вибору величини зсуву, щоб не порушити баланс та забезпечити правильне інтерпретування результатів аналізу.

Таким чином, основні етапи методології визначення рівня економічної безпеки України включають збір та обробку даних, визначення порогових та оптимальних значень індикаторів, нормування та перетворення динамічних рядів, а також розрахунки інтегральних індексів:

1. Збір і обробка даних: Використання даних від Держстату та макроекономічного моделювання забезпечує об'єктивність та комплексність аналізу.

2. Визначення порогових та оптимальних значень: Цей крок дозволяє вам встановити критичні рівні для визначення стану економічної безпеки.

3. Нормування та перетворення динамічних рядів: Виключення від'ємних значень і нормування роблять дані придатними для подальшого аналізу та порівнянь.

4. Розрахунок інтегральних індексів: Використання мультиплікативної форми дозволяє враховувати вагомість різних складників та створює зручний інструмент для порівняння.

5. Визначення вагових коефіцієнтів: Вагові коефіцієнти дозволяють належним чином враховувати важливість різних аспектів економічної безпеки.

Твердження щодо важливості не лише індикаторів, але і їх граничних значень вказує на необхідність узгодженого та комплексного підходу при оцінці рівня економічної безпеки. Необхідним є використання інтегрованого підходу, де як індикатори, так і їх граничні значення, взаємодіють для оцінювання рівня економічної безпеки [23].

Визначення цільових значень індикаторів є важливим етапом при формулюванні та реалізації економічної політики. Ці цільові значення слугують орієнтиром для визначення стратегії та конкретних заходів, спрямованих на досягнення певних економічних цілей.

Визначення цільових орієнтирів є ключовим етапом для оцінки результативності заходів у сфері забезпечення економічної безпеки. Ці цільові орієнтири визначають конкретні цілі, які мають бути досягнуті в результаті реалізації стратегії чи програми забезпечення економічної безпеки та наведені в додатку до Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року [24].

Інтегральна оцінка рівня фінансово-економічної безпеки при індикативному підході може використовуватися для оцінки комплексного стану економіки та визначення його відповідності встановленим критеріям та стандартам (1.1).

У табл. 1.3 наведено індикатори фінансово-економічної безпеки, їх оптимальні та достатні значення.

Таблиця 1.3 – Критичні межі та значення цільових орієнтирів індикаторів фінансово-економічної безпеки України

Найменування індикатора	Критична межа	Значення цільового орієнтира
Відношення дефіциту державного бюджету до валового внутрішнього продукту, відсотків	3	2 – 3
Відношення обсягу сукупного державного боргу до валового внутрішнього продукту, відсотків	60	50
Обсяг валового зовнішнього боргу, відсотків валового внутрішнього продукту	70	40
Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту	3	5
Частка довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів, відсотків	25	60
Частка непрацюючих кредитів, відсотків	60	10

Примітка: складено автором на основі [23; 24, с. 18].

Розрахунок інтегрального показника фінансово-економічної безпеки:

$$I = \sum_{i=1}^n d_i \times y_i \quad (1.1)$$

де d_i – ваговий коефіцієнт i -го індикатора;

y_i – нормалізована оцінка i -го індикатора;

n – кількість показників/

Агрегація показників фінансово-економічної безпеки використовується для отримання комплексної інтегральної оцінки. Нормалізація включає приведення різних показників до одного масштабу для забезпечення коректної порівняльності та агрегації. Кожен показник може бути нормалізований, забезпечуючи узгодженість в масштабі вимірювань:

$$Z_{\text{норм}} = 1 - \frac{|Z_{\text{факт}} - Z_{\text{опт}}|}{Z_{\text{опт}}} \quad (1.2)$$

де $Z_{\text{норм}}$ – нормалізований показник;

$Z_{\text{факт}}$ – фактичний показник;

$Z_{\text{опт}}$ – оптимальний показник.

Агрегація може бути здійснена шляхом обчислення середнього або зваженого середнього значення нормалізованих показників. Цей підхід дозволяє отримати одну комплексну інтегральну оцінку, яка враховує різні аспекти фінансово-економічної безпеки України.

Нормалізація показників полягає у приведенні їхніх значень до стандартного масштабу, щоб легше порівнювати їх між собою. Це дозволяє врахувати величину та динаміку кожного показника без впливу різниці в їхніх одиницях вимірювання. Зазвичай, для нормалізації використовується метод масштабування, де нормалізоване значення обчислюється за формулою (1.3). Цей метод дозволяє привести значення кожного показника до одного масштабу, де 0 відповідає найгіршому значенню, а 1 - найкращому. Такий підхід полегшує порівняння різних показників та їхню аналіз у контексті фінансово-економічної безпеки. З точки зору математики це є задача нормування або масштабування змінних, а з точки зору статистики це дозволяє перейти від абсолютних значень показників до нормалізованих, які можна порівнювати і аналізувати в однаковому масштабі нормалізовані значення індикаторів фінансово-економічної безпеки України в період 2017-2022 рр., що знаходиться в діапазоні [0, 1] та відповідно своєю величиною визначають, який саме ступінь наближення показників фінансово-економічної безпеки України до її оптимальної величини (інтерпретація у відсотках: 0 відповідає 0%, відповідно 1 – 100%) [26].

Зазвичай, для нормалізації використовується метод масштабування (підход нормалізації даних мінмакс), де нормалізоване значення обчислюється за формулою:

$$Z_{\text{норм}} = \frac{Z_{\text{факт}} - Z_{\text{min}}}{Z_{\text{max}} - Z_{\text{min}}} \quad (1.3)$$

де $Z_{\text{норм}}$ – нормалізований показник;

$Z_{\text{факт}}$ – фактичний (оригінальний) показник;

Z_{max} – максимальний показник;

Z_{min} – мінімальний показник.

Нормалізоване значення показника безпеки буде вищим, чим менше відхилення фактичного показника від оптимального. Це означає, що чим ближче до оптимального значення, тим більше нормалізований показник. Врахування від'ємного значення може виникнути, якщо фактичне відхилення від оптимального перевищує оптимальне значення, що вказує на неприйнятні умови. Присвоюючи нормалізованому показнику значення "0" в таких випадках, ви нормалізуєте його до максимальної негативної величини, що вказує на критичний стан. Це може слугувати ефективним інструментом для порівняння різних банків чи фінансових установ з погляду їхньої фінансової безпеки в однаковому масштабі, де "0" відображає критичний стан, а "1" відповідає оптимальному значенню [27; 28].

Висновки до розділу 1

Внаслідок здійснення аналізу категорії поняття «фінансово-економічна безпека» запропоновано розглядати фінансово-економічну безпеку як елемент системи національної безпеки держави, який характеризується захистом національних фінансово-економічних інтересів від внутрішніх і зовнішніх викликів та загроз із дотриманням гарантованої захищеності, своєчасним прогнозуванням внутрішніх і зовнішніх загроз та забезпеченням ефективності виконання чинного фінансового законодавства.

До явищ та чинників, що можуть стати причинами зовнішніх загроз національній безпеці у фінансовій сфері належать: обмеженість доступу до міжнародних фінансових ринків (якщо країна обмежена в доступі до міжнародних фінансових ресурсів або зазнає великих труднощів у залученні міжнародного капіталу, це може призвести до фінансових труднощів та обмежень у розвитку економіки), залежність від експортно-імпортової діяльності (велика залежність від зовнішньої торгівлі може зробити економіку вразливою до коливань на світових ринках, валютних криз та

інших зовнішніх впливів), погіршення стану зовнішньої торгівлі та дефіцит платіжного балансу (якщо країна стикається з погіршенням зовнішньої торгівлі та має дефіцит платіжного балансу, це може вплинути на вартість валюти та призвести до фінансових проблем), залежність від зовнішніх кредиторів (якщо країна має велику заборгованість перед зовнішніми кредиторами, це може ускладнити фінансовий стан та зробити країну вразливою до змін у міжнародному фінансовому середовищі), вплив світових фінансових криз (світові фінансові кризи можуть мати серйозний вплив на фінансову систему країни, включаючи збитки на фінансових ринках, зменшення іноземних інвестицій та інші негативні наслідки). Для запобігання та зменшення таких загроз, важливо вживати заходи для диверсифікації економіки, покращення торговельного балансу, розробки стабільних фінансових політик та забезпечення резервів.

До явищ та чинників, що можуть стати причинами виникнення внутрішніх загроз національній безпеці у фінансовій сфері, належать: нестабільність та недосконалість правового регулювання (відсутність стабільного та ефективного правового регулювання може спричинити неясності у фінансовому секторі, сприяти корупції та іншим негативним явищам), нерівномірний розподіл податкового навантаження (нерівномірний розподіл податкового тягаря може призвести до ухилення від сплати податків та втрати бюджетних коштів), відплив капіталу за кордон (погіршення інвестиційного клімату та відплив капіталу можуть позначитися на економічній активності та рівні фінансової стабільності країни), низький рівень бюджетної дисципліни і незбалансованість бюджетної системи (невідповідальне фінансове управління може призвести до дефіциту бюджету та інших негативних наслідків для економічної стійкості), збільшення обсягу державного боргу (великий державний борг може викликати проблеми щодо обслуговування боргу та відшкодування витрат), тінізація економіки (розповсюдження тіньових економічних операцій може призвести до втрати податкових надходжень та ускладнити моніторинг

фінансової активності), недостатній рівень золотовалютних резервів (недостатній рівень резервів може ускладнити здатність країни вирішувати фінансові труднощі та утримувати стабільність валюти), доларизація економіки (висока доларизація може збільшити вразливість країни до змін обмінного курсу та інших зовнішніх впливів), коливання обмінного курсу (значні коливання обмінного курсу можуть створювати нестабільність у фінансовому секторі та впливати на економічну активність), слабкий розвиток фондового ринку (недостатній розвиток фондового ринку та відсутність ефективних механізмів обліку та захисту прав інвесторів можуть обмежувати потенціал фінансового сектору), недостатній рівень капіталізації фінансової системи (низький рівень капіталізації може зменшити стійкість фінансової системи та здатність витримувати стресові ситуації). Управління цими внутрішніми фінансовими ризиками вимагає ефективних стратегій, реформ та політичних заходів для підтримки стабільності та національної безпеки.

Розробка концептуальних засад фінансово-економічної безпеки на національному рівні є ключовою для забезпечення стійкості та ефективності економічної системи держави. Основні концепції повинні визначати пріоритетні цілі, завдання та шляхи досягнення високого рівня безпеки фінансів та економіки. На державному рівні основи безпеки в сфері фінансів та економіки визначаються для координації загальнодержавних дій та забезпечення фінансово-економічної безпеки на різних рівнях суспільства. Ці основи мають на меті впорядкування взаємодії різних суб'єктів економіки, учасників ринкових відносин, галузей та секторів економіки з метою забезпечення стабільності та розвитку

До основних елементів забезпечення фінансово-економічної безпеки належать: система фінансово-економічної безпеки (структурована система правових, організаційних, економічних та інших заходів, спрямованих на захист фінансово-економічних інтересів держави, яка включає в себе стратегії, політику та програми, спрямовані на досягнення

високого рівня фінансово-економічної безпеки), суб'єкти забезпечення (учасники, які взаємодіють у межах системи фінансово-економічної безпеки, до яких входять державні органи, фінансові інституції, підприємства, об'єднання та інші структури, що взаємодіють для забезпечення стійкості економіки та фінансової системи); інформаційні засади (збезпечують збір, обробку та поширення інформації, необхідної для виявлення та аналізу фінансових ризиків, прийняття стратегічних рішень та реалізації заходів забезпечення фінансово-економічної безпеки); кадровий компонент (кваліфіковані фахівці та керівники, які володіють необхідними знаннями та навичками для управління фінансово-економічною безпекою); механізм управління (включає організаційну структуру, процедури та інструменти, які забезпечують ефективне управління фінансово-економічною безпекою); ресурси, засоби, інструменти (матеріальні та фінансові ресурси, технічні та технологічні засоби, а також інструменти, які використовуються для реалізації заходів забезпечення фінансово-економічної безпеки). Загальна функціональна спроможність цих елементів визначає ефективність системи фінансово-економічної безпеки держави. Важливо забезпечити взаємодію та координацію між ними для досягнення поставлених цілей.

Агрегування різних показників фінансово-економічної безпеки в одну інтегральну оцінку є важливим етапом для отримання комплексної картини стану економіки та фінансової системи держави. Це дозволяє спростити сприйняття складного набору показників і визначити загальний рівень безпеки. Інтегральний показник фінансово-економічної безпеки є спрощеним інструментом для порівняння та моніторингу стану економіки на вищому рівні, може враховувати різні аспекти, такі як фінансова стійкість, рівень інфляції, бюджетна дисципліна, стан банківської системи тощо. Цей інтегральний показник може слугувати важливим інструментом для прийняття рішень на рівні стратегічного управління економікою та фінансами держави.

2 АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ ТА ОЦІНКА СТАНУ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

2.1 Аналіз тенденцій розвитку безпекового середовища України

Здійснення аналізу безпекового середовища України рекомендовано розпочинати з виявлення основних процесів і тенденцій, які характеризують зміни у глобальному безпековому середовищі та визначають ключові аспекти глобального розвитку [29, с. 289]. Після виявлення цих процесів можна визначити їхні наслідки та розробити стратегії або політику для підвищення рівня безпеки відповідно до внутрішніх та зовнішніх викликів.

Аналіз стану безпекового середовища і тенденцій його розвитку став підґрунтям підготовки стратегічних документів в Україні. Важливий внесок у цю роботу здійснює Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД), готуючи щорічні аналітичні доповіді та інші аналітичні документи для керівництва держави. Зокрема, в аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України» (2022) зазначено, що «світ увійшов у час динамічних змін, результат і перебіг яких важко передбачити. Невизначеність і нестабільність є визначальними характеристиками сучасності» [30].

Так само як на початку XVIII ст. та XX ст., східні сусіди нашої держави намагаються зреалізувати свої імперські амбіції, намагаються знищити волю українців, добробут, майбутнє держави. Весь світ сьогодні спостерігає не лише зухвалі спроби захоплення території, а й факт заперечення самого права української нації на існування, свободу, оскільки росія веде війну проти України вже на протязі десятиліття. Нав'язливою метою росії є побудова російської імперії 3.0, знищення нашої вільної, суверенної, незалежної демократичної держави та свобод, прав на

самовизначення українського народу, прагнення знищити європейську ідентичність, національну мову, культуру [30, с. 4].

Акт воєнної агресії росії проти України, під назвою «спеціальної військової операції», розпочався 24 лютого 2022 р. та підірвав європейську і глобальну безпеку, спричинив негативний вплив на світову економіку, енергетичну та продовольчу безпеку, масову хвилю міграції. Беспрецедентне порушення росією норм міжнародного права та усталеного світового порядку, затверджених після II світової війни, на жаль, демонструють неспроможність з боку системи міжнародної безпеки здійснювати адекватну реакцію на збройну агресію проти суверенної України.

Сьогодні спостерігаємо ситуацію, коли наявна кардинальна трансформація безпекової політики ЄС, НАТО, які спричинила війна, усвідомлення західними державами загрозу путінського авторитарного режиму всьому демократичному світові. Російські окупаційні війська вдаються до тактики «випаленої землі» та «вогневого валу», маючи тимчасову перевагу в артилерії, авіації, кількості боєприпасів і ракет. Саме таку тактику реалізували в II чеченській війні, зокрема під час штурму Грозного, та в Сирії. Російські окупанти ударами тисяч крилатих та балістичних ракет зі своєї території та території Білорусії цілеспрямовано нищать об'єкти цивільної інфраструктури на території України – будинки, лікарні, заклади культури, пологові будинки, зерносховища, склади продовольства й пального, торговельні центри, організації, аеропорти, залізничні станції, дорожню інфраструктуру тощо [30, с. 5].

Так названій «послідовній війні» притаманні окремі фази, зокрема на оперативно-стратегічному рівні, що спричинює періодичність бойових дій, які в одних регіонах зупиняються, а в інших активізуються. Можна відмітити практику створення так званих «зон деескалації» з метою вивільнення сил та засоби, відновлення їхнє боєздатності і перегрупування, а також тактику

облог великих населених пунктів та бомбардування численних обсягів територій.

Перемога вимагає комплексного підходу, який враховує не тільки внутрішні ресурси, але і зовнішнє оточення, включаючи мотивацію та можливості ворога [30, с.7]

Російсько-українська війна - це трагедія для мільйонів українців. Понад 2,7 мільйонів людей, які залишилися без житла, зіткнулися з надзвичайно важкими умовами і потребують не тільки притулку, але й базових засобів існування. Порушення систем життєзабезпечення, таких як газо-, тепло-, електро- та водопостачання, погіршили гуманітарну ситуацію і спричинили знелюднення частин території країни. Це також величезне викликання для надання гуманітарної допомоги та відновлення інфраструктури. Дані про масштабні міграційні потоки, які сталися в результаті воєнного конфлікту, підкреслюють глибокий вплив війни на населення України. Понад 7 мільйонів осіб виїхали з країни, шукаючи безпеки та умов для життя. 6,9 мільйонів українців стали внутрішньо переміщеними особами (ВПО), що свідчить про внутрішню гуманітарну кризу. Ця ситуація стала найбільшою міграційною кризою в Європі з часів II світової війни, викликаючи потребу в невідкладних заходах для забезпечення гуманітарної допомоги, розселення та відновлення стабільності в регіонах.

Війна спричинила тяжкі наслідки для бізнесу, соціально-економічного розвитку та місцевих громад. Дії воєнної агресії росії суттєво перекреслили реалізацію планів на розвиток та вплинути на всі сфери життя. Тактика війни на виснаження з боку агресора свідчить про намагання виснажити супротивника, атакуючи його економічні, соціальні та військові ресурси, що включає руйнування інфраструктури, необхідної для забезпечення життєдіяльності громадян та обороноздатності країни.

Атаки на цивільну інфраструктуру, системи енергозабезпечення, транспорту та комунікацій, призвели до масштабних руйнувань та серйозних економічних збитків. Подібні дії відображають порушення міжнародних

правил та норм. Відповідно до інформації Національної енергетичної компанії «Укренерго», в державі майже не залишилося непошкоджених великих теплових і гідроелектростанцій, вузлових підстанцій «Укренерго». Окупантами захоплено Запорізьку АЕС, Каховську ГЕС, чотири ТЕС, приблизно 1/4 потужності виробництва електроенергії (відновлювані джерела). Надзвичайно складна ситуація з роботою вітроелектростанцій, 80 % потужності з яких загарбано агресором (окуповані території Херсонської області, Запорізької області). На жаль, можливість підвезення вугілля на певній частині електростанцій заблокована через небезпеку обстрілів. Статистика у галузі теплопостачання станом 2.09.2022 свідчить про враження 334 об'єктів критичної інфраструктури, а саме: 322 котельні (310 пошкоджених, 12 зруйнованих), 10 ТЕЦ (6 пошкоджених, 4 зруйнованих), 2 ТЕС. Збитки в енергетичній сфері досягли сотень млрд. грн. [30, с.12-13]

Обстріли та руйнування розподільчих систем енергії, тепла та газу серйозно впливають на життя та безпеку мешканців, а також на функціонування соціально-економічної інфраструктури. Ситуація у сфері енергетики вкрай критична, вказує на важкі та складні умови для енергетиків в Україні через воєнний конфлікт. Аварійно-відновлювальні роботи в умовах обстрілів, мінування та нових пошкоджень ускладнюють процес відновлення енергопостачання та підтримки інфраструктури.

Руйнування нафтопереробних та нафтопродуктових підприємств (знищення Кременчуцького і Лисичанського нафтопереробних заводи, більше 30 нафтобаз) має мати серйозні наслідки для енергетичної і економічної стійкості країни. Нафтова індустрія є ключовою складовою економіки, і її нормальне функціонування важливо для забезпечення енергією та сировиною різних секторів економіки. Близько 3/4 логістичних ланцюжків постачання нафтопродуктів є зруйнованими. Загроза життю та безпеці мешканців, а також необхідність відновлення нафтопереробних

потужностей, створює складні завдання для країни в умовах воєнного конфлікту.

Ядерна та радіаційна безпека мають критичне значення для запобігання можливим катастрофам та гарантування безпеки громадян (захоплено Запорізьку АЕС, небезпека обстрілювання інших АЕС України, пошкоджено ядерні та радіаційно небезпечні об'єкти, ядерні установки) [30, с.14].

Метою російської агресії та воєнного конфлікту є серйозні руйнування української економіки та позбавлення країни перспектив розвитку. Так, фізичне руйнування економічного потенціалу внаслідок воєнних дій та ракетних атак має серйозний катастрофічний вплив на економіку України та викликає шоківий ефект на бізнес, споживчі настрої та інвестиційний клімат.

Невтішні прогнози, як наслідок воєнних дій, є дуже тривожними і вказують на те, що воєнні дії та руйнування можуть мати серйозний та довготривалий вплив на економіку України. Прогнозоване падіння ВВП на 30–50 % свідчить про глибокі та розгалужені наслідки конфлікту на різних секторах економіки [30, с.15].

Сума вартості відновлення та реконструкції України від знищень та руйнувань, заподіяних війною в 349 мільярдів доларів США (оцінка Уряду України, Світового банку, Європейської Комісії станом на 09.09.2022 р.) відображає реальність обширного руйнування та спричинених втрат внаслідок війни. Збитки такого розміру потребують широкомасштабних зусиль, фінансової підтримки та довготривалого стратегічного планування для відновлення країни на всіх рівнях.

Насильницька агресія росії виявляє катастрофічний вплив на промисловий сектор України, призводячи до великих втрат у виробництві та збуті, а також до руйнування промислових потужностей та інфраструктури. Дані факти свідчать про тяжкі наслідки воєнного конфлікту для економіки країни: 1/3 втрати потенціалу металургії в Маріуполі є суттєвою для

України, яка традиційно володіє сильним металургійним сектором. Втрати у виробництві металургійної продукції на рівні двох третин підкреслюють екстремальні виклики, з якими стикається цей сектор. Законсервовані потужності та зупинення роботи підприємств у хімічній галузі, таких як Одеський припортовий завод та Сєвєродонецьке об'єднання Азот, свідчать про серйозні проблеми в цьому секторі. Зруйновані потужності машинобудівних підприємств ще більше загострюють проблеми у виробництві та збуті важкої техніки та обладнання. Зупинення діяльності нафтопереробної галузі є додатковим важливим ударом для економіки України, яка традиційно велика в нафтогазовому секторі. Ці втрати супроводжуються серйозними гуманітарними проблемами та загрозами безпеки для населення. Відновлення промислового сектора вимагатиме значних фінансових та технічних зусиль, а також сприятиме міжнародній підтримці для подолання цих труднощів і відновлення стабільності в Україні.

Вплив війни на транспортний сектор України є драматичним і покладає тяжке тягар на економіку та логістичну систему країни. Втрати інфраструктури: Втрата 30% інфраструктури транспортного сектору виражається не лише в фізичних руйнуваннях, але й у втраті ефективності та можливостей для перевезень. Сума загальних прямих збитків у розмірі 35,3 мільярдів доларів США вказує на серйозні втрати вартості та продуктивності транспортного сектору. Знищення Ан-225, найбільшого літака в світі, є великою втратою для українського авіапрому та позначає кінець славної ери авіабудування в Україні. Припинення всього цивільного авіаційного сполучення має далекосяжні наслідки для подорожей, туризму та міжнародних зв'язків. Перевантаження транспортної інфраструктури та прикордонних пунктів пропуску внаслідок переорієнтації логістики може спричинити затримки, невпорядкованість та ускладнення транспортних потоків. Ці проблеми свідчать про необхідність негайного вирішення гуманітарних та економічних питань внаслідок війни. Міжнародна співпраця та гуманітарна допомога можуть відіграти важливу роль у відновленні

транспортної інфраструктури та забезпеченні ефективного функціонування логістичних систем.

Тимчасова окупація Росією частини української території має серйозні наслідки для аграрного сектору та приводить до великих втрат для економіки та населення України. Втрата суттєвої частки виробничого та логістичного потенціалу аграрного сектору призводить до значних обмежень у вирощуванні та зборі сільськогосподарської продукції. Скорочення площі посіву сільськогосподарських культур на 16,3% порівняно з попереднім роком свідчить про серйозні труднощі у сільському господарстві. Факт вивозу аграрної продукції та матеріально-технічних ресурсів на територію росії без відшкодування власникам є порушенням прав та великою економічною втратою для України. Зруйновані логістичні потужності, такі як склади та інфраструктура для зберігання продукції, погіршують умови зберігання та розподілу сільськогосподарських та харчових товарів. Ці виклики потребують комплексного підходу для вирішення, включаючи гуманітарну допомогу, міжнародну підтримку та розвиток стратегій для відновлення аграрного сектору в умовах воєнного конфлікту та повоєнного відновлення [30, с.16-17].

Блокування морських портів та обмеження на експорт сільськогосподарської продукції суттєво ускладнюють ситуацію в аграрному секторі України, і мають глобальні наслідки. Перенакопичення нереалізованих запасів зерна через неможливість експорту може призвести до значного падіння цін, що негативно впливає на виробників та призводить до збитків в аграрному секторі. Україна є великим світовим виробником зерна, і будь-які обмеження в експорті можуть створити реальну загрозу глобального голоду, оскільки це може вплинути на доступність харчових ресурсів на світовому ринку. Неможливість експорту та перенакопичення продукції може створити проблеми зі зберіганням, і це загрожує новим урожаям та може призвести до втрат. Логістичні труднощі з експортом

впливають на виробництво соняшникової олії, що призводить до зниження обсягів в порівнянні з довоєнним рівнем.

Ініціатива щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування, укладена між Україною, Туреччиною та Росією за посередництва ООН, представляє собою важливий крок для відновлення експорту сільськогосподарської продукції та продовольства з українських портів. Ініціатива передбачає відновлення експорту зерна та пов'язаних з ним харчових продуктів. Це важливо для виконання укладених раніше експортних контрактів та відновлення стабільності в аграрному секторі. Забезпечення світового ринку 5 мільйонами тон українського хліба та інших харчових продуктів на місяць сприятиме стабільності глобального продовольчого ринку. Роль ООН як посередника у цій ініціативі вказує на важливість міжнародної співпраці та дипломатичних зусиль у вирішенні гуманітарних питань. Розблокування експортних шляхів і створення "зернового коридору" допомогло збільшити обсяги експорту агропродукції з України за короткий період. Відновлення експорту сприятиме зменшенню тиску на інфраструктуру зберігання зерна та забезпечить стабільність його цін.

Продовольча програма "Grain from Ukraine", запущена за ініціативи Президента України Володимира Зеленського та підтримана функціонуванням "зернового коридору", є важливим заходом для забезпечення продовольчої безпеки та надання допомоги тим, хто потребує. Програма має на меті забезпечити зерном щонайменше 5 мільйонів людей до кінця весни 2023 року. Це спрямовано на забезпечення продовольчої безпеки та врегулювання гуманітарної ситуації в країні. Участь України у глобальній продовольчій програмі свідчить про її зобов'язання вирішувати проблеми глобального голоду та сприяти продовольчій безпеці в світі. Програма "Grain from Ukraine" є прикладом ролі України як гаранта глобальної продовольчої безпеки та активного учасника гуманітарних ініціатив. Надання продовольчої допомоги стає важливим аспектом

гуманітарної діяльності та висловлює готовність України допомагати тим, хто потребує в умовах кризи. Ця ініціатива відображає глибокий гуманітарний зобов'язання та важливу роль України у розв'язанні глобальних викликів продовольчої безпеки.

Воєнні події в Україні призвели до серйозних економічних втрат, особливо в сільському господарстві та малому та середньому бізнесі. Оцінка прямої шкоди сільському господарству внаслідок російського вторгнення свідчить про серйозні економічні втрати, які можуть мати довгострокові наслідки для виробництва продуктів харчування та сільськогосподарського сектору. Оцінка додаткових економічних втрат у 2022 році в сумі близько 22 млрд доларів США свідчить про значний вплив воєнних подій на економіку країни. Зупинка роботи майже половини підприємств малого та середнього бізнесу має серйозні соціально-економічні наслідки. Це особливо стосується галузей будівництва, транспорту, туризму, харчування та розважальної сфери. Бойові дії та невизначеність війни створили негативні умови для функціонування бізнесу в сферах, які найбільше постраждали, таких як будівництво, транспорт, туризм, харчування та розваги.

Стан державних фінансів України в контексті воєнної ситуації є вкрай важким. Воєнні події призвели до різкого скорочення податкової бази внаслідок зниження економічної активності, зупинки певних галузей та втрати виробництва. Збільшення обсягів державного та гарантованого державою боргу є реакцією на потреби у фінансуванні оборонних витрат, гуманітарної допомоги та інших термінових витрат, пов'язаних із війною. Прогноз МВФ про збільшення валового державного боргу до 86,2% ВВП у 2022 році свідчить про серйозний тиск на фінансову стійкість країни. Домовленості з міжнародними кредиторами щодо призупинення виплати боргу до кінця 2023 року є тимчасовим заходом для збереження валютної ліквідності та зменшення дефіциту бюджету. Це також підтримано міжнародними партнерами, такими як G7 та Паризький клуб кредиторів. Оголошення про можливість призупинення виплат за боргом перед МВФ та

іншими міжнародними фінансовими організаціями вказує на спроби знайти способи зменшення фінансового тиску в умовах кризи [30, с. 18].

Крізь тяжкі випробування воєнних дій українська країна виявила вражаючу силу та рішучість народу, бізнесу, місцевих громад та влади [30, с. 23].

Змагання за ресурси та підтримку є важливою складовою в контексті війни на виснаження. Осрбливо наразі важливими є впевненість у підтримці України демократичним світом, зокрема Сполученими Штатами Америки, Великою Британією, Польщею, Балтійськими державами, Чехією, Словаччиною та іншими державами Європейського Союзу. Україна переживає важливий період у своїй історії, борючись за свою незалежність та територіальну цілісність. Міжнародна підтримка грає ключову роль у забезпеченні безпеки та стійкості України. Спільні зусилля демократичних країн можуть впливати на подальший хід подій та сприяти забезпеченню справедливого вирішення конфлікту.

Важливості сьогодні набувають міжнародні безпекові гарантії для України та потреба створення нового механізму, який забезпечить ефективний захист від зовнішніх воєнних загроз. Утвердження чітких, ефективних та надійних юридичних гарантій є ключовим етапом для забезпечення безпеки України в умовах сучасної політичної та геополітичної ситуації. Ініціатива створення «Київського безпекового договору» (Kyiv Security Compact) та утворення коаліції гарантів безпеки для України є важливим кроком у напрямку забезпечення стійкості та незалежності країни. Залучення ключових міжнародних партнерів, включаючи колишнього Генерального секретаря НАТО Андерса Фога Расмуссена, у цей процес вказує на серйозність та об'єднаність зусиль для забезпечення безпеки та захисту України. Допомога демократичного світу та міжнародна підтримка, які ви наголосили, відіграють ключову роль у вирішенні конфлікту та відновленні миру в регіоні.

Формуються акценти на розширенні кола партнерів та приєднанні інших держав, які поділяють спільні цінності, є ключовим для забезпечення широкої та міцної підтримки міжнародної спільноти. Спільне об'єднання країн, що розвиваються за засадами свободи, демократії, прав людини та верховенства права, має великий потенціал для вирішення конфліктів, зміцнення стійкості та забезпечення мирного співіснування. Розширення кола партнерів може також допомогти уникнути ізоляції та забезпечити більше можливостей для ефективного вирішення проблем.

Увага до активізації ролі ООН та співпраці з МАГАТЕ важлива в контексті забезпечення безпеки та стабільності. Обстріли атомних електростанцій підчеркнули необхідність розвинення ефективних міжнародних механізмів захисту критичних об'єктів, особливо в умовах збройних конфліктів. Участь ООН сприяє координації міжнародних зусиль та надавати додатковий авторитет заходам, спрямованим на забезпечення безпеки та запобігання конфліктам. МАГАТЕ, в свою чергу, має великий досвід у сфері ядерної безпеки і може внести вагомий внесок у розробку стандартів та заходів для захисту атомних електростанцій. Ці спільні зусилля можуть допомогти створити міжнародні стандарти та протоколи, які сприятимуть убезпеченню критичних інфраструктур та зменшенню ризику конфліктів [30, с. 63-64].

Важливими є сподівання України на ефективні форми гуманітарної допомоги та співпрацю з міжнародними організаціями, особливо через концепцію Humanitarian-Development Nexus, свідчить про важливість розуміння взаємозв'язку гуманітарних заходів та процесів розвитку.

Співпраця з Радою Європи у сфері прав і свобод людини є ключовою, а створення Міжнародного спеціального трибуналу та Компенсаційного механізму може стати важливим кроком у забезпеченні справедливості та відшкодуванні збитків, завданих в результаті російської агресії. Це також може сприяти покаранню тих, хто відповідає за злочини проти України, та сприяти міжнародному правосуддю.

Зміцнення стратегічних відносин зі США та практичне партнерство є важливими компонентами для України. Резолюція щодо внесення росії до переліку країн, які підтримують тероризм, свідчить про вагу міжнародного визнання та осуду російських дій. Подальше рішення про визнання РФ державою-спонсором тероризму може мати серйозні наслідки та вплинути на взаємодію країн у різних сферах.

Рішення Ради Європи та Європарламенту визнати росію державою-терористом свідчать про рішучий міжнародний засуд та підтримку України в світлі російської агресії. Ці кроки є вагомими засобами тиску на РФ та висловлюють єдність багатьох країн у відстоюванні міжнародних норм та прав людини. Такі резолюції стають основою для прийняття подальших міжнародних заходів та можуть вплинути на політичну, економічну та безпекову сфери відносин з росією. Важливо зауважити, що такі рішення впливають не лише на формальний статус Росії, але й мають потенціал впливати на її міжнародну ізоляцію та взаємодію з іншими країнами та організаціями. Україна використовуватиме цей міжнародний підхід для подальших дій на свою користь та для зміцнення своїх позицій на міжнародній арені [30, с. 65].

Такі формати взаємодії, як «трикутники» та багатосторонні альянси, важливі для України, оскільки вони сприяють утвердженню та захисту її національних інтересів. Створення таких трикутників та участь в багатосторонніх групах дозволяє країні отримати додаткову підтримку та ресурси в контексті європейської та євроатлантичної інтеграції. Люблінський трикутник, формат співпраці між Україною, Польщею та Литвою, може сприяти зміцненню економічної, політичної та військової співпраці між цими країнами. Такі ініціативи, як "Тримор'я", Бухарестська дев'ятка, Вишеградська група та ГУАМ, вносять свої внески у побудову стабільності та безпеки в регіоні. Ці альянси дозволяють країнам об'єднуватися для спільного вирішення проблем та реагування на виклики, що виникають на міжнародній арені. Участь в таких форматах також може

розширити можливості для обміну досвідом, технологіями та ресурсами між країнами, що сприяє загальному розвитку та процвітання.

Участь громадських організацій закордонного українства в протидії російській агресії є важливою і цінною для України. Громадські організації можуть інформувати міжнародну громадськість та організації про реальний стан справ в Україні, а також про агресію з боку Росії. Вони можуть вести кампанії, створювати звіти та інші матеріали для розповсюдження правдивої інформації. Громадські організації можуть організовувати та координувати гуманітарну допомогу для постраждалих від агресії. Це може включати в себе збір та розподіл необхідних ресурсів, медичну допомогу та інші необхідні послуги. Громадські організації можуть взаємодіяти з політичними представництвами та міжнародними організаціями для залучення уваги до ситуації в Україні та забезпечення підтримки від країн-партнерів. Громадські організації можуть відстоювати права людини та звертати увагу на порушення, пов'язані з конфліктом, сприяючи правовому захисту постраждалих [30, с. 66].

2.2 Аналіз викликів та загроз фінансово-економічній безпеці України в умовах воєнного стану

Економічна безпека є критичним аспектом для стійкості та процвітання будь-якої країни. Зовнішні та внутрішні загрози можуть суттєво впливати на економічний розвиток та добробут нації. Країна повинна бути уважною до свого енергетичного, продовольчого та іншого виду залежності від імпорту. Диверсифікація джерел постачання та виробництва може зменшити вразливість. Стабільність банківської системи, фінансова дисципліна та здатність управління фінансами впливають на економічну безпеку. Ефективна регуляція та нагляд є важливими чинниками. Розвиток нових технологій та інновацій є ключовим для підвищення

конкурентоспроможності та адаптації до змін у світовому економічному середовищі. Розвиток малого та середнього бізнесу, легка доступність кредитів, сприяння підприємництву сприяють створенню робочих місць та зростанню економіки. Реагування на геополітичні події та зміни у міжнародних відносинах є важливим для уникнення негативних впливів на економіку. Ефективна система боротьби з корупцією сприяє прозорості та довірі до економічних інституцій. Спроможність дійсно вигідно взаємодіяти на міжнародних ринках та укласти вигідні торгові угоди є важливою для сталого економічного розвитку. Оцінка цих індикаторів та прийняття стратегічних рішень може допомогти забезпечити стійкість економіки та її невразливість до різних викликів.

Економічна безпека України у період повномасштабної війни залежить від ефективного використання наявних ресурсів та здатності суспільства адаптуватися до нових умов. Довоєнні резерви, консолідація зусиль суспільства, самоорганізація тагуртованість громадян грають ключову роль у забезпеченні стійкості та функціонуванні економіки.

Ситуація, в якій економіка стає об'єктом цілеспрямованих атак та впливу у воєнний період, вимагає комплексного та виваженого підходу до управління економічною безпекою.

Дії та заходи України в умовах війни свідчать про важливі кроки у напрямку забезпечення економічної стійкості та підтримки суспільства. Зупинимося на ключових моментах 2022-2023 рр:

1. Фінансування оборони та соціальних витрат. Випуск військових облігацій та мобілізація фінансових ресурсів є стратегічно важливими для забезпечення фінансової підтримки оборонних та соціальних програм в умовах війни.

2. Податкова лібералізація та дерегуляція. Широкий спектр заходів, таких як спрощення системи оподаткування, податкові та митні пільги, добровільність сплати податків, єдиного соціального внеску та інші

податкові спрощення, спрямовані на полегшення фінансового тиску на бізнес та підтримку мікро- та малого підприємництва.

3. Спрощення режиму податкового адміністрування. Введення мораторію на документальні податкові перевірки та інші заходи щодо спрощення процедур податкового адміністрування сприяють збереженню бізнес-активності в умовах воєнного стану.

4. Підтримка гуманітарних та волонтерських ініціатив. Податкові та митні пільги для гуманітарної та волонтерської допомоги позначаються як важливі кроки для забезпечення гуманітарної допомоги постраждалим та армії.

5. Міжнародні інвестиції в військові облігації. Залучення інвестицій від громадян та бізнес-інвесторів у військові облігації сприяє розширенню джерел фінансування в умовах війни.

Ці заходи дозволяють українській державі адаптуватися до економічних викликів воєнного періоду та підтримувати економічну стабільність.

Розширення участі підприємців у державних програмах та надання кредитної підтримки є важливими заходами для підтримки підприємництва в умовах війни. Реалізація програм "Доступні кредити 5–7–9 %" та "Доступний фінансовий лізинг 5–7–9 %" розширює можливості підприємців отримати фінансову підтримку за зниженими ставками, що сприяє активізації підприємницької діяльності. Надання кредитної підтримки на основі портфельних гарантій може допомагати знижувати ризики для банків, що сприяє поживленню кредитної активності в умовах економічних труднощів. Поживлення кредитної активності банків є важливим аспектом для забезпечення доступу підприємців до необхідного фінансування, що може бути ускладнене в умовах війни. Збільшення обсягу заборгованості за програмою «Доступні кредити 5–7–9 %» та портфеля гривневих кредитів свідчить про ефективність програми та реакцію бізнесу на можливості отримання підтримки. Ці заходи допомагають забезпечити фінансову

стійкість та підтримати економічну активність, особливо у таких важких умовах, як воєнний стан.

Заходи, які були вжиті державою в грошово-кредитній сфері в умовах війни, мають значущий вплив на фінансову стійкість та ліквідність країни. Запровадження 100% гарантії держави на депозити населення в період воєнного стану є важливим заходом для забезпечення стабільності та відновлення довіри вкладників до банківської системи. Це допомагає уникнути паніки та виведення коштів з банків. Активне рефінансування банків у перші тижні війни сприяло уникненню банківської кризи та забезпечило необхідну ліквідність. Це є важливим кроком для збереження функціонування банків у важливий момент. Фіксація обмінного курсу гривні на рівні 23 лютого 2022 року для безготівкових операцій, з дозволом купівлі валюти для імпорту товарів із затвердженого Урядом списку критичного імпорту, допомогла стримати інфляцію та уникнути великих коливань на валютному ринку. Підвищення облікової ставки до 25% в червні є інструментом для зниження тиску на валютний ринок та стримування інфляції. Висока облікова ставка може бути використана для повертання інвестицій та збереження стабільності фінансової системи. Локальні товарні дефіцити та зростання витрат виробників можуть бути факторами, які впливають на інфляцію. Врегулювання цих аспектів може сприяти зниженню тиску на інфляцію.

Введення "митного безвізу" з 1 жовтня 2022 року є важливим кроком для України в контексті її економічної інтеграції з Європейським Союзом. Митний безвіз дозволяє спростити та знизити митні обмеження для товарів, що експортуються та імпортуються між Україною та Європейським Союзом. Це може позитивно позначитися на обсязі та різноманітності торговельних операцій. Приєднання до Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами та Конвенції про процедуру спільного транзиту є кроком до подальшого полегшення торгівлі, спрощення митних процедур та зниження адміністративних бар'єрів. Митний безвіз може позитивно

вплинути на збільшення експорту українських товарів до Європейського Союзу та сприяти зростанню обсягів імпорту товарів до України з країн ЄС. Ця ініціатива вписується в рамки загальної стратегії економічної інтеграції України з Європейським Союзом, що може призвести до більш глибокого співробітництва в різних сферах. Зниження митних обмежень і полегшення торгівлі може зробити Україну більш привабливою для іноземних інвесторів, що може позитивно вплинути на розвиток економіки. Ці кроки є важливими для поглиблення економічних та торговельних зв'язків між Україною та Європейським Союзом та сприяють утвердженню України на світовому економічному ринку.

Блокада морських портів, закриття аеропортів, обстріли залізничної інфраструктури та ракетні удари по всій території України в значній мірі створюють ризики для зовнішньої торгівлі країни.

Наприкінці вересня 2022 року Україна демонструє стійкість в економічній сфері, хоча війна призвела до певного зниження зовнішньої торгівлі. Навіть за умов війни та геополітичної напруги, Україна виявляє стійкість у зовнішній торгівлі. Суттєве зниження товарообігу свідчить про адаптивність країни до нових реалій та зусиль утримання стабільності. Експорт зазнав більш значущого зменшення (31,6 %), ніж імпорт (17,8 %). Втрати обумовлені передусім недорогоцінними металами та виробами з них, а також мінеральними продуктами. Експорт продукції хімічної та пов'язаних галузей зменшився практично вдвічі, а машинобудування втратило чверть свого обсягу. На імпорт вплинули зниження закупівель продукції машинобудування, хімічних та пов'язаних галузей, готової харчової продукції, полімерних матеріалів та інших секторів. Скорочення фізичних обсягів торгівлі товарами визначили цінові фактори, такі як зростання цін на енергетичні ресурси, зерно та добрива. У зв'язку з обмеженнями на північному, східному та південному напрямках торгівлі, Україна переорієнтувала свої головні товарні потоки на захід. За цей період збільшилася частка торгівлі з країнами Європейського Союзу. Україна

активно адаптується до нових умов ведення торгівлі, змінюючи напрямки та структуру експорту-імпорту для забезпечення стійкості в економіці.

Ініціативи країн-сусідів з створення логістичних хабів, «зелених коридорів», «сухих портів» та надання українським експортерам доступу до портів, а також звільнення від оплати портових послуг та інші заходи сприяли збереженню та розвитку експортної спроможності України в умовах воєнного конфлікту. Такі заходи грають ключову роль у забезпеченні продовження зовнішньої торгівлі та стабілізації економіки. Важливою є інтернаціональна співпраця та готовність інших країн і міжнародних організацій допомогти Україні.

Співпраця у рамках Енергетичного Співтовариства та утворення Фонду енергетичної підтримки України свідчать про готовність надавати допомогу в енергетичному секторі. Надходження необхідного обладнання для відновлення енергопостачання від дружніх держав є позитивним сигналом та свідченням міжнародної солідарності.

Ці заходи допомагають зменшити негативний вплив воєнних подій на економіку та інфраструктуру України, стимулюють відновлення та функціонування ключових галузей економіки, таких як сільське господарство та енергетика.

Надання фінансових ресурсів та постачання необхідного обладнання від багатьох країн (понад 12) та багатьох енергетичних компаній є суттєвим для відновлення енергетичної інфраструктури України. Генератори та обладнання (отримано від донорів 700 генераторів, досягнуто домовленість щодо постачання 900 генераторів) для відновлення електричних мереж грають важливу роль у забезпеченні сталого електропостачання соціальних об'єктів, житлових будинків і підприємств. Співпраця з енергетичними компаніями та країнами-донорами свідчить про високий рівень міжнародної солідарності та підтримки в умовах війни. Це допомагає Україні уникнути критичних ситуацій та забезпечити ефективну роботу енергетичної системи країни. Такі заходи є важливим елементом для відновлення та стабілізації

критичних інфраструктурних систем, а також забезпечують належний рівень життя населення під час воєнного конфлікту.

Український аграрний сектор продемонстрував високу стійкість та адаптивність до ризиків воєнного часу. В умовах крайньої невизначеності, наближеності бойових дій, розгортання паливної кризи через руйнування НПЗ та великих сховищ нафтопродуктів, аграрії забезпечили належне проведення весняних польових робіт, великою мірою спираючись на власні резерви. Площа посівів ярих зернових та зернобобових склала 81,7 % від показників попереднього року.

Оптимізація виробничих процесів у тваринництві та збереження поголів'я худоби в умовах воєнного конфлікту є важливим кроком для відновлення та підтримки аграрного сектору. Стабільний внутрішній попит та здатність виробників молочної продукції до повернення до довоєнних обсягів виробництва свідчать про резилієнтність та здатність галузі пристосовуватися до змін. Зниження цін на корми також відіграло сприятливу роль для тваринників, зменшуючи витрати на утримання худоби та знижуючи експлуатаційні витрати. Це може вплинути на підтримання ефективності виробництва та конкурентоспроможності галузі. Важливою частиною відновлення аграрного сектору є підтримка та заохочення тваринників до участі в програмах підтримки, надання їм необхідної інфраструктури та ресурсів для відновлення та розвитку виробництва.

Проведення посадкових робіт особистими селянськими господарствами мало важливе значення для продовольчої безпеки країни. Надання методичної допомоги, виділення посівного та посадкового матеріалу вимушеним переселенцям та одноосібним господарствам дозволило їм розпочати виробництво продуктів харчування, що сприяло самозабезпеченню та підтримці продовольчої стійкості.

Агровиробники, роздавши продукцію населенню та організаціям безплатно, виявили високий рівень соціальної відповідальності та гуманітарного підходу в умовах війни. Це сприяло наданню допомоги тим,

хто опинився в уразливому становищі через конфлікт, і відіграло позитивну роль у забезпеченні продовольчої безпеки та соціальної підтримці населення.

Для підтримки роботи транспортного сектору в умовах війни Україна вжила ряд заходів, спрямованих на зниження податкових ставок, спрощення процедур та інші заходи. Зменшено ставку податку на додану вартість (ПДВ) з 20% до 7% для операцій з імпорту та постачання в Україні бензинів, дизельного пального та інших видів палива. Знижено ставку акцизного податку на бензини моторні та дизельне пальне порівняно з довоєнним рівнем. Дозволено використання бензинів класу «Євро-3» та «Євро-4». Унесено зміни до формули розрахунку максимальної вартості пального. Зменшено граничний розмір торговельної надбавки до середньої ціни пального. Спрощено процедури підготовки водіїв.

Утрата контролю над більшою частиною морських портів та унеможливлення комерційного судноплавства в Чорному та Азовському морях спричинили потребу переорієнтувати транспортні потоки до західного кордону України.

Важливим складником стійкості транспортного комплексу є розвинений автомобільний транспорт. Диверсифікація автомобільних перевезень дала змогу адаптувати їхню структуру до воєнних ризиків, компенсувати втрати рухомого складу та дефіцит пального й запчастин.

Стійкість системи телекомунікацій в Україні базується на розвинутій інфраструктурі та налагодженому доступі до мобільного інтернету, який охоплює переважну більшість території країни. Це сприяє не лише забезпеченню комунікацій між громадянами та підприємствами, але й дозволяє використовувати цифрові технології в різних галузях суспільства. Цифрові екосистеми, побудовані на основі доступу до мобільного інтернету, грають ключову роль у забезпеченні ефективної роботи різних секторів економіки та громадянського суспільства. Вони можуть включати в себе цифрові сервіси у сферах освіти, охорони здоров'я, державного управління,

комерції та інших сферах. На важливість телекомунікаційної інфраструктури під час воєнних конфліктів також вказується тим, що вони можуть використовуватися для забезпечення зв'язку, координації та обміну інформацією в умовах кризи та надзвичайних ситуацій.

Цифрові технології в сфері фінансів, такі як електронні платежі та карткові рахунки, грають ключову роль у забезпеченні стабільності фінансової системи України в умовах воєнного конфлікту. Дієвий розвиток цифрових інструментів сприяє збереженню стабільного обслуговування господарських операцій та грошових надходжень населення, навіть при ускладнених умовах, таких як утруднене постачання готівки та призупинення роботи деяких банківських відділень. Діяльність Національного банку України в розгалуженій системі електронних платежів, а також масове впровадження карткових рахунків для різних платежів, забезпечують необхідну інфраструктуру для фінансових операцій. Це не лише сприяє підтримці роботи банків та фінансових установ, але й допомагає в умовах воєнного стану забезпечити потреби населення в оплаті товарів та послуг, отриманні зарплат, пенсій та інших соціальних виплат. Цифрова трансформація у фінансовому секторі також виявляється корисною для управління фінансовими операціями в умовах економічних труднощів та надзвичайних обставин.

Технології дистанційного доступу, розроблені під час карантинних обмежень, виявилися важливим інструментом для збереження робочих місць та надання основних адміністративних послуг в умовах війни та вимушених переселень. Єдиний державний вебпортал електронних послуг, портал "Дія", став ефективним інструментом для громадян та бізнесу, охоплюючи вже понад 14 мільйонів користувачів. Портал "Дія" функціонує не лише як "держава в смартфоні", але і як засіб ідентифікації осіб, які втратили документи (через сервіс "єДокумент"), надає засоби для збору інформації про пошкоджене майно, допомагає в оформленні соціальних допомог та інформує населення в умовах війни. Такі технології не лише

полегшують доступ до адміністративних послуг, але також виконують функції ефективного інструменту для вирішення питань, пов'язаних з втратою документів, оцінкою пошкодження майна, а також як засіб альтернативного інформування громадськості та організації соціальних допомог в умовах кризи.

Створена Національна рада з відновлення України від наслідків війни відзначається своєю важливою роллю в процесі відновлення та структурної модернізації економіки. Указ Президента України про створення цієї Ради свідчить про визнання необхідності координації та системного підходу до завдань відновлення після війни. Зменшення бюрократії і спрощення процедур для суб'єктів господарювання дозволяють їм швидше та ефективніше отримувати компенсації за завдані збитки. Припинення заходів державного нагляду і контролю, а також скасування вимоги щодо отримання дозвільних документів сприяють розвитку підприємницької ініціативи та полегшують умови для господарської діяльності. Спрощений порядок ведення господарської діяльності промисловими підприємствами, зокрема релокації, може стимулювати підприємства до ефективних кроків у напрямку відновлення та розвитку.

План невідкладних заходів з переміщення виробничих потужностей суб'єктів господарювання на безпечну територію, прийнятий урядом, відзначається широким спектром заходів для забезпечення не лише безпеки, але й ефективності функціонування підприємств на нових локаціях. План охоплює сам процес переміщення виробничих потужностей та персоналу з територій, де тривають бойові дії або існує загроза, на безпечні території. Включає в себе аспекти, такі як під'єднання до комунікацій, спрощення процедур отримання земельних ділянок та перенесення строку сплати відсотків за кредитами. Місцева влада активно підтримує переміщені підприємства, допомагаючи з пошуком приміщень, під'єднанням до мереж, відновленням логістики та ринків постачання та збуту. Також здійснюється розміщення працівників та добір кадрів. Запущена програма мікрогрантів

"єРобота" спрямована на створення та розвиток власного бізнесу в умовах війни та воєнного стану, що сприяє розвитку економічного потенціалу України та підтримці населення.

Програма релокації підприємств виявилася успішною в збереженні виробництва та робочих місць, а також в уникненні втрати роботи і доходів для працівників підприємств, які опинилися в зонах бойових дій. За даними Міністерства економіки України, станом на 25 жовтня, 761 підприємство переїхало з областей, де тривають бойові дії, і 588 з них вже поновили роботу на нових майданчиках. Релоковані підприємства охоплюють різні сфери економіки, зокрема гуртову та роздрібну торгівлю, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів, переробну промисловість, інформаційні та телекомунікаційні послуги, а також сферу професійної, наукової і технічної діяльності. Ця ініціатива не лише сприяє збереженню виробництва та робочих місць, але й сприяє відновленню економічної активності в нових локаціях, де підприємства продовжують свою діяльність.

Уникаючи тяжкої гуманітарної кризи, Україна відзначилася винятковою солідарністю суспільства, ефективною роботою державних служб та значною міжнародною підтримкою. Соціальна солідарність, активна роль громадянського суспільства та допомога з боку уряду дозволили зменшити тиск гуманітарної кризи. Масштабна міжнародна підтримка грала ключову роль у допомозі Україні. Різні країни та міжнародні організації надавали фінансову, гуманітарну, технічну і логістичну допомогу. Це включало в себе надання продовольства, медичного обладнання, енергетичної підтримки та інші види допомоги для підтримки населення та інфраструктури. Робота державних служб була спрямована на ефективну координацію гуманітарних заходів, надання допомоги тим, хто її потребував, і забезпечення робочих механізмів для вирішення екстрених ситуацій. Ці фактори разом взяті сприяли запобіганню тяжкої гуманітарної кризи в Україні, допомагаючи справлятися з наслідками воєнних подій та забезпечуючи населенню необхідну підтримку.

Відповідно до мети підтримки стабільності та доступності продовольчого забезпечення населення в Україні для населення в умовах економічної або гуманітарної нестабільності прийнято ряд важливих заходів. Введено систему контролю за зростанням цін на деякі види продовольчих товарів. Це може включати механізми моніторингу та регулювання цін на ринку для запобігання їхньому непередбаченому зростанню, що може загрожувати доступності продуктів для населення. Для покращення доступності продуктів харчування для населення встановлено програму безоплатного забезпечення ключовими продовольчими товарами. Це може бути важливим заходом для забезпечення базових потреб громадян в умовах кризи чи воєнного стану. Для збереження внутрішнього запасу та забезпечення внутрішнього ринку важливими продовольчими товарами може бути введена тимчасова заборона на експорт деяких видів агропродукції. Це може допомогти забезпечити стабільні постачання на внутрішньому ринку та уникнути дефіциту [18; 30, с. 26-37].

2.3 Оцінка та аналіз динаміки індикаторів фінансово-економічної безпеки держави

У табл. 2.1 наведено результати розрахунку індикаторів фінансово-економічної безпеки України за 2017–2022 рр., їх оптимальні та достатні значення.

Важливою частиною ефективного управління економікою в умовах війни є правильне фінансове планування та управління бюджетом. Основні риси фінансової ситуації в Україні в 2022 році включають: суттєве зростання бюджетних видатків, дефіцит бюджету, прийнятне виконання дохідної частини бюджету, масштабне залучення зовнішнього фінансування. Всі ці фактори вказують на необхідність дбайливого та ефективного управління

фінансами в умовах війни, щоб забезпечити стабільність бюджету та економічну стійкість країни [31].

Таблиця 2.1 - Значення показників фінансово-економічної безпеки України за 2010–2022 рр.

Найменування індикатора	Значення індикаторів за роками						Критична межа	Значення цільового орієнтира
	2017	2018	2019	2020	2021	2022		
Відношення дефіциту державного бюджету до валового внутрішнього продукту, відсотків	1,6	1,66	1,96	5,18	3,63	17,62	3	2 – 3
Відношення обсягу сукупного державного боргу до валового внутрішнього продукту, відсотків	71,8	60,9	50,3	60,8	48,9	78,4	60	50
Обсяг валового зовнішнього боргу, відсотків валового внутрішнього продукту	103,9	87,7	79,2	80,8	64,9	82,2	70	40
Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту	3,6	3,5	3,9	4,8	4,1	3,6	3	5
Частка довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів, відсотків	27,7	24,6	20,6	18	14,1	14,9	25	60
Частка непрацюючих кредитів, відсотків	54,5	52,85	48,4	41	30	38	60	10

Примітка: розраховано та складено автором на основі [25; 32-34].

Незначне збільшення видатків бюджету без урахування витрат на оборону, безпеку і громадський порядок на 2 в.п. ВВП (30,2% ВВП у 2022 р.) на фоні значного збільшення дефіциту бюджету (17,62% ВВП у 2022 р.) є серйозним викликом для економічної стабільності країни. Збільшення дефіциту бюджету може викликати проблеми фінансової усталеності та має потенційно негативний вплив на економічну ситуацію. Реальна загроза безпеці та активність військових призвела до різкого збільшення видатків на оборону та безпеку, що створює необхідність обмеження витрат у інших секторах бюджету. Після завершення військових конфліктів може виникнути

необхідність великомасштабного відновлення економіки та інфраструктури. Це може призвести до додаткового збільшення видатків та, як наслідок, до збільшення дефіциту бюджету. Суттєвий занепад економіки та скорочення реального ВВП на третину у 2022 році можуть вплинути на обсяги податкових надходжень до бюджету та призвести до фінансових труднощів [31] (рис. 2.1, рис 2.2).

Рисунок 2.1 - Порівняння доходів, видатків і бюджетного дефіциту в 2021 і 2022 роках у % до ВВП [31].

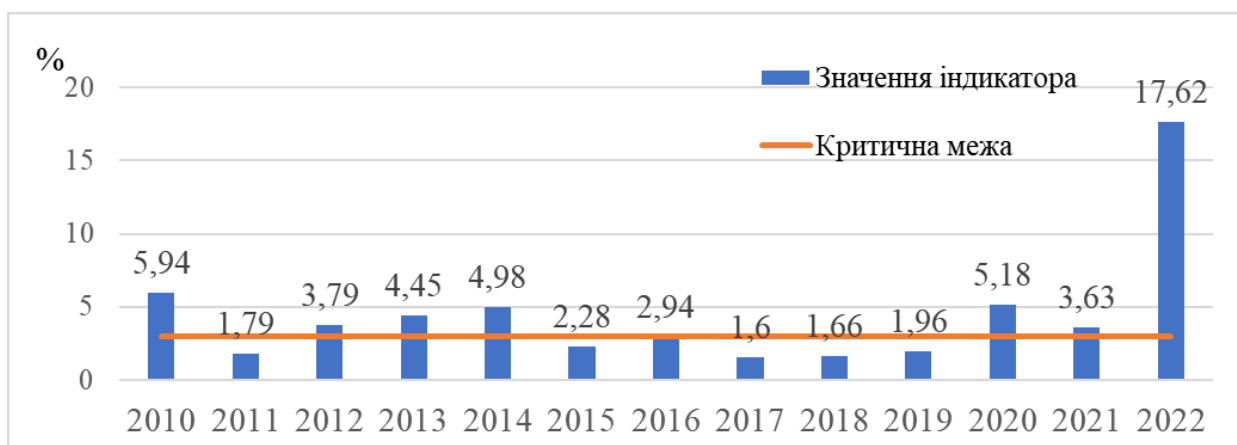

Рисунок 2.2 - Відношення дефіциту державного бюджету до ВВП, %
Примітка: побудовано автором на основі [34]

Збільшення державного та гарантованого державою боргу України на 13,4 млрд доларів у 2022 році і досягнення рівня 78,4% ВВП (рис. 2.3). на кінець року є значущими економічними викликами. Російське вторгнення і конфлікт в Україні суттєво позначилися на національній економіці, призводячи до зменшення обсягів виробництва, збільшення витрат та економічної невизначеності. Зниження номінального ВВП до \$161 млрд свідчить про серйозні втрати виробництва та діяльності підприємств у зв'язку з військовими подіями. Збільшення рівня боргу створює проблеми фінансової стійкості і може призвести до важкостей у виплаті процентів і зменшення кредитного рейтингу країни [35].

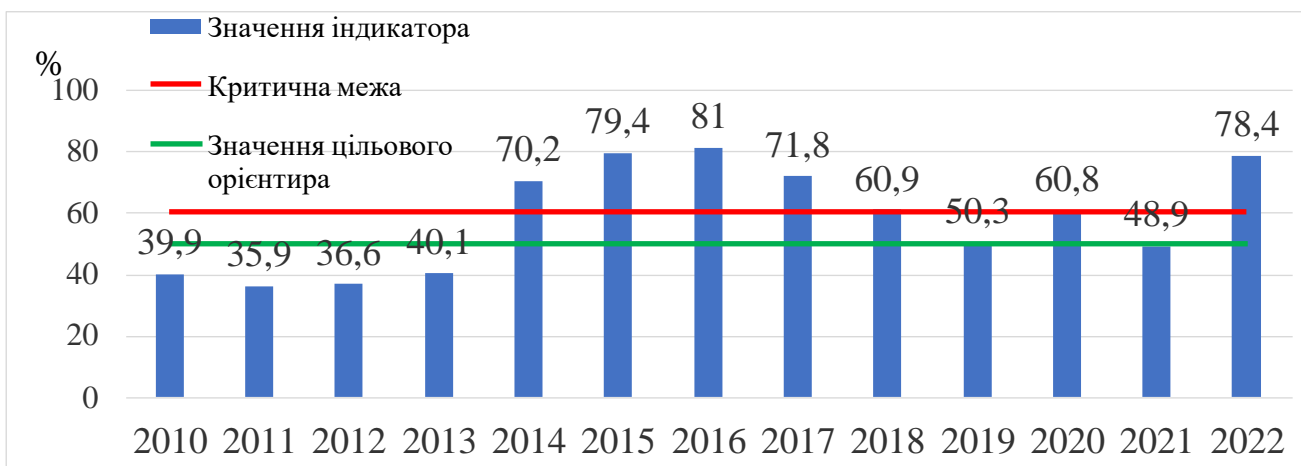

Рисунок 2.3 - Відношення обсягу сукупного державного боргу до ВВП, %

Примітка: побудовано автором на основі [34]

Збільшення державного боргу України на 13 млрд доларів у 2022 році та його подальше прогнозоване зростання до 6,4 трлн гривень за підсумками 2023 року є серйозним економічним викликом для країни. Значні щомісячні витрати на оборону (щомісяця витрачається 230-250 млрд грн., з них приблизно 1/2 спрямовується на оборону) вказують на великий обсяг фінансування, яке Україна витрачає на захист країни від ворожого вторгнення та забезпечення безпеки громадян.

Статистика свідчить про значний нерівноважний бюджет та великі обсяги дефіциту. Суттєвий дефіцит між надходженнями та видатками вказує на потребу великих фінансових ресурсів для підтримки важливих секторів, зокрема оборони та соціальної сфери. Наприклад, вересень 2022 р. характеризується надходженнями від податкових та митних платежів в розмірі 83,6 млрд грн, видатками в розмірі 233,1 млрд грн (зокрема з них на зарплати військовослужбовцям поступило 106 млрд грн.)

Отримання фінансової підтримки з метою покриття військових, соціальних, освітніх, медичних витрат від західних партнерів у формі грантів (вересень 2022 р. – 72,5 млрд грн), та кредитів є важливим елементом управління фінансами та підтримки бюджету. Продовження як наслідок тенденції збільшення боргу (у 2023 році така тенденція залишатиметься згідно до проєкту державного бюджету) може потребувати уряду впровадження стратегій для забезпечення сталої економічної діяльності та збалансованого фінансового стану. Прогнозоване зростання державного боргу до рівня 106% від номінального ВВП може створювати значний фінансовий тиск для країни. Високий рівень боргу впливає на здатність країни обслуговувати свої зобов'язання та становити загрозу фінансовій стабільності [35-36]. Збільшення вартості боргу порівняно з економічним виробництвом (ВВП) може свідчити про несприятливу фінансову ситуацію, особливо якщо економічний ріст не вистачає для покриття зростання боргового обслуговування.

Збільшення обсягу валового зовнішнього боргу України на 1.2 млрд доларів США у 2022 році, яке призвело до його зростання відносно ВВП із 64.9% до 82.2%, вказує на значний фінансовий тиск та зростання зовнішнього зобов'язання країни (рис.2.4) [37]. Високий рівень зовнішнього боргу може створювати труднощі в обслуговуванні цих зобов'язань та зменшувати фінансову стабільність країни.

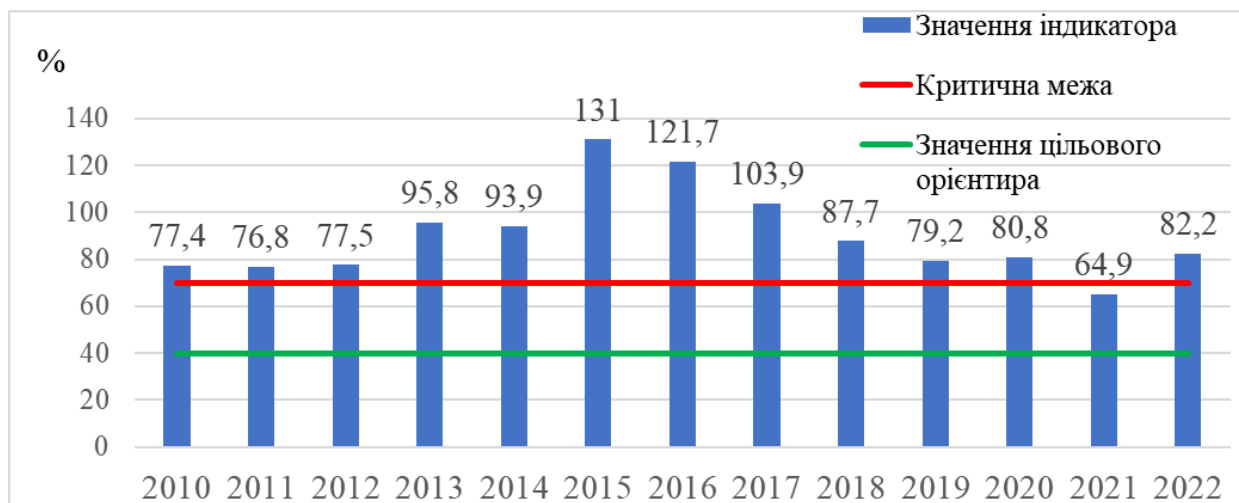

Рисунок 2.4 - Обсяг валового зовнішнього боргу, % ВВП

Примітка: побудовано автором на основі [34]

Станом на 1 січня 2022 року міжнародні резерви України становили 30 940,9 млн доларів США, що позначало зростання на 1,8 млрд доларів США або 6% протягом 2021 року. Цей приріст міжнародних резервів був зумовлений отриманням Україною зовнішнього фінансування та операціями з купівлі валюти на валютному ринку Національним банком.

У 2021 році поточний обсяг міжнародних резервів покривав 4,1 місяця майбутнього імпорту, що вважалось достатнім для виконання фінансових зобов'язань України та поточних операцій уряду та Національного банку (рис.2.5).

Згідно з даними на 1 грудня 2023 року, міжнародні резерви України становили 38 785,2 млн доларів. Деяке зниження в резервах може бути пов'язане з різними факторами, такими як здійснення зовнішніх платежів, оплата зовнішніх зобов'язань чи інші фактори, що впливають на зовнішньоекономічну ситуацію країни [38].

Інформація про платежі за обслуговування та погашення державного боргу в іноземній валюті надходить звітністю та оголошеннями уряду. Зазначені суми (109,2 млн доларів) вказують на те, що уряд України здійснив виплати за обслуговування та погашення державного боргу перед різними міжнародними кредиторами. Конкретні суми і розподіл за джерелами

(Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) та інші) можуть змінюватися від періоду до періоду. Поточний обсяг міжнародних резервів, який на кінець 2023 року забезпечує фінансування 5,2 місяця майбутнього імпорту, вказує на здатність країни покривати зовнішні зобов'язання та забезпечувати достатній рівень резервів для забезпечення міжнародних платежів та стабільності валютного ринку [39].

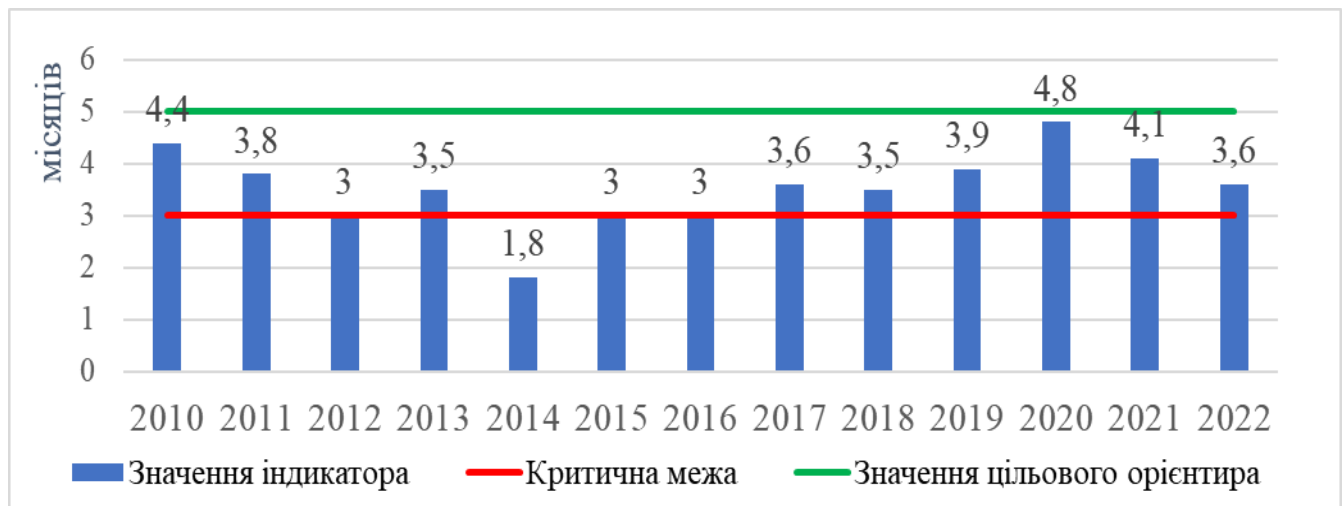

Рисунок 2.5 - Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту

Примітка: побудовано автором на основі [33]

Упродовж періоду, що досліджується з 2018 року спостерігаємо поступове зниження питомої ваги довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів. Так, якщо у 2017 р. частка довгострокових кредитів становила 27,7%, що відповідало небезпечному рівню фінансово-економічної безпеки, то упродовж решти років значення вказаного показника відповідає її критичному рівню (рис. 2.6).

Уряд поступово знижував частку непрацюючих кредитів з понад 54,5% у 2017 році до 30% на кінець 2021 року. Зрушенню у врегулюванні непрацюючих кредитів сприяли дієві вимоги до організації процесу управління проблемними активами. У 2020 році були визначені критерії для списання непрацюючих активів. До повномасштабного вторгнення росії в Україну частка непрацюючих кредитів (NPL) в українських банках стало

скорочувалася з 2018 року (з 54,5 % до 30% у 2021 році), а обсяг кредитів у банках зростав (рис. 2.7) [33].

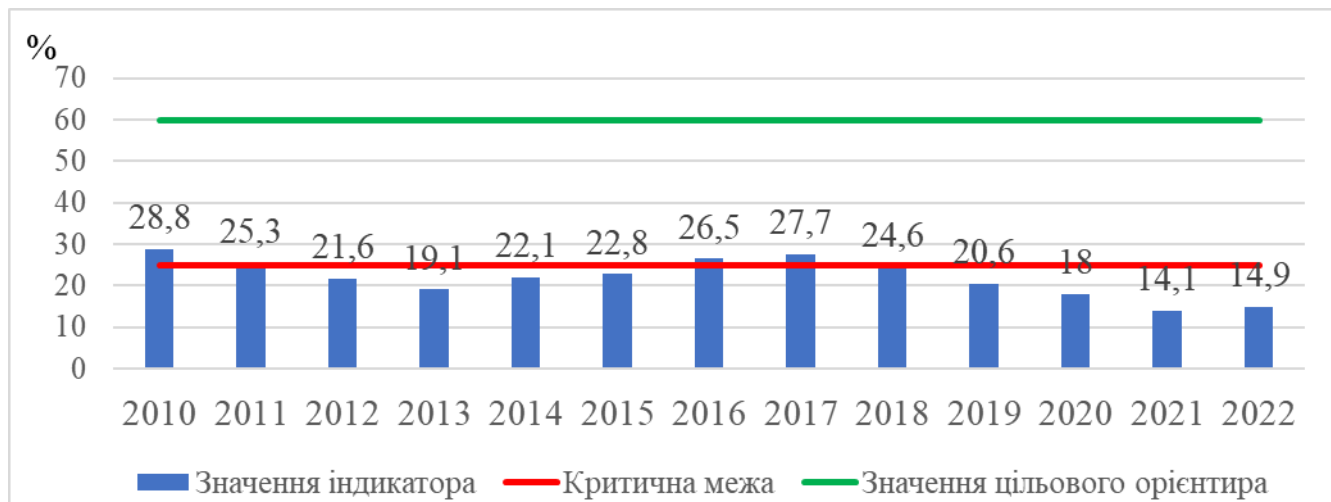

Рисунок 2.6 - Частка довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів, %

Примітка: побудовано автором на основі [32-33]

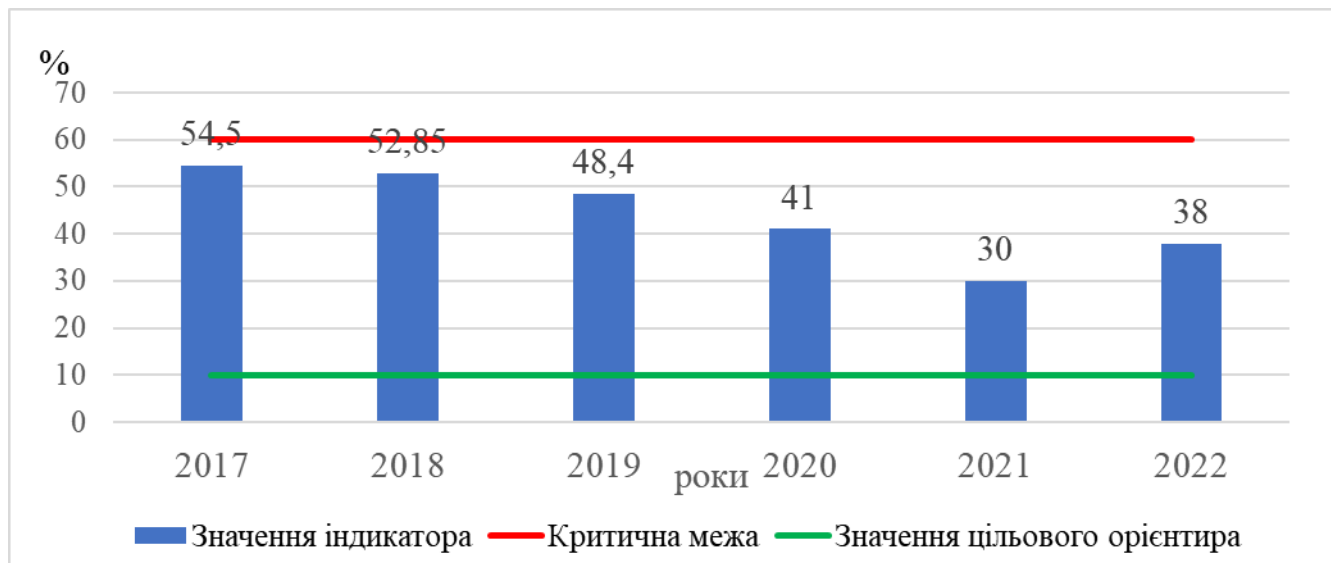

Рисунок 2.7 - Частка непрацюючих кредитів, %

Примітка: побудовано автором на основі [25; 33]

Зазначимо, що рівень фінансово-економічної безпеки України характеризується множиною ознак, то при упорядкуванні показників

фінансово-економічної України в період 2017-2022 рр. виникає необхідність агрегування усіх показників фінансово-економічної безпеки в одну інтегральну оцінку за допомогою нормалізації (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 - Нормалізовані значення індикаторів фінансово-економічної безпеки України в період 2017-2022 рр. з урахуванням значення цільового орієнтира та критичної межі

№	Показник		Період, рр.						Критична межа	Значення цільового орієнтира
			2017	2018	2019	2020	2021	2022		
1	Відношення дефіциту державного бюджету до валового внутрішнього продукту, відсотків	↓	0,3600	0,3360	0,2160	1,0720	0,4520	6,0480	0,2000	0,0000
2	Відношення обсягу сукупного державного боргу до валового внутрішнього продукту, відсотків	↓	0,4360	0,2180	0,0060	0,2160	0,0220	0,5680	0,2000	0,0000
3	Обсяг валового зовнішнього боргу, відсотків валового внутрішнього продукту	↓	1,5975	1,1925	0,9800	1,0200	0,6225	1,0550	0,7500	0,0000
4	Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту	↑	0,7200	0,7000	0,7800	0,9600	0,8200	0,7200	0,6000	1,0000
5	Частка довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів, відсотків	↑	0,4617	0,4100	0,3433	0,3000	0,2350	0,2483	0,4167	1,0000
6	Частка непрацюючих кредитів, відсотків	↓	4,4500	4,2850	3,8400	3,1000	2,0000	2,8000	5,0000	0,0000

Примітка: розраховано автором на основі [25; 32-34]

Одним із можливих методів агрегації є створення індексу, який враховує різні аспекти фінансово-економічної безпеки. Нормалізація може включати в себе приведення різних показників до спільного масштабу або вагові коефіцієнти, щоб вони внесли рівноцінний вклад у кінцевий індекс. Процес агрегації та нормалізації дозволяє узагальнити різні показники та визначити їхню важливість у формуванні загального індексу фінансово-економічної безпеки.

Враховуючи значення нормалізованих показників фінансово-економічної безпеки України в період 2017-2022 рр. (табл. 2.2) та відповідні їм вагові коефіцієнти за правилом Фішберна, було розраховано значення інтегрального показника фінансово-економічної безпеки України протягом аналізованого періоду (табл. 2.3, рис. 2.8):

Таблиця 2.3 - Нормалізовані значення індикаторів фінансово-економічної безпеки України в період 2017-2022 рр. за методом мінімакс

№	Показник	Період, рр.					
		2017	2018	2019	2020	2021	2022
1	Відношення дефіциту державного бюджету до валового внутрішнього продукту, відсотків	0,9753	0,9794	1	0,8532	0,9595	0
2	Відношення обсягу сукупного державного боргу до валового внутрішнього продукту, відсотків	0,2349	0,6228	1	0,6263	0,9715	0
3	Обсяг валового зовнішнього боргу, відсотків валового внутрішнього продукту	0	0,4154	0,6333	0,5923	1	0,5564
4	Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту	0,0769	0	0,3077	1	0,4615	0,0769
5	Частка довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів, відсотків	1	0,7721	0,4779	0,2868	0	0,0588
6	Частка непрацюючих кредитів, відсотків	0,1833	0,2383	0,3867	0,6333	1	0,7333
Інтегральний показник фінансово-економічної безпеки		0,4117	0,5047	0,6343	0,6653	0,7321	0,2376

Примітка: розраховано автором на основі [25; 32-34]

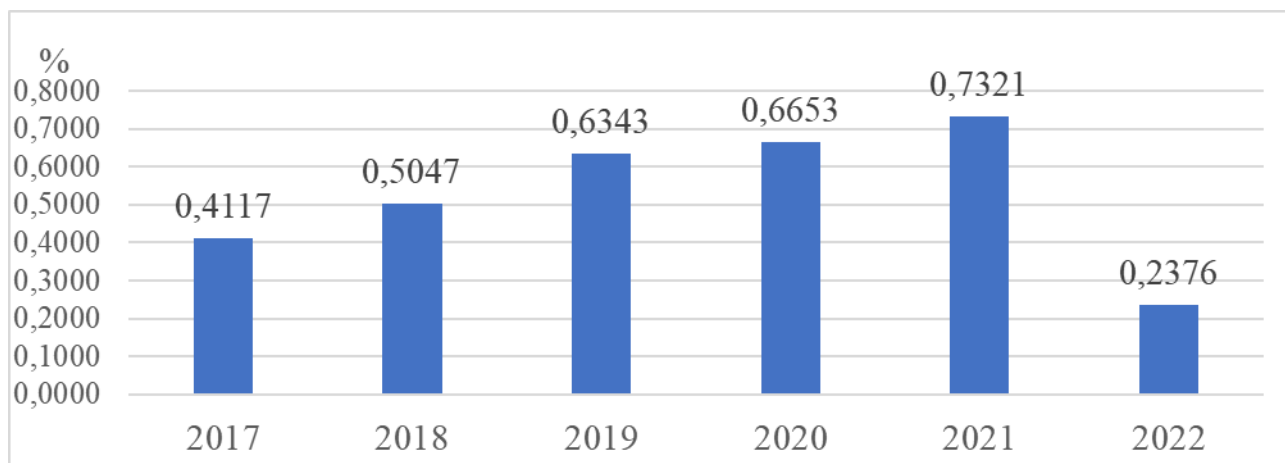

Рисунок 2.8 - Динаміка інтегрального показника фінансово-економічної безпеки України в період 2017-2022 рр.

Примітка: побудовано автором на основі [25; 32-34]

Проаналізувавши табл. 2.3, було встановлено, що протягом 2017-2019, 2022 рр. рівень фінансово-економічної безпеки України знаходився на дуже низькому рівні (2017, 2018, 2019 рр. – незадовільний, 2022 р. – небезпечний).

Висновки до розділу 2

Стан безпекового середовища і його аналіз є критично важливими для розробки стратегічних документів та прийняття ефективних рішень в країні, особливо в умовах військових конфліктів та нестабільності. Описана ситуація в Україні свідчить про складні виклики, які постають перед різними галузями економіки та суспільством загалом.

Зокрема, війна на виснаження та руйнування інфраструктури має серйозний вплив на підприємства та громади. Зупинення роботи підприємств, зокрема малого та середнього бізнесу, є серйозною проблемою, яка може мати довготривалі наслідки для економіки та соціального благополуччя. Специфічно постраждали галузі, такі як будівництво, транспорт, туризм, харчування та розваги, що відображає різноманітні аспекти впливу конфлікту на різні сектори суспільства.

Фінансова система України зазнала значних викликів у зв'язку з воєнним конфліктом. Збільшення видатків на оборону та одночасне скорочення бюджетних доходів створюють серйозний тиск на державні фінанси. Важливою є необхідність розробки та впровадження стратегій і заходів, спрямованих на стабілізацію фінансової системи та економіки загалом.

Україна зіштовхнулася з серйозними викликами в економічній та фінансовій сферах через воєнний конфлікт і зростання державного боргу. МВФ прогнозує значне збільшення валового державного боргу та високий ймовірний дефіцит бюджету.

Пропозиція призупинити виплату боргу до кінця 2023 року, з можливістю подовження відстрочки, свідчить про спроби збереження валютної ліквідності і зменшення дефіциту бюджету в умовах складної економічної ситуації. Підтримка з боку G7 та Паризького клубу кредиторів свідчить про широкомасштабне визнання складнощів, з якими стикається Україна.

З огляду на важливість економічної безпеки для стабільності та відновлення країни, важливо продовжувати моніторити ситуацію, вдосконалювати стратегії підтримки підприємств, оптимізації витрат, та сприяти ефективним реформам, спрямованим на поліпшення фінансової та економічної стійкості України. У перші місяці повномасштабної війни економічна безпека України значною мірою забезпечувалася накопиченими у довоєнний час резервами та запасом міцності, оперативною консолідацією зусиль суспільства на регіональному та місцевому рівнях, самоорганізацією та згуртованістю громадян України перед екзистенційною загрозою російської агресії, наданням безпрецедентної міжнародної підтримки.

Російська агресія призвела до значного загострення економічної ситуації в Україні. Воєнний конфлікт перейшов у форму затяжної війни на виснаження, що позначилося на різних аспектах економіки та фінансів країни. Бойові дії та цілеспрямовані атаки на критичну інфраструктуру,

виснаження фінансових резервів, наростання економічних диспропорцій, а також застосування гібридних інструментів впливу створили складну ситуацію.

В контексті такого складного виклику важливо впроваджувати цілеспрямовану політику протидії, базуючись на оперативному моніторингу економічних загроз і викликів. Аналіз та опрацювання результатів такого моніторингу може стати основою для розроблення та впровадження стратегічних рішень та заходів, спрямованих на підтримку стійкості економіки та фінансової системи країни. Важливо також враховувати гнучкість та адаптивність в управлінні, оскільки ситуація може змінюватися швидко в умовах воєнного конфлікту.

Досліджено основні складові фінансово-економічної безпеки, серед яких виділяють: відношення дефіциту державного бюджету до валового внутрішнього продукту, відношення обсягу сукупного державного боргу до валового внутрішнього продукту, обсяг валового зовнішнього боргу (відсотків валового внутрішнього продукту), валові міжнародні резерви України, частка довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів, частка непрацюючих кредитів.

Проаналізувавши значення інтегрального показника, було встановлено, що протягом 2017-2019, 2022 рр. рівень фінансово-економічної безпеки України знаходився на низькому рівні (2017, 2018, 2019 рр. – незадовільний, 2022 р. – небезпечний).

З врахуванням воєнного стану в Україні важливою стає необхідність ефективної підтримки економіки для забезпечення належного рівня фінансово-економічної безпеки та відновлення довоєнних економічних показників розвитку.

Проте, важливо продовжувати моніторити ситуацію, адаптувати стратегії та заходи до змін в умовах воєнного конфлікту, щоб забезпечити національну економіку стійкістю та невразливістю.

3 НАПРЯМКИ ЗМІЦНЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ ТА ЗАПОБІГАННЯ ЗОВНІШНІМ І ВНУТРІШНІМ ЗАГРОЗАМ

3.1 Забезпечення реалізації стратегії зміцнення фінансово-економічної сфери

Використання санкцій як інструменту відповіді на агресію визнається багатьма країнами та міжнародними організаціями. Санкції є економічними, фінансовими або торговельними обмеженнями, спрямованими на накладання штрафів або стягнення інших санкцій проти країни або окремих осіб у відповідь на їхні дії.

Міжнародна робоча група Єрмака – Макфола грає важливу роль у розробці стратегій та пропозицій, спрямованих на посилення санкційного тиску на Росію у фінансовій та енергетичній сферах, а також на розширення персональних санкцій. Ці заходи можуть включати заборону на фінансові операції, обмеження доступу до ринків капіталу, або інші обмеження, призначені для створення економічної мотивації для зміни поведінки Росії.

Важливою частиною ефективного застосування санкцій є постійний аналіз ситуації та адаптація заходів відповідно до розвитку подій. Такий підхід дозволяє підтримувати тиск на агресора та забезпечувати належну реакцію на виклики безпеки та стабільності в регіоні.

Запровадження нових стандартів транспарентності щодо іноземних компаній, які співпрацюють з росією, може виявитися ефективним інструментом у боротьбі із токсичним впливом агресора на світову економіку. Забезпечення високого рівня прозорості щодо економічної діяльності допоможе учасникам ринку приймати обґрунтовані рішення та уникати співпраці з компаніями, які можуть бути пов'язані з агресивною політикою росії.

Посилення вимог щодо економічної співпраці з агресором та визначення правових підстав для запровадження вторинних санкцій може допомогти країнам та міжнародним організаціям активніше реагувати на агресивні дії Росії. Вторинні санкції можуть включати обмеження доступу до ринків, скасування ліцензій, чи інші обмеження, спрямовані на підсилення тиску на агресора та його економічні ресурси.

Важливим є також міжнародне співробітництво та згуртування міжнародної спільноти для спільного реагування на виклики, пов'язані з агресивною політикою росії.

Міжнародні санкції можуть відігравати ключову роль у обмеженні ресурсних можливостей Росії та призвести до змін у її поведінці. Гнучка економічна політика України, в свою чергу, може сприяти розвитку країни та зменшенню ресурсного дисбалансу.

Перезаснування економічних відносин та подолання монопольної та олігархічної концентрації влади в економіці можуть стати важливими кроками для стабілізації та розвитку України. Це може сприяти створенню більш сприятливого середовища для підприємництва та креативності, а також сприяти боротьбі з бідністю та відсталістю.

Загалом, впровадження комплексу заходів, включаючи міжнародні санкції та внутрішні реформи, може допомогти Україні зміцнити своє економічне та політичне положення в умовах викликів, пов'язаних з агресією росії.

Функціональний підхід до стійкості в умовах війни на виснаження, фокусуючись на надійності виконання життєво важливих функцій, є розумним та стратегічним підходом. Принцип гнучкої логістики постачання нафтопродуктів, який був налагоджений після знищення нафтопереробних заводів та нафтобаз агресором, є хорошим прикладом адаптивності та резервності в умовах воєнного конфлікту.

Стабільне функціонування економіки, зокрема шляхом створення сприятливих умов для підприємництва, виступає важливою складовою

здатності країни протистояти ворогу та забезпечити життєважливі потреби населення. Дерегуляція та демонополізація можуть допомогти створити умови для розвитку підприємництва та збільшити його резервності в умовах неспокійностей та воєнного конфлікту.

Загалом, забезпечення функціональної стійкості та розвитку економіки є ключовими завданнями в умовах військових загроз та викликів.

Війна є значущим джерелом екзистенційних ризиків і загроз для бізнесу. Наслідки воєнних конфліктів можуть бути різноманітними і включати в себе руйнування інфраструктури, знищення підприємств, переривання постачання товарів і послуг, економічну нестабільність, збитки для фінансової системи, втрати людських життів та інші важливі аспекти.

Бізнеси в регіонах, які стикаються з воєнними конфліктами, стають вразливими перед різними ризиками, і їм може бути важко адаптуватися до таких умов. Зниження споживчої активності, збільшення витрат на безпеку та ризик для персоналу також можуть впливати на фінансовий стан підприємств.

Підприємства, які операційно залежать від стабільного економічного середовища, повинні враховувати ризики військових конфліктів при формуванні своїх стратегій та планів розвитку. Заходи для забезпечення бізнес-контингентності та адаптації до непередбачуваних ситуацій можуть допомогти підприємствам зменшити можливі втрати та покращити їхню стійкість.

Порушення ланцюгів постачання можуть призвести до ускладнень у виробництві через нестачу сировини та матеріалів. Це може вплинути на виробництво, якість та час поставок готової продукції. Еміграція та внутрішнє переміщення працівників може викликати брак кваліфікованої робочої сили. Це важливий аспект, оскільки відновлення виробництва може стати ускладненим без належного персоналу. Зменшення фінансування бюджетних програм та скорочення внутрішнього попиту може призвести до наростання взаємної заборгованості та платіжної кризи. Скорочення

інвестицій може призвести до зниження продуктивності та погіршення технічного стану виробничого обладнання. Ускладнення транспортної логістики та консервація запасів для експорту можуть призвести до втрат позицій на міжнародних ринках та погіршення фінансового становища виробників. Враховуючи ці фактори, важливо, щоб уряд та бізнес працювали над стратегіями відновлення, реформ та заходами, спрямованими на підтримку економічного відновлення та забезпечення стабільності в умовах воєнного конфлікту.

Забезпечення своєчасної та адекватної соціальної підтримки громадянам, особливо тим, хто опинився у важкій економічній ситуації, є критичним. Це може включати підтримку для безробітних, допомогу сім'ям, що опинилися в складних обставинах, та інші соціальні виплати. Забезпечення своєчасної та адекватної оплати праці для працівників бюджетного сектору є важливим елементом. Це допоможе зберегти їхню купівельну спроможність та внутрішній попит. Інвестування в відновлення зруйнованої інфраструктури, житла та комунального господарства сприятиме створенню нових робочих місць та підтримці економічної активності. Збільшення державних замовлень, зокрема на оборонні потреби, може стати додатковим джерелом зайнятості та стимулюванням внутрішнього попиту. Ці заходи допоможуть зберегти стійкість економіки та зменшити негативний вплив військового конфлікту на соціально-економічний розвиток країни.

Продовження та розширення програм релокації може допомогти підприємствам уникнути загроз та забезпечити безпеку їхнім працівникам. Держава може надавати фінансову та організаційну підтримку для цього процесу. Підприємства, що зазнали збитків через воєнні дії, можуть отримати фінансову допомогу для відновлення та відновлення своєї діяльності. Це може включати субсидії, кредити за пільговими умовами або гранти. Державні заходи для урегулювання проблеми заборгованості, що виникла внаслідок форс-мажорних обставин війни, можуть включати переговори з кредиторами, реструктуризацію боргів та інші фінансові механізми для

полегшення фінансового тягаря підприємств. Для повернення інвестицій на зруйновані території можна розглядати створення спеціальних економічних зон, податкових пільг та інших стимулів для підприємств. Ці заходи спрямовані на активне відновлення економіки та зменшення соціально-економічних наслідків військового конфлікту.

Збільшення інвестицій в придбання допоміжних засобів реабілітації (ДЗР) є важливим кроком для забезпечення необхідної підтримки та реабілітації осіб, які постраждали внаслідок військового конфлікту. Такий захід спрямований на поліпшення якості життя та соціально-економічного включення тих, хто зазнав ушкоджень або каліцтва.

Залучення міжнародних донорів також важливе, оскільки це може додатково підтримати ініціативи з реабілітації та забезпечити більше ресурсів для ефективної реалізації програм.

Однак, крім придбання ДЗР, також важливо розглядати ширший спектр заходів для соціально-економічної реабілітації, таких як професійна підготовка, програми трудової реабілітації та інші заходи, що сприяють поверненню постраждалих до активного соціального життя та забезпеченню їхньої участі в економіці.

В умовах війни, збалансоване управління державними фінансами стає особливо важливим завданням. Розбалансування державного та місцевих бюджетів може виникнути через нестабільність надходжень і зростання видатків, що призводить до непередбачуваності та ризиків для економічної стійкості країни.

Управління державними фінансами в умовах війни потребує гнучкості та стратегічного підходу. Належне фінансування потреб оборони та соціальної підтримки громадян повинно супроводжуватися ефективними стратегіями фінансування процесів відновлення інфраструктури та реінтеграції деокупованих територій.

Важливим елементом є раціональна політика бюджету та залучення зовнішніх та внутрішніх фінансових ресурсів. Це може включати емісійне

фінансування від Національного банку, але також потребує розумного підходу до оптимізації бюджетних видатків та пошуку нових джерел доходів.

Дальша цифровізація податкового та митного адміністрування є важливим кроком для поліпшення ефективності та прозорості фіскального контролю. Даний процес може включати в себе впровадження сучасних технологій, таких як штучний інтелект, аналіз даних, електронні системи звітності та автоматизовані процедури. Застосування технологій дозволяє швидко та точно перевіряти податкову звітність та виявляти порушення. Аналітичні інструменти можуть виявляти аномалії та потенційні ризики, спрощуючи процес аудиту. Електронні системи звітності та онлайн-платежі спрощують процедури податкового та митного звітування для підприємств та громадян, зменшуючи бюрократичні перешкоди та час на виконання формальностей. Цифровізація сприяє високому рівню прозорості та доступності даних для фіскальних органів та платників податків. Застосування аналітичних інструментів може допомогти у визначенні оптимального рівня податкового навантаження для підтримання економічної активності та конкурентоспроможності. Цифровізація також може зменшити можливості для корупції та сприяти розвитку економіки через створення сприятливого середовища для бізнесу.

Збереження балансу (забезпечення потреби в обороні, соціальній сфері, збереження стабільності економіки та запобігання соціальним кризам) повинно включатив себе кілька ключових аспектів: диверсифікація економіки (розвиток різних галузей економіки сприяє зменшенню залежності від конкретних секторів, які можуть бути піддані впливу воєнних подій, залучення іноземних інвесторів може виявитися важливим чинником у диверсифікації), виважене фінансування (забезпечення необхідних ресурсів для оборони та соціальних програм має здійснюватися без шкодження стабільності економіки, ефективне управління фінансами, виважений підхід до грошової політики та інші заходи можуть допомогти уникнути дисбалансів), міжнародна співпраця та інвестиції (залучення міжнародних

партнерів та іноземних інвесторів є ключовим для стабілізації економіки, співпраця може включати заохочення інвестицій через страхування інвестицій, розвиток експортно-імпортних зв'язків та інші ініціативи), підтримка підприємництва та інновацій (стимулювання підприємництва та інновацій може сприяти відновленню економіки та створенню нових робочих місць), соціальна політика (збереження стабільності включає в себе також соціальні заходи, які допомагають підтримувати купівельну спроможність населення та уникати соціальних криз).

Забезпечення стійкості бюджетної системи та активізація кредитування економіки є ключовими аспектами для відновлення економіки в умовах військового конфлікту. Деякі можливі заходи для досягнення цих цілей включають: проведення аудиту бюджетних витрат для виявлення можливостей оптимізації та гарантування цільового характеру витрат, уникання зловживань та маніпуляцій бюджетними ресурсами, спрямоване фінансування для соціально вразливих верств населення та підприємств, які постраждали від війни, механізми підтримки повинні бути прозорими та ефективними, розгляд розширення субсидованого кредитування за програмою «Доступні кредити 5–7–9 %», щоб стимулювати активізацію бізнесу та відновлення виробництва, надання державним банкам необхідного капіталу для активної участі у цільовому фінансуванні програм відновлення, вирішення проблеми «поганих» боргів, що виникли через форс-мажорні обставини, для забезпечення стійкості банків та бізнесу, встановлення спеціальних нормативів, які враховують вплив воєнних ризиків та дисбалансів на банківську систем Програма "Доступна іпотека" з низькою відсотковою ставкою, є важливим інструментом для підтримки соціальних категорій громадян та осіб, які знаходяться в особливих ситуаціях, таких як військовослужбовці, правоохоронці, педагоги, медичні працівники та інші. Програма спрямована на полегшення доступу до житла та вирішення проблеми житлового питання для тих, хто не має власної житлової нерухомості або має обмежену площу на одну особу. Ця ініціатива має

потенціал покращити життя та забезпечити стабільність для вказаних категорій громадян [30; 40; 48].

Впровадження та розширення цифрових технологій у фінансовій сфері грає важливу роль у забезпеченні фінансової стійкості в умовах воєнного конфлікту. Забезпечення доступу до банківських послуг для громадян, які знаходяться за кордоном або перебувають на тимчасово окупованих територіях, важливе для збереження їхніх фінансових зв'язків та стабільності. Забезпечення можливості віддаленого управління банківським рахунком через інтернет-банкінг або мобільні додатки для громадян, які перебувають за кордоном. Розробка спеціальних програм та механізмів для забезпечення доступу до банківських послуг для громадян, які проживають на тимчасово окупованих територіях. Розробка міжнародної співпраці для забезпечення громадян України доступом до банківських послуг за кордоном. Проведення інформаційних кампаній для громадян з поясненням можливостей віддаленого доступу до банківських послуг та переваг його використання. Співпраця з фінтех-компаніями для розробки нових технологій, що полегшують фінансові операції та забезпечують безпеку віддаленого доступу.

Активна реконструкція та відновлення промисловості грає важливу роль у стабілізації економіки в умовах військового конфлікту. Максимальне розширення ринків збуту є ключовим елементом для забезпечення стійкості національної економіки в умовах воєнного конфлікту. Деякі можливі заходи для досягнення цієї мети включають: розробка та впровадження програм та ініціатив, які сприяють збільшенню обсягів експорту української продукції на зовнішні ринки, забезпечення державного замовлення на виробництво товарів і послуг, що використовуються в обороні, відновленні та модернізації інфраструктури, розробка та реалізація програм відбудови, які стимулюють попит на будівельні та інженерні послуги, а також гуманітарні ініціативи, які сприяють розвитку гуманітарних ринків, залучення внутрішніх виробників для заміщення імпортованих товарів, зокрема тих, що раніше імпортувалися з

росії та Білорусії, відновлення та розбудова транспортної інфраструктури для поліпшення зовнішньої торгівлі та експортно-імпортних операцій, спрощення умов для підприємницької діяльності та підтримка малого та середнього бізнесу для розширення виробництва та експорту.

Тривалі активні бойові дії позбавляють змоги здійснювати остаточну оцінку руйнувань і наслідків воєнної агресії росії для промислового сектора України. Сьогодні важливо запроваджувати систему постійного моніторингу знижень і втрат промислового потенціалу та потужностей держави. В перспективі це дасть можливість упроваджувати цільові програми відновлення виробничого потенціалу, появи нових робочих місць у промисловості, відбудову територій постраждалих внаслідок бойових дій.

У воєнний період дії Антимонопольного комітету (АМК) та галузевих об'єднань стають критично важливими для забезпечення конкуренції на ринках. АМК має виявляти будь-які спроби концентрації бізнесу та монополізації ринків. Це може включати перевірку фінансових операцій, факторів концентрації активів та контролю за деякими галузями. АМК повинен вживати заходів для запобігання антиконкурентній поведінці та захищати інтереси дрібних та середніх підприємств. Регулятор повинен виявляти та врегульовувати будь-які ситуації, що можуть призвести до деградації конкуренції через війну. Тісна взаємодія з галузевими об'єднаннями дозволяє АМК отримувати інсайдерську інформацію та ефективно впливати на ситуацію в різних секторах економіки. Створення програм та ініціатив для підтримки малого та середнього бізнесу, який найчастіше вразливий у воєнний період. Сприяння конкуренції стимулює підприємства до інновацій та пошуку нових шляхів ведення бізнесу в умовах воєнного конфлікту.

Збереження конкуренції на ринках є ключовим елементом для ефективного функціонування економіки в умовах воєнного конфлікту.

3.2 Стратегічні напрямки детінізації економіки України в контексті зміцнення фінансово-економічної безпеки держави

Сучасна глобальна економічна система стикається з численними викликами та ризиками, що суттєво впливають на розвиток національних економік. Нерівномірний розподіл економічного зростання може призводити до значних різниць у рівні життя та соціально-економічних умовах між різними країнами. Розширення тіньового сектору може призводити до низької ефективності, втрат доходів для держави та вкладників, а також сприяти поширенню корупції. Проникнення злочинної активності в економіку може відбуватися через різноманітні шляхи, такі як легалізація грошей, корупція та інші негативні явища. Відсутність стабільності в фінансовому секторі може призвести до коливань в економіці та негативно позначитися на інвестиціях та розвитку [49-51].

Україна, як і багато інших країн, відчуває ці виклики і потребує системних заходів для вирішення цих проблем та досягнення стійкого економічного розвитку. Поліпшення ефективності управління, боротьба з корупцією та створення стабільних умов для бізнесу можуть бути ключовими складовими для подолання цих викликів.

Ефективний бізнес та стабільна економіка вимагають уникнення тіньових операцій і сприяння прозорості в усіх сферах діяльності. Детінізація національної економіки може бути складним, але необхідним завданням для забезпечення стабільного розвитку країни

В період воєнних конфліктів, таких як той, що відбувається в Україні, економічна ситуація може погіршуватися через ряд причин, зокрема через збільшення тіньового сектору економіки. Дестабілізація урядових інституцій, втрати виробничого потенціалу та невизначеність щодо майбутнього можуть призвести до збільшення тіньових операцій.

Оцінка стану та тенденцій зміни рівня тіньової економіки України впродовж 2010–2022 рр. (рис. 3.1) свідчить, що в аналізованому періоді

відсутні стійкі тенденції до зміни показника рівня тіньової економіки. Зокрема, відмічається посилення тінізації національної економіки в той час, коли в країні відбувається збройний конфлікт, загострюються соціально-економічна та суспільно-політична кризи.

Взаємозв'язок між тіньовою економікою та фінансово-економічною безпекою держави є значущим і спричинює серйозний вплив на економічний стан країни. Критичні показники (збільшення рівня тіньової економіки в умовах 2022 р. до 67,3 % офіційного ВВП та зменшення рівня фінансово-економічної безпеки в даному періоді до 23,8 %), вказують на серйозні виклики, які стоять перед економікою та фінансовою безпекою України в умовах війни та внутрішніх труднощів [52].

Рисунок 3.1 - Динаміка інтегрального показника рівня тіньової економіки України та зміна обсягу реального ВВП у 2010–2022 рр., % [52, с. 40]

Розглядаючи декілька кризових періодів в історії України, можна виділити ключові події та виклики, які вони включають:

1. 2013–2015 рр. – Революція Гідності та гібридна війна:

Революція Гідності (листопад 2013 – лютий 2014). Масові протести на Майдані Незалежності в Києві, які виникли внаслідок відмови уряду від угоди про асоціацію з Європейським Союзом та системного корупційного підходу.

Політична нестабільність та зміна влади. Після втечі президента Віктора Януковича в кінці лютого 2014 року владу перехопили нові лідери, що призвело до переформатування політичного ландшафту.

2. 2020–2021 рр. – Пандемія COVID-19:

Поширення COVID-19 та карантинні обмеження. Глобальна пандемія COVID-19 призвела до введення карантинних обмежень у багатьох країнах світу, включаючи Україну. Заборона руху та обмеження діяльності бізнесу спричинили серйозні труднощі для суб'єктів господарювання.

3. 2022 р – російське вторгнення:

Повномасштабне вторгнення росії. Російське вторгнення та воєнний конфлікт призвели до масштабних руйнувань, знищення інфраструктури, людських ресурсів та обмеження доступу до значних територій України.

Кожен з цих періодів має свої унікальні виклики та вплив на економіку та суспільство України. Особливо важливо враховувати ці виклики при розробці стратегій відновлення та розвитку для країни. Заходи з детінізації та підтримки економіки, спрямовані на зменшення тіньового сектора та відновлення довіри в інвесторів, можуть бути ключовими для покращення фінансової стабільності та відновлення економічного зростання в Україні.

Зміни в реальному ВВП відображають ефективність економіки, рівень її розвитку, а також вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на економічну ситуацію країни. Вказані на рис. 3.1 показники реального ВВП (зменшення реального ВВП країни до 0 у 2013 р. до –6,6 % у 2014 р., до –9,8 % у 2015 р., до –3,8 % у 2020 р. та до –29,1 % у 2022 р.) свідчать про серйозні труднощі, з

якими стикалася Україна протягом ряду років [52, с. 41]

В період воєнного конфлікту, що відбувається в Україні, економічна ситуація погіршується через ряд причин, зокрема через збільшення тіньового сектору економіки. Дестабілізація урядових інституцій, втрати виробничого потенціалу та невизначеність щодо майбутнього призводять до збільшення тіньових операцій.

В таких умовах можливі кілька шляхів для активізації процесів протидії тінізації та підтримки стабільності економіки:

– Підтримка малого та середнього бізнесу. Створення сприятливих умов для розвитку легального бізнесу може допомогти зменшити привабливість тіньових операцій.

– Впровадження технологій. Використання сучасних технологій, таких як блокчейн або штучний інтелект, для автоматизації фінансових процесів та забезпечення прозорості.

– Створення ефективних контрольних органів. Зміцнення системи контролю та впровадження ефективних механізмів моніторингу.

– Залучення міжнародних партнерів. Співпраця з міжнародними організаціями та партнерами для обміну досвідом та впровадження кращих практик.

– Удосконалення методичного інструментарію оцінювання рівня тіньової економіки є важливим завданням для влади, органів статистики та дослідницьких установ. Особливо важливо враховувати тіньові економічні відносини, які можуть виникати на тимчасово окупованих територіях та за межами країни.

– Реформа системи оподаткування: Проведення комплексної реформи оподаткування для спрощення структури податків, усунення подвійного оподаткування та зменшення ставок податків. Це може включати оптимізацію податкових пільг та введення ефективних механізмів контролю.

– Удосконалення системи звітності. Запровадження механізмів для полегшення та автоматизації звітності для підприємств. Це допоможе

уникнути зайвого бар'єру та скоротить можливості для тіньової економіки.

– Ефективний контроль і аудит. Посилання контролю та аудиту для виявлення та покарання тіньових операцій. Застосування технологій для моніторингу та аналізу операцій.

– Суттєве послаблення податкового тиску для малих і середніх підприємств (МСП). Зменшення ставок податків для МСП, введення спеціальних податкових режимів та пільг для цього сектору, щоб стимулювати розвиток та легалізацію.

– Популяризація електронного оподаткування. Запровадження та розвиток систем електронного оподаткування для полегшення процесів подання звітності та зменшення можливостей для тіньової економіки.

– Підтримка підприємництва та освіта. Запровадження програм підтримки для МСП, надання консультацій та навчання щодо правил оподаткування. Це може допомогти усунути причини тіньової економіки.

– Публічна доступність інформації: Забезпечення широкого доступу громадськості до інформації про учасників закупівель, умови та результати тендерів.

– Відкритість бюджетного процесу. Публічне обговорення та доступ до інформації про бюджетні призначення та витрати.

– Аудит державних фінансів. Проведення незалежних аудитів, щоб забезпечити відкритість та виявлення можливих фінансових порушень.

– Стабілізація макроекономічних показників. Забезпечення стабільності валюти, інфляції та інших макроекономічних показників є ключовим для зменшення тінізації. Національний банк України (НБУ) повинен вживати заходів для збереження стабільності економіки.

– Реформи антикорупційного характеру. Зменшення корупції в економіці сприяє легалізації фінансових операцій та зменшенню тіньових схем.

– Підвищення фінансової грамотності. Здатність населення та бізнес-спільноти розуміти та використовувати фінансові інструменти сприяє

усуненню тіньових операцій.

– Посилення правового контролю. Вдосконалення законодавства, що регулює підприємницьку діяльність та фінансові операції, забезпечення його ефективного виконання та стримування тіньових схем.

– Удосконалення чинного національного законодавства в частині протидії тіньовій економічній діяльності та підвищення кримінальної відповідальності за фінансові злочини. Заохочення змін у кримінальному кодексі, спрямованих на посилення покарання для осіб, замішаних у тіньовій економіці та фінансових злочинах. Заохочення громадян, підприємств та посадових осіб до денонсації та співпраці з правоохоронними органами для виявлення та припинення тіньових операцій.

Такі заходи, спрямовані на боротьбу з тіньовою економікою в умовах воєнного стану та фінансової нестабільності, можуть бути вкрай важливими для забезпечення ефективного функціонування економічної системи та фінансової безпеки держави.

Висновки до розділу 3

Створення сприятливих умов для підприємництва є стратегічно важливим завданням у реалізації економічних та фінансових реформ. Підприємництво відіграє ключову роль у стабілізації та відновленні національної економіки, зокрема в умовах воєнного конфлікту. Дерегуляція та демонополізація можуть сприяти розвитку підприємницького середовища, зменшуючи адміністративні бар'єри та стимулюючи конкуренцію. Це може привести до більш ефективного використання ресурсів, створення нових робочих місць та розвитку інноваційних галузей. У воєнний період важливо враховувати особливості ситуації та адаптувати економічні заходи до потреб підприємництва та громадян. Сприяння підприємству не лише сприятиме економічному відновленню, а й забезпечить ресурси для фінансування важливих гуманітарних та соціальних програм.

Запропоновано ключові напрямки для покращення управління фінансово-економічною безпекою держави в умовах воєнного конфлікту:

- Розроблення та реалізація стратегій для стимулювання росту та розвитку вітчизняної економіки.

- Ефективне використання наявних ресурсів та розробка програм зменшення залежності від зовнішніх факторів.

- Планування та контроль над державним та місцевими бюджетами, щоб уникнути нестабільності надходжень та виростання видатків.

- Аналіз та прийняття ефективних заходів для фінансування процесів відновлення інфраструктури.

- Укладення партнерських угод та участь у програмах співпраці для забезпечення стабільності та розвитку.

- Узгоджені заходи для участі у системі фінансової безпеки європейських країн.

- Розроблення та впровадження стратегій мінімізації ризиків у функціонуванні фінансових систем.

- Розробка ефективних механізмів розрахунку ризиків та управління ними в умовах військових загроз.

Здійснення цих заходів може значно покращити фінансову стабільність та економічну безпеку України в умовах воєнного конфлікту.

В роботі визначено важливість та актуальність проблеми тіньової економіки в умовах війни, необхідність формування ефективних заходів для боротьби з цим явищем. Зазначено, що на тлі військового конфлікту з росією це питання є критичним, враховуючи зовнішні та внутрішні виклики, які стикається Україна.

Виявлено, що взаємозв'язок між тіньовою економікою та фінансово-економічною безпекою держави є значущим і спричинює серйозний вплив на економічний стан країни. Критичні показники (збільшення рівня тіньової економіки в умовах 2022 р. до 67,3 % офіційного ВВП та зростання рівня фінансово-економічної безпеки в даному періоді до 23,8 %), вказують на

серйозні виклики, які стоять перед економікою та фінансовою безпекою України в умовах війни та внутрішніх труднощів.

В період воєнного конфлікту, що відбувається в Україні, економічна ситуація погіршується через ряд причин, зокрема через збільшення тіньового сектору економіки. Дестабілізація урядових інституцій, втрати виробничого потенціалу та невизначеність щодо майбутнього призводять до збільшення тіньових операцій.

В таких умовах можливі кілька шляхів для активізації процесів протидії тінізації та підтримки стабільності економіки:

- Підтримка малого та середнього бізнесу. Створення сприятливих умов для розвитку легального бізнесу може допомогти зменшити привабливість тіньових операцій.

- Впровадження технологій. Використання сучасних технологій, таких як блокчейн або штучний інтелект, для автоматизації фінансових процесів та забезпечення прозорості.

- Створення ефективних контрольних органів. Зміцнення системи контролю та впровадження ефективних механізмів моніторингу.

- Залучення міжнародних партнерів. Співпраця з міжнародними організаціями та партнерами для обміну досвідом та впровадження кращих практик.

- Удосконалення методичного інструментарію оцінювання рівня тіньової економіки є важливим завданням для влади, органів статистики та дослідницьких установ. Особливо важливо враховувати тіньові економічні відносини, які можуть виникати на тимчасово окупованих територіях та за межами країни.

- Реформа системи оподаткування: Проведення комплексної реформи оподаткування для спрощення структури податків, усунення подвійного оподаткування та зменшення ставок податків. Це може включати оптимізацію податкових пільг та введення ефективних механізмів контролю.

- Удосконалення системи звітності. Запровадження механізмів для

полегшення та автоматизації звітності для підприємств. Це допоможе уникнути зайвого бар'єру та скоротить можливості для тіньової економіки.

– Ефективний контроль і аудит. Посилання контролю та аудиту для виявлення та покарання тіньових операцій. Застосування технологій для моніторингу та аналізу операцій.

– Суттєве послаблення податкового тиску для малих і середніх підприємств (МСП). Зменшення ставок податків для МСП, введення спеціальних податкових режимів та пільг для цього сектору, щоб стимулювати розвиток та легалізацію.

– Популяризація електронного оподаткування. Запровадження та розвиток систем електронного оподаткування для полегшення процесів подання звітності та зменшення можливостей для тіньової економіки.

– Підтримка підприємництва та освіта. Запровадження програм підтримки для МСП, надання консультацій та навчання щодо правил оподаткування. Це може допомогти усунути причини тіньової економіки.

– Публічна доступність інформації: Забезпечення широкого доступу громадськості до інформації про учасників закупівель, умови та результати тендерів.

– Відкритість бюджетного процесу. Публічне обговорення та доступ до інформації про бюджетні призначення та витрати.

– Аудит державних фінансів. Проведення незалежних аудитів, щоб забезпечити відкритість та виявлення можливих фінансових порушень.

– Стабілізація макроекономічних показників. Забезпечення стабільності валюти, інфляції та інших макроекономічних показників є ключовим для зменшення тінізації. Національний банк України (НБУ) повинен вживати заходів для збереження стабільності економіки.

– Реформи антикорупційного характеру. Зменшення корупції в економіці сприяє легалізації фінансових операцій та зменшенню тіньових схем.

– Підвищення фінансової грамотності. Здатність населення та бізнес-

спільноти розуміти та використовувати фінансові інструменти сприяє усуненню тіньових операцій.

– Посилення правового контролю. Вдосконалення законодавства, що регулює підприємницьку діяльність та фінансові операції, забезпечення його ефективного виконання та стримування тіньових схем.

– Удосконалення чинного національного законодавства в частині протидії тіньовій економічній діяльності та підвищення кримінальної відповідальності за фінансові злочини. Заохочення змін у кримінальному кодексі, спрямованих на посилення покарання для осіб, замішаних у тіньовій економіці та фінансових злочинах. Заохочення громадян, підприємств та посадових осіб до денонсації та співпраці з правоохоронними органами для виявлення та припинення тіньових операцій.

Такі заходи, спрямовані на боротьбу з тіньовою економікою в умовах воєнного стану та фінансової нестабільності, можуть бути вкрай важливими для забезпечення ефективного функціонування економічної системи та фінансової безпеки держави.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі магістра проведено аналіз стану та тенденцій фінансово-економічної безпеки держави, охарактеризовано ризики, запропоновано заходи, спрямовані на нейтралізацію впливу наслідків військової агресії на її складові фінансово-економічної безпеки.

Внаслідок здійснення аналізу категорії поняття «фінансово-економічна безпека» запропоновано розглядати фінансово-економічну безпеку як елемент системи національної безпеки держави, який характеризується захистом національних фінансово-економічних інтересів від внутрішніх і зовнішніх викликів та загроз із дотриманням гарантованої захищеності, своєчасним прогнозуванням внутрішніх і зовнішніх загроз та забезпеченням ефективності виконання чинного фінансового законодавства.

До явищ та чинників, що можуть стати причинами зовнішніх загроз національній безпеці у фінансовій сфері належать: обмеженість доступу до міжнародних фінансових ринків (якщо країна обмежена в доступі до міжнародних фінансових ресурсів або зазнає великих труднощів у залученні міжнародного капіталу, це може призвести до фінансових труднощів та обмежень у розвитку економіки), залежність від експортно-імпортової діяльності (велика залежність від зовнішньої торгівлі може зробити економіку вразливою до коливань на світових ринках, валютних криз та інших зовнішніх впливів), погіршення стану зовнішньої торгівлі та дефіцит платіжного балансу (якщо країна стикається з погіршенням зовнішньої торгівлі та має дефіцит платіжного балансу, це може вплинути на вартість валюти та призвести до фінансових проблем), залежність від зовнішніх кредиторів (якщо країна має велику заборгованість перед зовнішніми кредиторами, це може ускладнити фінансовий стан та зробити країну вразливою до змін у міжнародному фінансовому середовищі), вплив світових фінансових криз (світові фінансові кризи можуть мати серйозний вплив на фінансову систему країни, включаючи збитки на фінансових

ринках, зменшення іноземних інвестицій та інші негативні наслідки). Для запобігання та зменшення таких загроз, важливо вживати заходи для диверсифікації економіки, покращення торговельного балансу, розробки стабільних фінансових політик та забезпечення резервів.

До явищ та чинників, що можуть стати причинами виникнення внутрішніх загроз національній безпеці у фінансовій сфері, належать: нестабільність та недосконалість правового регулювання (відсутність стабільного та ефективного правового регулювання може спричинити неясності у фінансовому секторі, сприяти корупції та іншим негативним явищам), нерівномірний розподіл податкового навантаження (нерівномірний розподіл податкового тягаря може призвести до ухилення від сплати податків та втрати бюджетних коштів), вплив капіталу за кордон (погіршення інвестиційного клімату та вплив капіталу можуть позначитися на економічній активності та рівні фінансової стабільності країни), низький рівень бюджетної дисципліни і незбалансованість бюджетної системи (невідповідальне фінансове управління може призвести до дефіциту бюджету та інших негативних наслідків для економічної стійкості), збільшення обсягу державного боргу (великий державний борг може викликати проблеми щодо обслуговування боргу та відшкодування витрат), тінізація економіки (розповсюдження тіньових економічних операцій може призвести до втрати податкових надходжень та ускладнити моніторинг фінансової активності), недостатній рівень золотовалютних резервів (недостатній рівень резервів може ускладнити здатність країни вирішувати фінансові труднощі та утримувати стабільність валюти), доларизація економіки (висока доларизація може збільшити вразливість країни до змін обмінного курсу та інших зовнішніх впливів), коливання обмінного курсу (значні коливання обмінного курсу можуть створювати нестабільність у фінансовому секторі та впливати на економічну активність), слабкий розвиток фондового ринку (недостатній розвиток фондового ринку та відсутність ефективних механізмів обліку та захисту прав інвесторів можуть

обмежувати потенціал фінансового сектору), недостатній рівень капіталізації фінансової системи (низький рівень капіталізації може зменшити стійкість фінансової системи та здатність витримувати стресові ситуації). Управління цими внутрішніми фінансовими ризиками вимагає ефективних стратегій, реформ та політичних заходів для підтримки стабільності та національної безпеки.

Розробка концептуальних засад фінансово-економічної безпеки на національному рівні є ключовою для забезпечення стійкості та ефективності економічної системи держави. Основні концепції повинні визначати пріоритетні цілі, завдання та шляхи досягнення високого рівня безпеки фінансів та економіки. На державному рівні основи безпеки в сфері фінансів та економіки визначаються для координації загальнодержавних дій та забезпечення фінансово-економічної безпеки на різних рівнях суспільства. Ці основи мають на меті впорядкування взаємодії різних суб'єктів економіки, учасників ринкових відносин, галузей та секторів економіки з метою забезпечення стабільності та розвитку.

До основних елементів забезпечення фінансово-економічної безпеки належать: система фінансово-економічної безпеки (структурована система правових, організаційних, економічних та інших заходів, спрямованих на захист фінансово-економічних інтересів держави, яка включає в себе стратегії, політику та програми, спрямовані на досягнення високого рівня фінансово-економічної безпеки), суб'єкти забезпечення (учасники, які взаємодіють у межах системи фінансово-економічної безпеки, до яких входять державні органи, фінансові інституції, підприємства, об'єднання та інші структури, що взаємодіють для забезпечення стійкості економіки та фінансової системи); інформаційні засади (збезпечують збір, обробку та поширення інформації, необхідної для виявлення та аналізу фінансових ризиків, прийняття стратегічних рішень та реалізації заходів забезпечення фінансово-економічної безпеки); кадровий компонент (кваліфіковані фахівці та керівники, які володіють необхідними знаннями та

навичками для управління фінансово-економічною безпекою); механізм управління (включає організаційну структуру, процедури та інструменти, які забезпечують ефективне управління фінансово-економічною безпекою); ресурси, засоби, інструменти (матеріальні та фінансові ресурси, технічні та технологічні засоби, а також інструменти, які використовуються для реалізації заходів забезпечення фінансово-економічної безпеки). Загальна функціональна спроможність цих елементів визначає ефективність системи фінансово-економічної безпеки держави. Важливо забезпечити взаємодію та координацію між ними для досягнення поставлених цілей.

Агрегування різних показників фінансово-економічної безпеки в одну інтегральну оцінку є важливим етапом для отримання комплексної картини стану економіки та фінансової системи держави. Це дозволяє спростити сприйняття складного набору показників і визначити загальний рівень безпеки. Інтегральний показник фінансово-економічної безпеки є спрощеним інструментом для порівняння та моніторингу стану економіки на вищому рівні, може враховувати різні аспекти, такі як фінансова стійкість, рівень інфляції, бюджетна дисципліна, стан банківської системи тощо. Цей інтегральний показник може слугувати важливим інструментом для прийняття рішень на рівні стратегічного управління економікою та фінансами держави.

Стан безпекового середовища і його аналіз є критично важливими для розробки стратегічних документів та прийняття ефективних рішень в країні, особливо в умовах військових конфліктів та нестабільності. Описана ситуація в Україні свідчить про складні виклики, які постають перед різними галузями економіки та суспільством загалом.

Зокрема, війна на виснаження та руйнування інфраструктури має серйозний вплив на підприємства та громади. Зупинення роботи підприємств, зокрема малого та середнього бізнесу, є серйозною проблемою, яка може мати довготривалі наслідки для економіки та соціального благополуччя. Специфічно постраждали галузі, такі як будівництво,

транспорт, туризм, харчування та розваги, що відображає різноманітні аспекти впливу конфлікту на різні сектори суспільства.

Фінансова система України зазнала значних викликів у зв'язку з воєнним конфліктом. Збільшення видатків на оборону та одночасне скорочення бюджетних доходів створюють серйозний тиск на державні фінанси. Важливою є необхідність розробки та впровадження стратегій і заходів, спрямованих на стабілізацію фінансової системи та економіки загалом.

Україна зіштовхнулася з серйозними викликами в економічній та фінансовій сферах через воєнний конфлікт і зростання державного боргу. МВФ прогнозує значне збільшення валового державного боргу та високий ймовірний дефіцит бюджету.

Пропозиція призупинити виплату боргу до кінця 2023 року, з можливістю подовження відстрочки, свідчить про спроби збереження валютної ліквідності і зменшення дефіциту бюджету в умовах складної економічної ситуації. Підтримка з боку G7 та Паризького клубу кредиторів свідчить про широкомасштабне визнання складнощів, з якими стикається Україна.

З огляду на важливість економічної безпеки для стабільності та відновлення країни, важливо продовжувати моніторити ситуацію, вдосконалювати стратегії підтримки підприємств, оптимізації витрат, та сприяти ефективним реформам, спрямованим на поліпшення фінансової та економічної стійкості України. У перші місяці повномасштабної війни економічна безпека України значною мірою забезпечувалася накопиченими у довоєнний час резервами та запасом міцності, оперативною консолідацією зусиль суспільства на регіональному та місцевому рівнях, самоорганізацією та згуртованістю громадян України перед екзистенційною загрозою російської агресії, наданням безпрецедентної міжнародної підтримки.

Російська агресія призвела до значного загострення економічної ситуації в Україні. Воєнний конфлікт перейшов у форму затяжної війни на

виснаження, що позначилося на різних аспектах економіки та фінансів країни. Бойові дії та цілеспрямовані атаки на критичну інфраструктуру, виснаження фінансових резервів, наростання економічних диспропорцій, а також застосування гібридних інструментів впливу створили складну ситуацію.

В контексті такого складного виклику важливо впроваджувати цілеспрямовану політику протидії, базуючись на оперативному моніторингу економічних загроз і викликів. Аналіз та опрацювання результатів такого моніторингу може стати основою для розроблення та впровадження стратегічних рішень та заходів, спрямованих на підтримку стійкості економіки та фінансової системи країни. Важливо також враховувати гнучкість та адаптивність в управлінні, оскільки ситуація може змінюватися швидко в умовах воєнного конфлікту.

Досліджено основні складові фінансово-економічної безпеки, серед яких виділяють: відношення дефіциту державного бюджету до валового внутрішнього продукту, відношення обсягу сукупного державного боргу до валового внутрішнього продукту, обсяг валового зовнішнього боргу (відсотків валового внутрішнього продукту), валові міжнародні резерви України, частка довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів, частка непрацюючих кредитів.

Проаналізувавши значення інтегрального показника, було встановлено, що протягом 2017-2019, 2022 рр. рівень фінансово-економічної безпеки України знаходився на низькому рівні (2017, 2018, 2019 рр. – незадовільний, 2022 р. – небезпечний).

З врахуванням воєнного стану в Україні важливою стає необхідність ефективної підтримки економіки для забезпечення належного рівня фінансово-економічної безпеки та відновлення довоєнних економічних показників розвитку. У контексті такого складного середовища прийняття рішень щодо податкової реформи та інших заходів стає доречним для підтримки підприємств та економіки загалом. Зокрема, спрощення

податкової системи, введення добровільної сплати єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва, а також дерегуляція бізнесу є заходами, спрямованими на полегшення фінансового тягаря для бізнесу та підтримку підприємств. Важливим аспектом є також адаптація підприємств та перенесення виробництва в безпечні регіони, що веде до певного відновлення підприємницької активності.

Проте, важливо продовжувати моніторити ситуацію, адаптувати стратегії та заходи до змін в умовах воєнного конфлікту, щоб забезпечити національну економіку стійкістю та невразливістю.

Створення сприятливих умов для підприємництва є стратегічно важливим завданням у реалізації економічних та фінансових реформ. Підприємництво відіграє ключову роль у стабілізації та відновленні національної економіки, зокрема в умовах воєнного конфлікту. Деретуляція та демонополізація можуть сприяти розвитку підприємницького середовища, зменшуючи адміністративні бар'єри та стимулюючи конкуренцію. Це може привести до більш ефективного використання ресурсів, створення нових робочих місць та розвитку інноваційних галузей. У воєнний період важливо враховувати особливості ситуації та адаптувати економічні заходи до потреб підприємництва та громадян. Сприяння підприємству не лише сприятиме економічному відновленню, а й забезпечить ресурси для фінансування важливих гуманітарних та соціальних програм.

Запропоновано ключові напрямки для покращення управління фінансово-економічною безпекою держави в умовах воєнного конфлікту:

- Розроблення та реалізація стратегій для стимулювання росту та розвитку вітчизняної економіки.
- Ефективне використання наявних ресурсів та розробка програм зменшення залежності від зовнішніх факторів.
- Планування та контроль над державним та місцевими бюджетами, щоб уникнути нестабільності надходжень та виростання видатків.

- Аналіз та прийняття ефективних заходів для фінансування процесів відновлення інфраструктури.
- Укладення партнерських угод та участь у програмах співпраці для забезпечення стабільності та розвитку.
- Узгоджені заходи для участі у системі фінансової безпеки європейських країн.
- Розроблення та впровадження стратегій мінімізації ризиків у функціонуванні фінансових систем.
- Розробка ефективних механізмів розрахунку ризиків та управління ними в умовах військових загроз.

Здійснення цих заходів може значно покращити фінансову стабільність та економічну безпеку України в умовах воєнного конфлікту.

В роботі визначено важливість та актуальність проблеми тіньової економіки в умовах війни, необхідність формування ефективних заходів для боротьби з цим явищем. Зазначено, що на тлі військового конфлікту з росією це питання є критичним, враховуючи зовнішні та внутрішні виклики, які стикається Україна.

Виявлено, що взаємозв'язок між тіньовою економікою та фінансово-економічною безпекою держави є значущим і спричинює серйозний вплив на економічний стан країни. Критичні показники (збільшення рівня тіньової економіки в умовах 2022 р. до 67,3 % офіційного ВВП та зеншення рівня фінансово-економічної безпеки в даному періоді до 23,8 %), вказують на серйозні виклики, які стоять перед економікою та фінансовою безпекою України в умовах війни та внутрішніх труднощів.

В період воєнного конфлікту, що відбувається в Україні, економічна ситуація погіршується через ряд причин, зокрема через збільшення тіньового сектору економіки. Дестабілізація урядових інституцій, втрати виробничого потенціалу та невизначеність щодо майбутнього призводять до збільшення тіньових операцій.

В таких умовах можливі кілька шляхів для активізації процесів протидії тінзації та підтримки стабільності економіки:

- Підтримка малого та середнього бізнесу. Створення сприятливих умов для розвитку легального бізнесу може допомогти зменшити привабливість тіншових операцій.

- Впровадження технологій. Використання сучасних технологій, таких як блокчейн або штучний інтелект, для автоматизації фінансових процесів та забезпечення прозорості.

- Створення ефективних контрольних органів. Зміцнення системи контролю та впровадження ефективних механізмів моніторингу.

- Залучення міжнародних партнерів. Співпраця з міжнародними організаціями та партнерами для обміну досвідом та впровадження кращих практик.

- Удосконалення методичного інструментарію оцінювання рівня тіншової економіки є важливим завданням для влади, органів статистики та дослідницьких установ. Особливо важливо враховувати тіншові економічні відносини, які можуть виникати на тимчасово окупованих територіях та за межами країни.

- Реформа системи оподаткування: Проведення комплексної реформи оподаткування для спрощення структури податків, усунення подвійного оподаткування та зменшення ставок податків. Це може включати оптимізацію податкових пільг та введення ефективних механізмів контролю.

- Удосконалення системи звітності. Запровадження механізмів для полегшення та автоматизації звітності для підприємств. Це допоможе уникнути зайвого бар'єру та скоротить можливості для тіншової економіки.

- Ефективний контроль і аудит. Посилання контролю та аудиту для виявлення та покарання тіншових операцій. Застосування технологій для моніторингу та аналізу операцій.

- Суттєве послаблення податкового тиску для малих і середніх підприємств (МСП). Зменшення ставок податків для МСП, введення

спеціальних податкових режимів та пільг для цього сектору, щоб стимулювати розвиток та легалізацію.

– Популяризація електронного оподаткування. Запровадження та розвиток систем електронного оподаткування для полегшення процесів подання звітності та зменшення можливостей для тіньової економіки.

– Підтримка підприємництва та освіта. Запровадження програм підтримки для МСП, надання консультацій та навчання щодо правил оподаткування. Це може допомогти усунути причини тіньової економіки.

– Публічна доступність інформації: Забезпечення широкого доступу громадськості до інформації про учасників закупівель, умови та результати тендерів.

– Відкритість бюджетного процесу. Публічне обговорення та доступ до інформації про бюджетні призначення та витрати.

– Аудит державних фінансів. Проведення незалежних аудитів, щоб забезпечити відкритість та виявлення можливих фінансових порушень.

– Стабілізація макроекономічних показників. Забезпечення стабільності валюти, інфляції та інших макроекономічних показників є ключовим для зменшення тінізації. Національний банк України (НБУ) повинен вживати заходів для збереження стабільності економіки.

– Реформи антикорупційного характеру. Зменшення корупції в економіці сприяє легалізації фінансових операцій та зменшенню тіньових схем.

– Підвищення фінансової грамотності. Здатність населення та бізнес-спільноти розуміти та використовувати фінансові інструменти сприяє усуненню тіньових операцій.

– Посилення правового контролю. Вдосконалення законодавства, що регулює підприємницьку діяльність та фінансові операції, забезпечення його ефективного виконання та стримування тіньових схем.

– Удосконалення чинного національного законодавства в частині протидії тіньовій економічній діяльності та підвищення кримінальної

відповідальності за фінансові злочини. Заохочення змін у кримінальному кодексі, спрямованих на посилення покарання для осіб, замішаних у тіньовій економіці та фінансових злочинах. Заохочення громадян, підприємств та посадових осіб до денонсації та співпраці з правоохоронними органами для виявлення та припинення тіньових операцій.

Такі заходи, спрямовані на боротьбу з тіньовою економікою в умовах воєнного стану та фінансової нестабільності, можуть бути вкрай важливими для забезпечення ефективного функціонування економічної системи та фінансової безпеки держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Курилін І. Р., Гладун В. Р. Принципи адміністративно-правового регулювання забезпечення економічної безпеки у контексті Стратегії національної безпеки України. *Law & Sciences = Право та науки*. 2018. № 1. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2683/1/Law%20%26%20Sciences_2018_1-29-34.pdf
2. Фінансово-економічна безпека: теоретико-правові аспекти: навч. посіб. / кол. авт. Резворович К. Р., Юнін О. С., Круглова О. О. та ін. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2019. 195 с.
3. Тропіна В. Б., Губенко І. В. Економічна безпека: теоретичні аспекти дослідження. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. 2011. № 2(10). С. 16–22.
4. Крамаренко К. М., Бойчук М. П. Теоретичні аспекти національної економічної безпеки. *Економіка та суспільство*. 2017. № 8. С. 165-168,. https://economyandsociety.in.ua/journals/8_ukr/28.pdf
5. Соломонова Л. В. Фінансово-економічна безпека як складова національної безпеки країни. *Причорноморські економічні студії*. 2018. № 27. С. 193-198. URL: http://bses.in.ua/journals/2018/27_1_2018/38.pdf
6. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: *Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України* від 29.10.2013 р. № 1277. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME131588.html
7. Баранова В. В. Фінансово-економічна безпека у забезпеченні економічної безпеки національного господарства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 14, ч. 1. С. 206–209. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/14_1_2017ua/43.pdf

8. Кульпінський С. Роль фінансової безпеки України в поглибленні інтеграційних стосунків з європейськими країнами. *Фінансова консультація*. 2000. №5. С. 34-38.
9. Шлемко В. Т., Бінько І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: монографія. Київ: НІСД, 1997. 144 с.
10. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення). Київ: КНТЕУ, 2004. 760 с.
11. Кишакевич Б. Ю. Формування системи фінансової безпеки України в умовах глобалізації. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. Вип. 22.7. С.205.
12. Кравчук Н. Я., Колісник О. Я., Мелих О. Ю. Фінансова безпека: навчально-методичний посібник. Тернопіль: Вектор, 2010. 277 с.
13. Концепція фінансової безпеки України (проект). URL: <https://ufin.com.ua/koncepcia/008.doc>
14. Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 р. № 569-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80#Text>
15. Сухоруков А. І. Проблеми фінансової безпеки України. Київ: НІПІБ, 2005. 140 С.
16. Юрій С. І., Федосов В. М. Фінанси: підручник. Київ.: Знання, 2008. 611 с.
17. Носань Н. С., Куценко Д. М. Основи забезпечення фінансово-економічної безпеки на мікро- та макрорівнях: українські реалії. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 2(1). С. 51-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2019_2%281%29_9
18. Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану: експертно-аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД). 2023. 16 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-05/executive-summary_ecsecurity_2023_gotovee-1.pdf

19. Стратегія національної безпеки України «безпека людини - безпека країни»: Указ Президента України № 392/2020 від 14 вересня 2020 року. 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>

20. Національна стратегія у сфері прав людини: Указ Президента України № 119/2021 від 24 березня 2021 року. 2021. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>

21. План дій з реалізації національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки: Розпорядження КМУ № 756-р від 23 червня 2021 р. 2021. URL: <https://minjust.gov.ua/m/plan-diy-z-realizatsii-natsionalnoi-strategii-u-sferi-prav-lyudini-na-2021-2023-roki-8089>

22. Національна економічна стратегія на період до 2030 року: Постанова КМУ № 179 від 3 березня 2021 р. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>

23. Щодо вдосконалення методології інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України: Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД). 2013. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/schodo-vdoskonalennya-metodologii-integralnogo-ocinyuvannya-rivnya#_ftn2

24. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025: Указ Президента України № 347/2021 від 11 серпня 2021 року. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048525-21#Text>

25. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 (проект). 2021. URL: <http://surl.li/pcfspd>

26. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України № 600 від 2.03.2007 р. 2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0060665-07#Text>

27. Шиян Д. В. Аналіз фінансової безпеки банківської системи України. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. 2013. № 7 (45). С. 263-266.

28. Шиян Д. В. Методика оцінки фінансової безпеки банківської системи України. Ефективна економіка.. 2013. №12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2586>

29. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : *монографія*. Київ : НІСД, 2022. 532 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-03/reznikova-ukraineresilience2022_02.pdf

30. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України». 2022. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/poslannya-prezydenta-ukrayiny/analychna-dopovid-do-shchorichnoho-poslannya-1>

31. Богдан Т. Виконання бюджету-2022: головні підсумки року. Інформаційний портал. LB.ua2023. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/545981_vikonannya_byudzhetu2022_golovni.html

32. Ситник Н. С., Баськова Ю.С. Місце грошово-кредитної політики у забезпеченні фінансової безпеки України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2022. Вип. 42. С. 130-134. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/42_2022ua/25.pdf

33. Національний банк України: *офіційний сайт*. URL: <https://bank.gov.ua/>

34. Minfin.com.ua: Український портал про фінанси та інвестиції. URL: <https://index.minfin.com.ua/>

35. Державний борг за рік зріс до 78,5% ВВП. 2023. *Інформаційний портал «Укрінформ»*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3698436-derzborg-ukraini-za-rik-zris-do-785-vvp-minfin.html>

36. Вінокуров Я. Державний борг України перевищить 100% ВВП. Що це означає? *Інтернет-портал «Економічна правда»*. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/10/25/692991/>

37. Зовнішній борг України на кінець 2022 року. Департамент статистики та звітності, управління статистики зовнішнього сектору: *офіційний сайт*. 2022. https://bank.gov.ua/files/ES/ExDebt_y.pdf

38. Жалобецький С. Резерви НБУ продовжують скорочуватися. *Інформаційне агентство «Українські новини»*. 2023. URL: <https://ukranews.com/ua/news/970890-mizhнародni-rezervy-skorochnuyutsya-4-j-misyats-pospil-u-lystopadi-vony-skorotylysya-na-0-5-do-38-8>

39. Павліш О. Міжнародні резерви України скорочуються четвертий місяць поспіль. *Інтернет-портал «Економічна правда»*. 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/12/6/707404/>

40. Воєнна доктрина України (Стратегія воєнної безпеки України): проєкт. URL: https://www.mil.gov.ua/content/public_discussion/proj_vdu.pdf

41. Goodwin C. D. National Security in classical political economy. *Economics and National Security. A history of their interaction. Annual Supplement to Vol. 23. History of political economy*. Durham: Duke University press 1991, p. 23–35.

42. Żukrowska K. *Ekonomia jako sfera bezpieczeństwa państwa* / K. Raczkowski, K. Żukrowska, M. Żuber. *Interdyscyplinarność nauk o bezpieczeństwie*, Difin, Warszawa, 2013. 326 s.

43. Yakoviyk I., Bilousov Ye., Yefremova K. Uropean integration as a challenge for the implementation of economic state sovereignty. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. Vol. 5, Iss. 3. P. 8–18.

44. Yakoviyk I. V., Chyzhov D. A., Karpachova N. I, Hlushchenko S. V., Chaliuk Y. O. National security policy in Ukraine: a change in the system of power relations of the modern world. *Revista San Gregorio*. 2020. №.42. P. 224–235.

45. Shmatkov, D., Cabrera Zagalaz, A. Notice-and-Takedown Procedures in Ukraine, Spain, China and the US. *Law and innovative society*. 2022. 1 (18). P. 22–33. URL: [https://doi.org/10.37772/2309-9275-2022-1\(18\)-2](https://doi.org/10.37772/2309-9275-2022-1(18)-2)

46. Користін О. Є., Барановський О. І., Герасименко Л. В. *Економічна безпека: навчальний посібник*. Київ: КНУВС, 2008. 400 с.

47. Мунтіян В. І. *Економічна безпека України*. Київ: КРІЦ, 1999. 462 с.

48. Economics. Research & Consulting. URL:
<https://economix.org/en/publications.html>
49. Войцехівська С. Детінізація економіки як запорука фінансової безпеки держави. 2023. № 56. URL:
<http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2957>
50. Варналій З. С. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації: монографія. Київ : НІСД, 2006. 576 с.
51. Інформаційний бриф: Протидія тінізації економіки. Програма USAID RANG з метою аналітичної підтримки роботи Парламенту. 2022. 8 с. URL:
https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00ZKWX.pdf
52. Рижкова А. А. Стратегічні напрямки детінізації економіки України в контексті зміцнення фінансової безпеки держави. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2023. №2 (70). С. 38-43. URL: <https://snku.krok.edu.ua/index.php/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/view/598>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

 Результати розподілу загроз економічній безпеці за впливом та ймовірністю
настання в 2022–2023 рр. за складовими економічної безпеки [18]

ВИДИ БЕЗПЕКИ	Ймовірність / Вплив	
	2023	(2022)
МАКРОЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА		
1. Різкий економічний спад унаслідок згорання ділової активності в умовах війни, неможливості ведення бізнесу в окремих регіонах країни в зоні бойових дій або ризиковій зоні	4/4	5/5
2. Відплив капіталу з економічної території України та релокація бізнесу за кордон	3/3	3/4
3. Значне скорочення інвестиційної діяльності	4/4	4/3
4. Критичне зниження обсягів кредитного фінансування основного капіталу, обігових коштів та інвестицій	4/4	4/4
5. Зменшення трудового потенціалу внаслідок інтенсивних процесів міграції населення за кордон, значної частки ВПО, втрат цивільного населення внаслідок бойових дій	4/4	4/4
6. Зростання індексу споживчих цін (інфляції)	4/4	4/3
7. Зниження приватного споживання	4/3	н/д
ВИРОБНИЧА БЕЗПЕКА		
1. Критичне скорочення промислового виробництва	4/4	5/5
2. Прискорення темпів деіндустріалізації економіки	4/4	4/4
3. Зниження конкурентних позицій вітчизняних виробників на внутрішньому та зовнішніх ринках промислової продукції	4/4	4/3
4. Збільшення часток низькотехнологічної та сировинної продукції у структурі промислового виробництва	4/4	4/3
5. Посилення залежності внутрішнього ринку України від імпорту промислової продукції	4/4	4/4
ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА		
1. Погіршення фінансової стійкості пенсійної системи	4/4	4/4
2. Високий рівень дефіциту державного бюджету	5/4	5/5
3. Значні втрати податкових та митних надходжень державного та місцевих бюджетів	4/4	5/5
4. Брак довіри з боку громадян та бізнесу до податкових, митних органів	4/3	3/3
5. Недофінансування окремих статей видатків бюджету внаслідок обмеженості фінансових можливостей держави	4/4	4/4
6. Зростання обсягів державного боргу та видатків на його обслуговування	4/4	5/4
7. Погіршення інституційної спроможності банківської системи внаслідок скорочення ресурсної бази банків, збитковості та зниження капіталізації	3/3	3/3
8. Різне збільшення частки непрацюючих кредитів у кредитному портфелі банків	3/3	4/3
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА		
1. Значна втрата експортного потенціалу України внаслідок руйнування чи пошкодження виробничих об'єктів	4/4	5/4
2. Утруднення експорту внаслідок руйнування чи ускладнення транспортної логістики	4/4	5/5
3. Зростання негативного сальдо торговельного балансу	4/4	4/4
4. Посилення сировинної та низькотехнологічної спрямованості експорту	4/4	3/3
5. Обмеження дієвості інфраструктури підтримки зовнішньоторговельної діяльності	3/3	н/д
6. Значне збільшення частки імпорту у внутрішньому споживанні	3/4	4/3
ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА БЕЗПЕКА		
1. Скорочення державних капітальних інвестицій	4/4	5/4
2. Згорання інноваційної активності в економіці	4/3	4/3
3. Погіршення динаміки інвестиційних процесів у промисловості	4/4	5/5
4. Недостатній обсяг фінансування наукових досліджень і розробок	4/3	н/д

5. Скорочення капітальних інвестицій у корпоративному секторі	4/4	н/д
6. Релокація за межі України інноваційно активних компаній	4/3	н/д
СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА		
1. Суттєве погіршення соціально-економічного становища вразливих верств населення	4/4	4/4
2. Суттєве зниження спроможності системи соціального захисту України виконувати свої функції	3/4	4/4
3. Втрата можливостей зайнятості та поглиблення структурних диспропорцій на ринку праці	4/4	4/4
4. Значне зниження добробуту та якості життя населення	4/4	5/4
5. Погіршення доступу до кваліфікованої медичної допомоги	3/3	4/4
6. Погіршення доступу до отримання соціальних послуг через нестачу фахівців з надання соціальних послуг	3/3	н/д
7. Погіршення умов життя значних груп населення через руйнування житла та цивільної інфраструктури	4/4	5/4
8. Масовий виїзд біженців за кордон	3/4	4/3
9. Значне погіршення стану довкілля (включно і воєнне забруднення), спричинене бойовими діями	4/4	4/3
10. Збільшення навантаження на соціальну інфраструктуру та ринок праці густозаселених традиційно працenaдлишкових західних регіонів	4/3	4/4
11. Стрімке зростання кількості ВПО	3/3	4/4
ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА		
1. Локальні дефіцити продуктів харчування, викликані утрудненням постачання та/чи надмірним попитом	3/3	4/3
2. Зниження обсягів виробництва значущих видів сільськогосподарської продукції	3/3	3/3
3. Руйнування інфраструктури виробництва, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції та продуктів харчування	3/4	4/3
4. Значні матеріально-технічні та фінансові втрати частини сільськогосподарських виробників	4/4	4/4
5. Погіршення якості харчування населення	3/3	4/3
6. Погіршення забезпеченості сільськогосподарських підприємств матеріально-технічними засобами	4/4	4/4
АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ в умовах воєнного стану		
7. Посилення дефіциту трудових ресурсів у сільськогосподарському виробництві	3/3	3/3

ДОДАТОК Б

Розподіл загроз економічній безпеці за впливом та імовірністю настання в 2023 р. у червоній (найвищій) та помаранчевій (середньо-високій) зонах [18]

Назва загрози	Імовірність / вплив
1. Високий рівень дефіциту державного бюджету (ФБ)	5 / 4
1. Суттєве погіршення соціально-економічного становища вразливих верств населення (СБ) 2. Зростання обсягів державного боргу та видатків на його обслуговування (ФБ) 3. Значне зниження добробуту та якості життя населення (СБ) 4. Втрата можливостей зайнятості та поглиблення структурних диспропорцій на ринку праці (СБ) 5. Зменшення трудового потенціалу внаслідок інтенсивних процесів міграції населення за кордон, значної частки ВПО, втрат цивільного населення внаслідок бойових дій (МБ) 6. Різкий економічний спад внаслідок згорання ділової активності в умовах війни, неможливості ведення бізнесу в окремих регіонах країни в зоні бойових дій або ризиковій зоні (МБ) 7. Значне погіршення стану довкілля (включаючи воєнне забруднення), спричинене бойовими діями (СБ) 8. Недофінансування окремих статей видатків бюджету внаслідок обмеженості фінансових можливостей держави (ФБ) 9. Погіршення умов життя значних груп населення через руйнування житла та цивільної інфраструктури (СБ) 10. Зростання індексу споживчих цін (інфляції) (МБ) 11. Критичне скорочення промислового виробництва (ВБ) 12. Значні втрати податкових та митних надходжень державного та місцевих бюджетів (ФБ) 13. Значна втрата експортного потенціалу України внаслідок руйнування чи пошкодження виробничих об'єктів (ЗБ) 14. Зростання негативного сальдо торговельного балансу (ЗБ) 15. Утруднення експорту внаслідок руйнування чи ускладнення транспортної логістики (ЗБ) 16. Скорочення державних капітальних інвестицій (ІІБ) 17. Скорочення капітальних інвестицій у корпоративному секторі (ІІБ) 18. Значні матеріально-технічні та фінансові втрати частини сільськогосподарських виробників (ПБ) 19. Значне скорочення інвестиційної діяльності (МБ) 20. Погіршення динаміки інвестиційних процесів у промисловості (ІІБ) 21. Збільшення часток низькотехнологічної та сировинної продукції у структурі промислового виробництва (ВБ) 22. Посилення залежності внутрішнього ринку України від імпорту промислової продукції (ВБ) 23. Посилення сировинної та низькотехнологічної спрямованості експорту (ЗБ) 24. Критичне зниження обсягів кредитного фінансування основного капіталу, обігових коштів та інвестицій (МБ) 25. Погіршення забезпеченості сільськогосподарських підприємств матеріально-технічними засобами (ПБ) 26. Зниження конкурентних позицій вітчизняних виробників на внутрішньому та зовнішніх ринках промислової продукції (ВБ) 27. Прискорення темпів деіндустріалізації економіки (ВБ) 28. Погіршення фінансової стійкості пенсійної системи (ФБ)	4 / 4

Примітка: ВБ – виробнича безпека; ЗБ – зовнішньоекономічна безпека; ІІБ – інвестиційно-інноваційна безпека; МБ – макроекономічна безпека; ПБ – продовольча безпека; СБ – соціальна; ФБ – фінансова безпека.

ДОДАТОК В

Розподіл загроз економічній безпеці за впливом та імовірністю настання
в 2023 р. у жовтій зоні [18]

Назва загрози	Імовірність / вплив
<ol style="list-style-type: none"> Недостатній обсяг фінансування наукових досліджень і розробок (ІІБ) Згортання інноваційної активності в економіці (ІІБ) Зниження приватного споживання (МБ) Релокація за межі України інноваційно активних компаній (ІІБ) Значне збільшення частки імпорту у внутрішньому споживанні (ЗБ) Збільшення навантаження на соціальну інфраструктуру та ринок праці густозаселених традиційно працездатних західних регіонів (СБ) Брак довіри з боку громадян та бізнесу до податкових, митних органів (ФБ) 	4 / 3
<ol style="list-style-type: none"> Суттєве зниження спроможності системи соціального захисту України виконувати свої функції (СБ) Руйнування інфраструктури виробництва, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції та продуктів харчування (ПБ) Масовий виїзд біженців за кордон (СБ) 	3 / 4
<ol style="list-style-type: none"> Відплив капіталу з економічної території України та релокація бізнесу за кордон (МБ) Різне збільшення частки непрацюючих кредитів у кредитному портфелі банків (ФБ) Посилення дефіциту трудових ресурсів у сільськогосподарському виробництві (ПБ) Обмеження дієвості інфраструктури підтримки зовнішньоторговельної діяльності (ЗБ) Погіршення доступу до кваліфікованої медичної допомоги (СБ) Погіршення якості харчування населення (ПБ) Стрімке зростання кількості ВПО (СБ) Погіршення інституційної спроможності банківської системи внаслідок скорочення ресурсної бази банків, збитковості та зниження капіталізації (ФБ) Зниження обсягів виробництва значущих видів сільськогосподарської продукції (ПБ) Погіршення доступу до отримання соціальних послуг через нестачу фахівців з надання соціальних послуг (СБ) Локальні дефіцити продуктів харчування, спричинені утрудненням постачання та/чи надмірним попитом (ПБ) 	3 / 3

Примітка: ВБ – виробнича безпека; ЗБ – зовнішньоекономічна безпека; ІІБ – інвестиційно-інноваційна безпека; МБ – макроекономічна безпека; ПБ – продовольча безпека; СБ – соціальна; ФБ – фінансова безпека.

**Декларація академічної доброчесності
здобувача вищої освіти ЗНУ**

Я, Корженевський Олег Юрійович, студент 2 курсу, денної форми навчання, економічного факультету, спеціальності 073 «Менеджмент», освітньої програми «Управління фінансово-економічною безпекою», адреса електронної пошти: nobel2023@ukr.net, підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Управління фінансово-економічною безпекою держави та шляхи запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений/ознайомлена;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згодний на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою Інтернет-системи, а також на архівування роботи в базі даних цієї системи.

Дата _____

Підпис _____

Корженевський О.Ю.

ПІБ (студента)

Дата _____

Підпис _____

Череп А.В.

ПІБ (наукового керівника)